

หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนของไทย
ระหว่าง พ.ศ.2475-2503

วิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของโรงเรียนก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

เป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันว่า การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎร จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 นั้น มิได้เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในระดับรากฐาน แต่อย่างไรก็ตามก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการศึกษาอยู่หลายประการ ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2475-2485 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองประเทศ 2 สมัย คือ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475 และ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย" เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ปีเดียวกัน มีผลกำหนดให้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศหรืออำนาจอธิปไตยเป็นของราษฎรทั้งหลาย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจสูงสุดในนามของปวงชน โดยแยกเป็นอำนาจนิติบัญญัติผ่านทางสภาผู้แทนราษฎร อำนาจบริหารผ่านทางคณะกรรมการราษฎร ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเรียกว่า คณะรัฐมนตรี และอำนาจตุลาการผ่านทางศาล การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้จึงมีสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ คือ สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งนอกจากจะทำหน้าที่ในการออกกฎหมายต่าง ๆ แล้ว ยังมีอำนาจในการควบคุมการบริหารประเทศด้วย สมาชิกของสภามี สมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง กับสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง และได้ห้ามการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 จากข้าราชการประจำ แต่สมาชิกประเภทที่ 2 นี้ จะหมดสภาพไปเหลือเพียงสมาชิกประเภทที่ 1 ประเภทเดียวก็ต่อเมื่อราษฎรมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีการศึกษาจบชั้นประโยค ประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด หรืออย่างช้าภายในเวลาไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว นั่นก็คือ สภาผู้แทน-

ราษฎรจะมีสมาชิกที่มาจาก การเลือกตั้งของราษฎรเพียงประเภทเดียวภายในปี พ.ศ. 2485 นโยบายจัดและขยายการศึกษาไทยเฉพาะระดับประถมศึกษาสามัญในช่วงนี้ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่กระนั้นก็ตามในเรื่องนี้ต่อมา ปรากฏว่า ใ้มีการแก้ไขเพิ่มเติมว่าควยบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2485 ขยายเวลาของการมีสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ออกไปอีก 10 ปี รวมเป็น 20 ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ส่วนด้านการบริหาร คณะกรรมการราษฎรมีสภานู๋แทนราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งจากสมาชิกของสภา เพื่อควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของเสนาบดี ซึ่งเป็นข้าราชการประจำเหมือนสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งเสนาบดีตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร ซึ่งก็ได้มีฐานะเป็นข้าราชการการเมืองเช่นกัน ต่อมาตามรัฐธรรมนูญปกครองราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกตำแหน่งเสนาบดีทั้งหมด และตั้งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงขึ้นแทน และคณะรัฐมนตรีซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเป็นผู้รับผิดชอบในการใช้อำนาจบริหารปกครองประเทศ โดยส่วนรวมต่อสภานู๋แทนราษฎร และรับผิดชอบเป็นการเฉพาะตัวสำหรับรัฐมนตรี ซึ่งมีหน้าที่ว่าการกระทรวง¹ ในส่วนของกระทรวงกรรมการนับจากวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ปรากฏว่าในระยะแรก พระยาประมวดีวิชาพูล (วงศ์ บุญหลง) ปลัดทูลฉลองทำการแทนเสนาบดีใน พ.ศ. 2475 ระยะต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลชุดพระยามโนปกรณ์ นิติศาสตร์ (พ.ศ. 2475) กระทรวงกรรมการก็มี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นเสนาบดี และพระยาวิทยาปริชามาตย์ (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นปลัดทูลฉลองและดูแลงานฝ่ายศึกษาธิการไปด้วย ในรัฐบาลชุดพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พ.ศ. 2476-2477) กระทรวงกรรมการมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นรัฐมนตรีว่าการใน พ.ศ. 2476 และพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นรัฐมนตรีว่าการ พระสารสาสน์ประพันธ์ (ชื่น จารวีสต์) เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. 2476-2477 ในรัฐบาลชุดพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนาสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2477-2480) กระทรวงกรรมการมี

¹สมพงษ์ เกษมสิน, การปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 52-55.

พระสารสาสน์ประพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2477-2478 นาวาเอก หลวง
 สิ้นสุดสงครามชัย (สิ้นธุ์ กมลนาวิน) พ.ศ.2478-2480 และขุนสุคนทวิทศึกษากร
 (สำอาง สุคนทวิท) เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2479-2480 พระศรีธรรมา
 วิทวารม เป็นปลัดกระทรวงสืบมาถึง พ.ศ.2487 และ ม.จ.วิชาญภิเศก โสณกุล เป็น
 อธิบดีกรมศึกษาธิการ พ.ศ.2478-2481 ในรัฐบาลชุดพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา
 สมัยที่ 3 (พ.ศ.2480-2481) กระทรวงธรรมการมี นาวาเอก หลวงสิ้นสุดสงครามชัย
 เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2480-2481 หลวงโกวิท อภัยวงศ์ (คง อภัยวงศ์) เป็น
 รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2480-2481 และในรัฐบาลชุดจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
 (พ.ศ.2481-2485) กระทรวงธรรมการมีพลเรือโทสินธุ์ กมลนาวิน เป็นรัฐมนตรี
 วาการ พ.ศ.2481-2485 นายคง อภัยวงศ์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ.2481-
 2484 หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการ
 พ.ศ.2482 และรัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2484 พันเอกประยูร ภมรมนตรี เป็น
 รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2481-2485 รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ.2485 และจอมพล
 แปลก พิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2485¹ ทั้งนี้ในแถลงการณ์ของคณะ
 ราษฎรก็ได้ประกาศแก่ราษฎรทั้งหลายในวันยึดอำนาจการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน
 พ.ศ.2475 ตอนหนึ่งกล่าวว่า คณะราษฎรจะทำการปกครองประเทศโดยอาศัยหลัก
 ใหญ่ ๆ 6 ประการ ควบคู่กันคือ หลักของเอกราช ความปลอดภัย เศรษฐกิจ สิทธิ
 เสมอภาค เสรีภาพ และสุดท้ายคือ หลักการศึกษา ซึ่งรัฐ "จะต้องให้การศึกษาย่าง
 เข้มที่แก่ราษฎร"² นโยบายในการจัดการศึกษาตามหลักการนี้ได้รับการขยายให้ชัดเจน
 ขึ้นในระยะต่อมา ดังปรากฏในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนา
 สมัยที่ 2 ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ.2477 ว่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา
 เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8 พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา,
 กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 19-47.

² ปรีดา วัชรานุกร, พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ:
 การพิมพ์พระนคร, 2520), หน้า 96-99.

ในหลักการศึกษารัฐบาลที่มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษแก่พลเมืองทั่วไปอย่างเต็มที่ให้ได้รับการอบรมในระบอบการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญ ผิดคนในระบอบ มีปัญญาความคิด รู้จักคนควหาเหตุผลโดยตนเอง ใค้ มีจรรยาประกอบควยกำลังกายและกำลังใจเป็นอันดี กับทั้งไม่ละทิ้งเสียซึ่งจริยศึกษาแห่งชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของไทย มุ่งประสงค์ใหญ่ที่ใค้รับการศึกษแล้ว สามารถประกอบการอาชีพ มีอนามย์ และศีลธรรมอันดีงาม

รัฐบาลนี้จะจัดการแก้ไขปรับปรุงงานปฐมนศึกษา ให้มีโรงเรียนประชาบาล อย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียน เพื่อใค้หาทนายแพรหลายใค้ผลตามทีรัฐธรรมนูญ ทองกัาร จะจัดตั้งในทางสามัญศึกษา วิสามัญศึกษา หนักไปใค้ทางเกษตรกรรม และพาณิชย์การ สวนอุดมศึกษา จะปรับปรุงมหาวิทยาลัยใค้ใค้มาตุรฐานกับ มหาวิทยาลัยที่มีในอารยประเทศ จะใค้ขยายงานใค้หนักเรียนใค้ใค้ใค้การศึกษา ชั้นใค้มากขึ้น และจะบำรุงมาตุรฐานทางวิชาการใค้สูงขึ้นตามลำดับ...¹

และใค้ในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดพระยาพลพลพยุหเสนาสมัยที่ 3 เมื่อวันที 26 ธันวาคม พ.ศ.2480 เกี่ยวกัับหลักการศึกษาคือใค้เฉพาะใค้ส่วนของสามัญศึกษา ก็ใค้กล่าวไว้ว่า

...จะใค้พยายามจัดใค้ให้การศึกษภาคบังคับใค้ขยายแฉก่กว้างไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเร่งรัดคุณภาพใค้ใค้ขึ้นควยการบำรุงอุปกรณของโรงเรียน และฐานะของครูใค้ภาคนอกบังคับ กั้จักใค้จัดใค้ใค้การศึกษาคั้งมีขัยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด รัฐบาลจะใค้สนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ใค้ทวีขึ้น ทั้งจำนวนแฉก่คุณภาพตามแผนการศึกษา...²

จากนโยบายทางการศึกษารัฐบาลดั่งกล่าวนี้ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติถึง 2 ครั้งควยกัน และมีการประกาศใค้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใหม่ แก้ใค้ใค้เพิ่มเติมบางส่วนของพระราชบัญญัติใค้ใค้ปี พ.ศ.2464 ซึ่งกั้มีผลทำให้ใค้ใค้มีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนใค้ใค้ระดับชั้นต่าง ๆ ของโรงเรียนใค้ใค้สอดค้องตองกันกั้กับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ควย

ใค้ในชั้นต้น รัฐบาลใค้ใค้ตั้ง "กรรมการศึกษา" ขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อจัดทำแผน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา หน้า 34-35.

² เรื่องใค้ใค้เดียวกัน, หน้า 43.

การศึกษาชาติใหม่ ประกอบด้วย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานกรรมการ พระยาปริชาณุศาสน์ พระเรียนวิรัชพากษ์ เป็นกรรมการ และหลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการ ต่อมารัฐบาลได้ตั้ง "สภาศึกษา" ขึ้นอีกเพื่อเป็นที่ปรึกษา "คำริจฉวาง" วิธีการศึกษาแห่งชาติ... มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และเป็นผู้แนะนำ การงานฝ่ายการศึกษาให้แก่กระทรวงธรรมการ" สภาประกอบด้วยสมาชิก 15 คน ทั้ง ฝ่ายพระราชวงศ์ นายทหารบก เรือ และข้าราชการพลเรือน มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ธรรมการเป็นนายกสภา หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการสภาอีกตำแหน่งหนึ่ง¹ สภาได้พิจารณาร่างประกาศแผนการศึกษา และแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ของ "กรมการ ศึกษา" แล้วเสนอไปยังรัฐบาลซึ่งได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติสมัยใหม่ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2475 มีสาระสำคัญบางประการ คือ² มีความมุ่งหมาย

ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่ อรรถภาพของตน ๆ คือ พอสมควรแก่ภูมิปัญญา และทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนได้เป็น ประโยชน์แก่บ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งตนเกิดมาสำหรับกระทำ... เพื่อการ อาชีพของตน กลุ่มตรกูลชิตาควรได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญทั้งสองฝ่าย ซึ่งกำหนดไว้เป็นขั้น ๆ ตามภูมิปัญญา และทุนทรัพย์... เพื่อความสมบูรณ์แห่ง พลนิกทรสยาม ทานให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วน ล้วนพอเหมาะแก่กัน คือ (1) จริย-ศึกษา อบรมใหม่ศีลธรรมอันดีงาม (2) พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ (3) พล-ศึกษา ฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายบริบูรณ์... รัฐยอมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่งอำนาจควบคุมการอบรมสั่งสอนนกุลบุตรกุลชิตา ในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์...

การจัดระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาชาติฉบับนี้จึงเริ่มต้นที่ระดับมูลศึกษา (Kinder- garten) ซึ่งเป็นการศึกษาไม่บังคับสำหรับเด็กก่อนอายุ 7 ปี จากนั้นจัดเป็น การศึกษาภาคบังคับ ซึ่งให้เปล่า ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนแก่เด็กทุกคน โดยไม่เลือก เพศ ชาติ หรือศาสนา จากชั้นประถมปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 แบ่งเป็นสามัญศึกษา 4 ปี และ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงวันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2507, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 309-310.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 313-320.

วิชาสามัญศึกษาอีก 2 ปี รวมเป็น 6 ปี ต่อจากนั้นขึ้นไปเป็นการศึกษาไม่บังคับที่จัดให้ เด็กโตมีโอกาสเรียนสูงขึ้น "ตามอัธยาศัยของตน ๆ" โดยที่เมื่อเรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 สำเร็จศึกษาแล้ว ก็สามารถขึ้นไปเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมสามัญอีก 4 ปี (ม.1-4) แล้ว แยกไปเรียนชั้นมัธยมวิสามัญแผนกต่าง ๆ เพื่อออกไปประกอบอาชีพได้ หรือเลือกเรียน ต่อไปในชั้นมัธยมศึกษาสามัญตอนปลาย ที่แบ่งเป็นแผนกอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (แผนกกลางยกเลิกไปใน พ.ศ. 2476) อีก 4 ปี (ม.5 - 8) เพื่อเข้าศึกษาวิชา วิชาชีพต่าง ๆ ในระดับอุดมศึกษาต่อไป นอกจากนั้นในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังมีชั้นมัธยมปลาย การช่างฝีมือ หลักสูตร 4 ปี และมัธยมปลาย กสิกรรม พาณิชย- กรรม อุตสาหกรรม หลักสูตร 4 ปี จบแล้วออกไปประกอบอาชีพ หรือค้นคว้าหา ความรู้ต่อไปได้อีกทางหนึ่ง ส่วนการศึกษาของหญิงในแผนการศึกษาชาติ ได้กล่าวไว้ ว่า "หญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการศึกษา แต่หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติ ท่านให้วางหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้มีวิชาฝึกเขียนกับของชายบ้างเป็นบาง ส่วน แต่จะไม่ฝึกกันโดยปริมาณหรือโดยส่วนสูงเท่านั้นเลย"

การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ ในปลาย พ.ศ. 2475 คงจะ เป็นไปโดยกระตือรือร้นพอสมควร แม้ว่ากระทรวงธรรมการจะได้จัดทำสมุด คำอธิบาย วิธีจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติส่งไปให้โรงเรียนต่าง ๆ ถือปฏิบัติแล้วก็ตาม ก็ ยังสร้างความสับสนวุ่นวายให้แก่โรงเรียน ทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นอันมาก ในด้านการจัดโรงเรียน การจัดชั้นเรียน การเรียกชื่อชั้นประโยคของหญิง การจัด หลักสูตรการเรียนการสอน การจัดการสอบชั้นและประโยคต่าง ๆ ปัญหาของโรงเรียน ประถมศึกษาที่สำคัญก็เกิดจากแผนการศึกษาชาติ และคำอธิบายวิธีจัดชั้นตามแผนการ ศึกษาชาติที่กำหนดให้จัดเป็น 6 ชั้น โดยให้จัดพวก ก ข ก กา หรือชั้นเตรียม ประถมเคิมเป็นชั้นประถมปีที่ 1 ชั้นประถมปีที่ 1 เคิม เลื่อนเป็นชั้นประถมปีที่ 2 ชั้น ประถมปีที่ 2 เคิม เลื่อนขึ้นเป็นชั้นประถมปีที่ 3 "ทยอย ๆ กันขึ้นไป" จนถึงชั้นประถม ปีที่ 6 หลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ตามแผนการศึกษาชาติใหม่ซึ่งยังไม่มี บางมณฑลต้อง แก้ปัญหาด้วยการทำความตกลงให้โรงเรียนต่าง ๆ ภายในมณฑลนั้นแบ่งเนื้อหาจาก หลักสูตรในชั้นประถมปีที่ 1 เคิม มาใช้เป็นหลักสูตรสำหรับชั้นประถมปีที่ 1 ไปพลาง

จนกว่ากระทรวงธรรมการจะได้จัดทำหลักสูตรขึ้นใหม่ต่อไป¹ การเพิ่มขึ้นเรียนของ
 ประถมสามัญศึกษาจาก 3 ชั้นเป็น 4 ชั้น จึงมิได้เป็นการเพิ่มคุณภาพของการศึกษา
 แต่อย่างไร ส่วนปัญหาของโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษานั้น จะเห็นได้ชัดเจนจากหนังสือ
 ของอาจารย์ใหญ่โรงเรียน "มหาวิทยาลัยราช" ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำมณฑลนครศรี-
 ธรรมราช ที่มีไปยังกรมการมณฑลนครศรีธรรมราชในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ.2476
 เพื่อให้เสนอเรื่องราวไปยังกระทรวงธรรมการต่อไป ความว่า²

ควยปรากฏตามคำอธิบายและวิธีดำเนินการในคำอธิบายวิธีจัดชั้นศึกษาตาม
 แผนการศึกษาชาติของกระทรวงธรรมการ หน้า 9 กระทรวงอนุญาตให้จัดการ
 สอนชั้นมัธยมปีที่ 8 แผนกกลางตามหลักสูตรเดิมโดยเฉพาะปีนี้อีกปีเดียวเท่านั้น
 ส่วนชั้นอื่น ๆ ให้จัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ ในวันที่ 30 พฤษภาคม
 สกนี้เป็นคนไป โรงเรียนประจำมณฑลนครศรีธรรมราช "มหาวิทยาลัยราช" ซึ่งเปิด
 สอนแต่แผนกกลางแผนกเดียวในเวลานี้ จะได้เปลี่ยนหลักสูตรเป็นแผนกอักษร-
 ศาสตร์ แต่ชั้นมัธยม 5 ถึงมัธยม 7 คงไว้แต่ชั้นมัธยม 8 เป็นแผนกกลางปีนี้อีก
 ปีเดียว ปีต่อไปจะเป็นแผนกอักษรศาสตร์ทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงเป็นแผนกอักษรศาสตร์ จำเป็นต้องกระทำในปีนี้ให้เร็วที่สุด
 ที่จะเร็วได้ตามแผนการศึกษาชาติ และนักเรียนจะได้มีเวลาเรียนภาษาฝรั่งเศสซึ่ง
 เป็นภาษาที่ 2 ได้ทันการ คะเนาะจะต้องตั้งคนสอนภาษาฝรั่งเศสแต่ชั้นมัธยม 5
 ขึ้นไป คงบางโรงเรียนที่มีมัธยมบริบูรณ์ แผนกภาษาในจังหวัดพระนครฯ ทำกัน
 อยู่เวลานี้ แต่เขากระหัวไคเพราะออกข้อสอบชั้นมัธยม 6 ตรวจคัดลिनเอาเอง
 ต่างกันกับทางหัวเมือง ถ้าโรงเรียนนี้จะจัดเช่นนั้นบ้าง ก็ขัดกับหลักสูตรชั้น ม.6
 เดียวนี้ซึ่งไม่มีภาษาฝรั่งเศสและกระทรวงเป็นผู้สอบ ครั้นจะเริ่มสอนภาษา
 ฝรั่งเศสแต่ชั้นมัธยม 7 ก็เป็นการเสียเปรียบบางโรงเรียนทางกรุงเทพฯ จะจัด
 เอาทางหนึ่งทางใดก็ได้ทั้งนั้น ประการหนึ่งหลักสูตรสำหรับชั้นมัธยมตอนปลาย
 แผนกอักษรศาสตร์แต่ชั้นมัธยม 5 ถึงชั้นมัธยม 8 ตลอดจนวิชาที่เรียน อัตรเวลา
 เรียนในสัปดาห์ และหนังสือเรียนประจำชั้นก็ไม่ทราบว่ามีอะไรบ้าง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.1/383

เบ็ดเสร็จกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง คำอธิบายวิธีจัดชั้นการศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ
ของกระทรวงธรรมการ (13 มิ.ย.-31 ต.ค. 2524).

² เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นว่า หลักสูตรวิชาที่จะต้องเปลี่ยนมากที่สุดในช่วงนี้วิชาหนึ่งก็คือ หลักสูตรการสอนภาษาต่างประเทศในชั้นมัธยมปลาย และในปลายเดือนกรกฎาคม นี้ด้วยกันนั่นเอง พระยาปริชาณุศาสน์ ปลัดทูลฉลอง ลงนามแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ก็ได้มีหนังสือแจ้งความไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชว่า

...ตั้งแต่ พ.ศ.2476 นี้เป็นต้นไป ให้ทางมณฑลจัดการสอบไล่ และตรวจคัดลिनเอง ตลอดจนออกประกาศนียบัตรให้ จะให้ต่างโรงเรียนแยกกันสอบ หรือจะรวมสอบเป็นจังหวัด ๆ ก็แล้วแต่มณฑลจะเห็นสมควร แล้วส่งแบบ ต.2ก. เพื่อให้กระทรวงทราบด้วย ส่วนโรงเรียนราษฎร์ก็ให้เขาจัดการสอบไล่นักเรียนของเขาเอง เช่นเดียวกัน หรือถ้าเขาสมัครจะส่งนักเรียนเข้าสมทบกับโรงเรียนรัฐบาลก็ให้แล้วแต่เจ้าหน้าที่จะผ่อนผันรับรองได้ ถ้าเขาสอบเขาให้ประกาศนียบัตรของเขาเอง ถ้าโรงเรียนของเราสอบให้ โรงเรียนของเรา ก็ออกประกาศนียบัตรให้ด้วย

อนึ่ง ตามคำสั่งอธิบายการจัดชั้นแผนการศึกษาชาตินั้น ไม่มีแยกชั้นหญิงและชาย ฉะนั้นตั้งแต่บัดนี้ไปให้เรียกประโยคประถมบริบูรณ์หญิงว่า "ประถมปีที่ 4" และประโยคมัธยมบริบูรณ์หญิง ให้เรียกว่า "มัธยมปีที่ 6" อย่างเดียวกับชาย.¹

และในเดือนธันวาคม พ.ศ.2476 อธิบดีกรมศึกษาธิการก็ได้มีหนังสือแจ้งความเพิ่มเติมมายังกรรมการมณฑลนครศรีธรรมราชอีกว่า

...สำหรับการสอบไล่ปีนี้เป็นกำลังหัวข้อที่ได้เปลี่ยนแปลงเรียกชื่อชั้นกระชั้นมาก โดยใคคำเป็นการสอนมาเสียหลายเดือน ฉะนั้นชั้นประถมปีที่ 4 หญิง และชั้นมัธยมปีที่ 6 หญิง ให้ถือเป็นตัวประโยคไปอีกปีหนึ่งจะเหตุะปีนี้ ส่วนการคัดลिनชั้นมัธยมปีที่ 6 หญิง ก็นับเป็นวิสามัญและสามัญอย่างเดิม ขอสอบไล่และการคัดลिन ขอให้มณฑลดำเนินการตามที่กระทรวงกรมการได้มอบไว้แล้ว...²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.4.5ก/45
กรมศึกษาธิการ : กองสอบไล่, นักเรียน, เรื่องกระทรวงกรมการใหม่ณฑลแต่งตั้ง
ขอสอบไล่ จัดการสอบ, ตรวจคัดลिनและออกประกาศนียบัตรมัธยม 6 และมัธยมบริบูรณ์
หญิง กับให้ถือว่าประถมปีที่ 4 หญิง เป็นประโยคประถมบริบูรณ์ มัธยมปีที่ 6 หญิง เป็น
มัธยมบริบูรณ์จะเหตุะ พ.ศ.2476 อีกปีหนึ่ง, (24 ก.ค. - 19 ธ.ค. 2476).

² เรื่องเดียวกัน.

ส่วนปัญหาเรื่องหลักสูตร จะเห็นวาทะถววงกรรมการมิได้หนึ่งนอนใจ ได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ทำหน้าที่วางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ มีพระชำนัญอนุสาสน์ทำการแทนหัวหน้ากองวิชาการ เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการอื่น ๆ อีกประมาณ 15 คน ได้แก่ พระยาปริชาณุสาสน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ พระยาวิเศษสุภาวภัทรทำการแทนหัวหน้ากองสามัญศึกษา พระยาอุปกิตศิลปสาร หัวหน้าแผนกแบบเรียน พระยาราชโยธา อาจารย์ประจำกองวิชาการ พระราชธรรมนิเทศ ทำการแทนหัวหน้ากองปริยัติธรรม รองอำมาตย์โทนาท เพพหัสสิน ณ อยุธยา พนักงานมัธยมศึกษา ผู้ช่วยหัวหน้ากองสามัญศึกษา นางบรรณดิษฐ์วรสาสน์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเพ็ชรบุรีวิทยาลัย นาย ห.ส. โอนิเดิ้ล หัวหน้าครูศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นาย น.ล. เสลลีย์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ นาย เอ. ช. เซอร์ซิด อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นาย ม.บ. ปาลเมอ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย รวมทั้งพระยาบรมบาทบุรุษพรพวโรพารวิทยา หลวงบุญปาลีทวิชาสาสก์ และหลวงทรงวิทยาสาสตร์ด้วย จะสังเกตได้ว่า คณะกรรมการชุดนั้นนอกจากจะมีเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของกระทรวงธรรมการแล้ว ยังประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูงของโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียง และของสถาบันอุดมศึกษารวมอยู่ด้วย และทำหน้าที่พิจารณาวางหลักสูตรทั้งระดับประถมและมัธยมฝ่ายสามัญศึกษา คณะกรรมการชุดนี้ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ระหว่างเดือนสิงหาคม และกันยายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นช่วงที่โรงเรียนต่าง ๆ ปิดภาคเรียน พิจารณาวางหลักสูตรวิชาต่าง ๆ ที่ได้อบรมมาให้บุคคล หรือคณะบุคคลไปร่างมาเสนอให้ที่ประชุมพิจารณารับรอง หรือแก้ไขเพิ่มเติม

สำหรับหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์¹ ในระดับชั้นประถม 1-4 และระดับชั้นมัธยมตอนต้น 1-4 ไม่ได้มีการกำหนดอัตราเวลาเรียนไว้ แต่ใน

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศษ.4.4/23 กรมศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษา, เรื่องรายงานการประชุมกรรมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ วันที่ 31 ส.ค.2476 (31 ส.ค.2476), ศษ.4.4/24 กรมศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษา เรื่องรายงานการประชุมกรรมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ วันที่ 12 ก.ย.2476 (12 ก.ย.2476).

ระดับชั้นมัธยมตอนปลาย ได้กำหนดให้ชั้นปีที่ 5-6 เรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ปีที่ 7-8 เรียนภูมิศาสตร์ สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และในปีที่ 7-8 แผนภาษาหรืออักษรศาสตร์ เรียนประวัติศาสตร์ สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง ส่วนแผนวิทยาศาสตร์ไม่มีการเรียนประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นยังไม่มีกำหนดจุดมุ่งหมายของวิชาในแต่ละระดับด้วย คงมีแต่เพียงการกำหนดวิชา และรายการที่ต้องสอนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า พระยาวิเศษศุภวัตร ซึ่งเป็นผู้ร่างหลักสูตรวิชานี้ได้แถลงความมุ่งหมายของวิชาให้ที่ประชุมกรรมการทราบไว้ว่า "เพื่อให้เด็กรู้จักประเทศของตนโดยละเอียด รู้ประเทศอื่นและโลกพอสมควร และในชั้นสูง ๆ ให้เพิ่มความรู้ให้หนักไปในทางบำรุงการอาชีพของพลเมืองเป็นข้อสำคัญ ทั้งนี้เพื่อประสงค์จะให้กลมเกลียวกันกับนโยบายของรัฐบาลในข้อที่จะบำรุงการอาชีพของพลเมืองให้ดีขึ้นเป็นลำดับ" ในการร่างหลักสูตรก็ได้เอาหลักสูตรเดิมที่ใช้อยู่เวลานั้น มาพิจารณาและเอาหลักสูตรของประเทศอื่นมาเทียบเคียงประกอบกันได้ เชิญผู้ชำนาญ และเคยสอนวิชานี้มาร่วมปรึกษาหารืออีกหลายท่าน ในการพิจารณาวางหลักสูตร ชั้นประถมใหม่ของคณะกรรมการชุดนี้ที่นำสนใจก็คือ ที่ประชุมได้พิจารณาตกลงให้คงชื่อของวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ในหัวข้อใหญ่ว่า "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ต่อไปอีกเหมือนเดิม แต่ได้เปลี่ยนแปลงหัวข้อย่อยที่สามซึ่งมีว่า "ให้รู้จักวิธีปกครองบ้านเมืองในเวลานี้" เป็นชื่อใหม่ว่า "หน้าที่พลเมือง" ตามคำเสนอของพระราชธรรมนิเทศ แล้วจัดเลื่อนมาเป็นหัวข้อที่ 1 แทนภูมิศาสตร์ โดยกำหนดรายการที่ต้องสอนละเอียดออกไปพอสมควร หัวข้อย่อยของ "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ในชั้นประถมศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดเป็น 4 หัวข้อด้วยกัน คือ

ก. หน้าที่พลเมือง กำหนดให้รู้เรียนรู้จักวันสำคัญของชาติ และศาสนา ให้รู้เรื่องราวหรือตำนานเกี่ยวกับวันนั้น ๆ ให้รู้จักขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของบ้านเมืองโดยทั่วไป และของท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ ให้รู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อครอบครัวและเพื่อนร่วมชาติ ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของราษฎรตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญโดยสังเขป กับให้รู้จักวิธีปกครองบ้านเมืองในเวลานี้โดยสังเขป

ข. ภูมิศาสตร์ มีภูมิศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนด "ให้สอนหนักไปในทางอาชีพสำคัญของพลเมืองในท้องถิ่น" กับให้รู้จักประเทศใกล้เคียง และเรื่องของโลกพอสมควร

ค. ประวัติศาสตร์

ง. การพาเที่ยวกุสสถานที่กำหนด "ให้พานักเรียนเที่ยวกุสสถานที่ในบริเวณใกล้เคียง เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์บ้าง และกับทั้งปลูกใจให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" จะเห็นว่า หัวข้อนี้เป็นหัวข้อที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ในหลักสูตรก็จริงอยู่ แต่มีชื่อของใหม่ที่เดียว แต่ที่จริงเป็นรายการย่อยที่กำหนดไว้ในประมวลศึกษาพิเศษภาค 1 สำหรับเป็นหัวข้อการสอนชั้นต่าง ๆ ในระดับประถมศึกษาที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ.2465 แล้วนั่นเอง

ส่วนหลักสูตรในชั้นมัธยมตอนต้นและตอนปลาย ยังคงใช้ชื่อว่า วิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ควบคู่กันเหมือนเดิม และแบ่งหัวข้อในรายการที่ต้องสอนเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ๆ คือ ข้อ ก. ภูมิศาสตร์ มีการกำหนดรายการที่ต้องสอนละเอียดมากพอสมควร เพราะมุ่งหมาย "เพื่อให้เด็กรู้จักประเทศของตนโดยละเอียด รู้ประเทศอื่นและโลกพอสมควร" กับเพิ่มความรู้ให้ "หนักไปในทางบำรุงการอาชีพของพลเมืองเป็นสำคัญ" ข้อ ข. เป็นเนื้อหาประวัติศาสตร์ ข้อ ค. เป็นการพาไปเที่ยวกุสสถานที่เหมือนที่กำหนดไว้ในชั้นประถมศึกษา นับเป็นหัวข้อใหม่ที่ไม่เคยกำหนดไว้ในหลักสูตรชั้นมัธยมมาก่อน

สำหรับการจัดหลักสูตรที่เป็นเนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์ในทุกระดับ ถ้านำมาพิจารณาโดยละเอียด จะมีลักษณะดังนี้ คือ

ชั้นประถม (1-4) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนด "ให้รู้ประวัติโดยย่อของชาติไทยว่า เดิมสืบกันมาแต่ไหน รวบรวมกันเข้าอย่างไร ท่องแข่งขันสู้รบกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาโดยลำดับเวลาจนตั้งลงเป็นหลักฐานดังปรากฏเป็นประเทศสยามในทุกวันนี้ได้อย่างไร"

ชั้นมัธยมตอนต้น (1-4) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนดให้เรียนประวัติสังเขปของคนไทยที่สำคัญ 10 คน ให้รู้จักประวัติของชนชาติไทยโดยสังเขป ให้รู้ประวัติศาสตร์สมัยราชธานีตั้งอยู่ที่กรุงสุโขทัย อโยธยา รัตนบุรี และกรุงเทพฯ และให้รู้จักวิธีการปกครองประเทศสยามตามรัฐธรรมนูญ แต่ให้ละเอียดขึ้นกว่าในชั้นประถมศึกษา

ชั้นมัธยมตอนปลาย (5-8) กำหนดรายการไว้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรก (1) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ส่วนที่สอง (2-5) เป็นประวัติศาสตร์โลก ตามรายการต่อไปนี้

"(1) ให้รู้ประวัติศาสตร์สยามตั้งแต่ชาติไทยอยู่ในลุ่มแม่น้ำแย้ยงเจือ (Yang-tse-Kiang) จนถึงปัจจุบัน และในส่วนที่เกี่ยวกับหัวข้อต่อไปนี้ ให้รู้โดยละเอียด คือ

- ก. ความเจริญในทางอักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และนิติศาสตร์ ซึ่งไทยได้คัดแปลงจากแบบอินเดีย จีน และประเทศใกล้เคียง
- ข. การปกครองประเทศสยามตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน
- ค. การติดต่อกับชาวต่างประเทศสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์
- ง. ความเจริญของพุทธศาสนา และศาสนาอื่นที่สำคัญในประเทศสยาม
- (2) ความเจริญและความเสื่อมของชาติที่สำคัญโดยสังเขป
- (3) ประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ใหญ่เหตุผลที่บางประเทศต้องเสียความเป็นเอกราชแก่อำนาจต่างประเทศ เหตุผลทางการเมือง และโอกาสสมบัติในปัจจุบัน
- (4) ประเทศจีน และญี่ปุ่น ตั้งแต่ ค.ศ. 1834 จนถึงปัจจุบัน
- (5) โลกภายหลังมหาสงคราม เช่น สัญญาสันติภาพที่แวร์ซายล์ สันนิบาตชาติ การประชุมที่กรุงวอชิงตัน การปลดปล่อยของฝรั่งเศส การประชุมลดอาวุธและรักษาความสงบ"

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการจัดชั้นเรียนใหม่ตามแผนการศึกษาชาติ เป็นระบบ 4 : 4 : 4 ในฝ่ายสามัญศึกษาแทนการจัดแบบ 3:3:3:2 แต่จะเห็นได้ว่าหลักสูตรการเรียนการสอนมิได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นการนำหลักสูตรเก่ามาปรับให้เข้ากับระบบที่เปลี่ยนแปลงใหม่ และเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนให้เหมาะแก่กาลสมัย โดยเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์ การจัดเนื้อหาคล้ายคลึงกับเมื่อมีชั้นประถม มัธยมต้น กลาง และปลาย ประวัติศาสตร์แห่งชาติเป็นเนื้อหาหลักของทุกระดับ รายการสอนของชั้นประถมศึกษาไม่ว่าจะเป็น 3 ปี หรือ 4 ปี จัดไว้เหมือนเดิมทุกประการ มีแตกต่างออกไปในระดับมัธยมต้น ซึ่งขยายจาก 3 ปี เป็น 4 ปี ที่น่าสนใจคือ เพิ่มเนื้อหาเรื่องชีวประวัติบุคคลสำคัญของไทย และให้สังเกตว่า หัวข้อวิธีการปกครองประเทศสยามตามรัฐธรรมนูญ ยังคงเป็นหัวข้อรวมอยู่ในเนื้อหาของประวัติศาสตร์สยาม มิได้แยกออกไปเป็นหัวข้อใหญ่เหมือนในชั้นประถมศึกษา ซึ่งอาจจะเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นสำหรับการศึกษาภาคบังคับ และสำหรับผู้ที่ไม่ได้เรียนต่อไปในประโยคมัธยม ส่วนในชั้นมัธยมตอนปลายก็เหมือนเดิม แต่เน้นเรื่องราวรายละเอียดของเนื้อหาส่วนที่จัดเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ นอกจากเรื่องความเจริญของพุทธศาสนาในประเทศสยาม ซึ่งเพิ่มเติมเรื่องของศาสนาอื่น ๆ เข้ามาด้วยแล้ว ยังเพิ่มเติมส่วนที่เป็นข้อ ก. ข. และ ค. อีกด้วย ในส่วนของประวัติศาสตร์โลก เนื้อหาข้อ 2 ก็เคย

เป็นเนื้อหาของชั้นมัธยมตอนกลาง (4-6) เดิม และข้อ 3-5 ก็เป็นเนื้อหาเดิมของชั้นมัธยมตอนปลาย (7-8) แผนกกลางและภาษา เพียงแต่หลักสูตรใหม่ได้เปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมเนื้อหาของข้อ 5 ว่าด้วยโลกภายหลังมหาสงคราม ให้คงเรื่องผลของสงคราม สัญญาสันติภาพ และสันนิบาตชาติ กับเพิ่มเติมเรื่องการประชุมที่วอชิงตัน การปลดปล่อยของฝรั่งเศสกับการลดอาวุธและรักษาความสงบ เพื่อให้เหมาะแก่กาลสมัยด้วย

ในคํานของตำราและแบบเรียนประกอบวิชาประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ นอกจากจะมีหนังสือประวัติศาสตร์ไทย ภาควิทยาศาสตร์ ภาควิชาสุขศึกษา และกรุงศรีอยุธยา กับภาคกรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ ของหลวงลือฉ่าศาสตร์ หลวงขุนทกลีกร ขุนวิทยาธุติ และพระปวโรฬารวิทยา ซึ่งขออนุญาตจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 แล้ว¹ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2475 กระทรวงธรรมการได้มีคำสั่งให้กองแบบเรียน มีนายโสภณ ปาลบุตร เป็นผู้เรียบเรียงแบบสอนอ่าน "Civics" ซึ่งเรียกว่า แบบสอนอ่าน "หน้าที่ราษฎร" สำหรับชั้นประถม 2, 3 ให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน² นายโสภณได้แบ่งเนื้อหาของเรื่องออกเป็น 2 เล่ม เล่ม 1 สำหรับชั้นประถมปีที่ 2 ประกอบด้วย 4 หัวข้อใหญ่ คือ ความเป็นอยู่ของราษฎร การศึกษา การปกครองทั่ว ๆ ไป และการปกครองประเทศสยามสมัยใหม่ หัวข้อละ 2 บท รวมเป็น 8 บท ส่วนเล่ม 2 สำหรับชั้นประถมปีที่ 3 มี 10 บทประกอบด้วยเรื่อง ประมวลเหตุการณ์คณะราษฎร หลักสำคัญของคณะราษฎร ธรรมนูญการปกครอง รัฐบาลของเรา กับของต่างประเทศ หน้าที่ราษฎร กับธงชาติและเพลงประจำชาติ³ และในเดือนกันยายน พ.ศ.2476 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงได้มีหนังสือแจ้งความไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ความตอนหนึ่งกล่าววว่า

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.9.2/286 กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องพระปวโรฬารวิทยาขออนุญาตพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์ไทย เป็นครั้งที่ 2 (19 มิ.ย.2476 - 9 เม.ย.2477).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.9.2/253 กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องพิมพ์แบบเรียนหลวง (12 เม.ย.2475 - 18 พ.ค.2476).

³ เรื่องเดียวกัน.

...แบบสอนอ่านเรื่อง หน้าทีราษฎร เล่ม 1 เป็นตำราที่แต่งขึ้นใช้เป็นหนังสืออ่านของนักเรียนทั่วไป ประสงค์จะปลูกฝังความรู้ เรื่องหน้าที่ของราษฎร และการปกครองบ้านเมืองให้มีเป็นทุนไว้สำหรับจะโคเป็นประโยชน์แก่ตนในวัย ข้างหน้า จึงเป็นการสมควรที่ครูจะต้องพยายามชี้แจงให้นักเรียนของตนมีความรู้ ให้ทั่วถึงกัน ตามเคาความที่มีอยู่ในตำรานั้น

และเพื่อช่วยเหลือการสอนในเรื่องนี้แก่ครู กระทรวงธรรมการก็ได้มอบให้ นายโสภณ ปาลบุตร จัดทำ "หัวข้อธรรมนุญการปกครองแผ่นดินสยาม" สำหรับเป็นคู่มือของครูใช้ สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาด้วย¹

เนื่องจากเนื้อหาเรื่องรัฐธรรมนูญและการปกครองแผ่นดินสยามเป็นเนื้อหา ใหม่ และเป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะปลูกฝังให้ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจและเลื่อมใส การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญนี้ จึงได้มีผู้ให้ความสนใจแก่หนังสือตำราแบบเรียนตาม หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้มาให้กระทรวงธรรมการตรวจ และอนุญาตให้ใช้ได้โรงเรียน เป็นจำนวนมาก และไม่ผ่านการตรวจอนุญาตก็มีไม่น้อย ในเดือนกันยายน พ.ศ.2476 หลวงวิจิตรวาทการ จึงได้ทำบันทึกถึงพระชำนานูญอนุสาสน์ว่า

ในเรื่องแบบเรียนนี้ เป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะไม่ให้มีผู้มั่งเพื่อยุเกินไป ของการให้มีแบบเรียนที่ดี ที่จำเป็น และมีประโยชน์จริง ๆ และไม่ยอมให้ใคร แอบอิงกระทรวงธรรมการเป็นทางหากินส่วนตัว เสียเวลาตรวจตราของ เจ้าหน้าที เสียหัวนักเรียน และทำให้แบบเรียนกลายเป็นสวะไป

เพราะฉะนั้น จึงได้มีการวางหลักการและวิธีพิจารณาหนังสือแบบเรียนที่มีผู้ส่งเข้ามาให้ กระทรวงธรรมการตรวจอย่างเป็นขั้นเป็นตอน² และในที่สุดก็หันไปใช้วิธีจัดให้มีการ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.9.2/253
กรมตำราด ตำรา-แบบเรียน เรื่องพิมพ์แบบเรียนหลวง (12 เม.ย.2475 -
18 พ.ค.2476).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.9.2/296
กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องขนุนทรภาศิตส่งตนฉบับหนังสือสอนอ่านการ
เลือกตั้งผู้แทนราษฎร มาให้ตรวจ ขออนุญาตใช้ในโรงเรียน (6 ก.ย.- 28 ธ.ค.
2476).

ประกวดการแต่งแบบเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก ดังปรากฏในการประกาศแจ้งความของ
กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2476 มีความตอนหนึ่งว่า

ด้วยกระทรวงธรรมการมีความประสงค์จะให้ประชาชนชาวสยามมีความรู้
เรื่องรัฐธรรมนูญของประเทศสยามโดยแจ่มแจ้งขึ้นใจ และอบรมบ่มนิสัยให้มีความ
ความดีงามในรัฐธรรมนูญ โดยเห็นคุณประโยชน์อันชัดเจนด้วยใจคุณทั่วหน้ากัน
สมกับฐานะแห่งรัฐบาลที่มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ แต่การที่จะอบรมบ่มนิสัย
ให้ขึ้นใจลึกซึ้งเช่นนั้น จำจะต้องอบรมตั้งแต่เด็ก ๆ ขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงใคร
จะมีแบบเรียนเรื่องรัฐธรรมนูญนี้ เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประจำชั้นประถมและ
มัธยมชั้นละเล่ม ซึ่งครูจะได้อ่านเป็นเครื่องมือสั่งสอนอบรมคุณบุทรกฤตธิดาลับไป

พร้อมกันนี้ก็ได้อำหนดลักษณะของหนังสือที่ต้องการให้แต่งหัวข้อต่าง ๆ ที่ต้องการให้มี
อยู่ในหนังสือ และเสนอแนะรายชื่อหนังสือที่อาจนำมาใช้ประกอบในการเรียบเรียงให้
ด้วย¹

ต่อมาในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 ได้มีการประกาศใช้พระราช-
บัญญัติประถมศึกษาใหม่ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีการ
กำหนดอายุของเด็กที่ต้องอยู่ในเกณฑ์บังคับให้เรียนในชั้นประถมศึกษา จากเดิม 7-14
ปี มาเป็นอายุระหว่างย่างเข้าปีที่ 8 ถึงย่างเข้าปีที่ 15 หรืออาจจะออกจากโรงเรียน
ได้ก่อนหน้านั้น ถ้าสามารถเรียนจบหลักสูตรชั้นประโยคประถมศึกษาของกระทรวง
ธรรมการ และในปีเดียวกันก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วประเทศ
อาณาจักรทุกตำบลด้วย² และในการออกกฎกระทรวงให้เป็นไปตามความในพระราช-
บัญญัติประถมศึกษาใหม่นั้น หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก ซึ่งเป็นประธานกรรมการร่างกฎ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/324
ประกาศและ พ.ร.บ. เรื่องแจ้งความกระทรวงธรรมการ เรื่องการประกวดแต่ง
แบบเรียนเรื่องรัฐธรรมนูญ (10 มี.ค. 2476).

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช
2507 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 349.

กระทรวงไคมีหนังสือถึงปลัดกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายนศกเดียวกัน ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพระราชบัญญัติด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านหลักสูตรด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

...หลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ยู่เวลานี้ยังไม่ตรงกับชั้นเรียน ซึ่งจัดขึ้นตามแผนการศึกษาชาติ คือ มีระดับปีที่ 1-6 หลักสูตรประถมศึกษากำหนดไว้สำหรับชั้นระดับปีที่ 1 (ซึ่งเป็นระดับปีที่ 2 เดียวนี้) จนถึงชั้นระดับปีที่ 5 (ซึ่งเป็นชั้นระดับปีที่ 6 เดียวนี้) อาศัยเหตุนี้ จึงขาดหลักสูตรสำหรับชั้นระดับปีที่ 1 (ซึ่งเป็นชั้นเตรียมแรกก่อน) ความหลักสูตรที่มีอยู่ มิได้กำหนดว่าครูจะสอนอะไรเพียงใดบ้าง เป็นแต่เข้าใจกันว่า จัดเป็นชั้นเตรียม สอนเด็กให้มีความรู้พอที่จะเรียนชั้นระดับปีที่ 1 (ซึ่งเป็นชั้นปีที่ 2 เดียวนี้) กระทรวงธรรมการกำลังจะร่างหลักสูตรประถมศึกษาชั้นใหม่แล้ว เพื่อให้ครบชั้นประถมศึกษาทุกชั้น แทระหว่างเวลานี้ ก็ควรกำหนดหลักสูตรชั้นระดับปีที่ 1 เสียก่อน มิฉะนั้นหลักสูตรประถมศึกษาจะไม่สมบูรณ์ และมีผลทำให้กฎกระทรวงในเรื่องนี้เสียไปควย คณะกรรมการเห็นว่า กระทรวงควรประกาศให้ใช้หลักสูตรเก่าไปพลาง และในประกาศนั้น ให้กำหนดหลักสูตรชั้นระดับปีที่ 1 ไว้ควย¹

คำว่า "หลักสูตร" ในที่นี้คงจะหมายถึง ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา ซึ่งจัดทำไว้ในประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 พ.ศ.2465 เพราะหลักสูตรสามัญชั้นประถมและมัธยมทั้งในประมวลศึกษา ภาค 2 พ.ศ.2464 และหลักสูตรประถมมัธยมที่วางขึ้นใหม่ใน พ.ศ.2476 ก็จัดทำเป็นหลักสูตรรวมทั้งประโยค มิได้แยกเป็นแต่ละชั้น แสดงว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชั้นประถมศึกษายังคงยึดถือหลักสูตรและประมวลการสอนเดิมสมัยก่อนการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 อยู่นั่นเอง อย่างไรก็ตามก็ดี เมื่อหลวงสินธุสงครามชัยเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ใน พ.ศ.2478 ก็ได้จัดทำโครงการศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง และประกาศใช้เป็นแผน

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.2/364 ประกาศและ พ.ร.บ. เรื่องกฎกระทรวงออกตามความในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 (27 พ.ย.2478).

การศึกษาชาติ ในปลาย พ.ศ.2479¹ โดยกล่าวว่า เพื่อ "ให้เหมาะแก่กาลสมัย
ยิ่งขึ้น" และ "รัฐมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำ
หน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่ และเพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์
แก่ประเทศชาติของตนตามหน้าที่" เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามหน้าที่ "กุลบุตรกุลธิดาพึง
ได้รับการศึกษาทั้งสองสถาน คือ สามัญศึกษา กับอาชีวศึกษา" และเพื่อความสมบูรณ์
ของการศึกษาทั้งฝ่ายสามัญและวิสามัญศึกษา รัฐจะจัดหลักสูตรการศึกษาประกอบด้วย
องค์ 3 ประการ คือ พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมอันดี และ
พลศึกษา ให้มีร่างกายสมบูรณ์

ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 การจัดระบบโรงเรียนได้มีการ
เปลี่ยนแปลงใหม่ครั้งนี้ คือ ระดับมูลศึกษา เป็นการเตรียมผู้เรียนให้มีพื้นฐานความรู้พอ
อ่านออกเขียนได้ สำหรับจะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่เป็นการศึกษาไม่บังคับ
สำหรับทุกคน ระดับถัดมาแบ่งเป็น 2 ทาง คือ สามัญศึกษา แบ่งการสอนเป็นประโยค
ประถมศึกษา มี 4 ปี (1-4) จัดเป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับทุกคนตามพระราช-
บัญญัติประถมศึกษา ประโยคมัธยมต้นปีที่ 1-3 และประโยคมัธยมปลายปีที่ 4-6 อีกทาง
หนึ่งได้แก่อาชีวศึกษา หรือที่เรียกมาแต่เดิมว่า วิสามัญศึกษา จัดเป็นการศึกษาที่จะ
"รับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระดับที่สุดประโยค" เป็นโรงเรียนอาชีวะชั้นต้น ชั้นกลาง
และชั้นสูง เป็นการศึกษาที่จัดให้ตามอัธยาศัยของผู้เรียน เช่น เกี่ยวกับการศึกษาระดับ
มัธยมสามัญศึกษา และมีผลทำให้ได้ยกเลิกชั้นประถมวิสามัญปีที่ 5-6 ซึ่งเคยเป็น
การศึกษาภาคบังคับมาแต่เดิมเสียใน พ.ศ.2480 และใน พ.ศ.2481 ก็ได้จัดการโอน
โรงเรียนอาชีวะประเภทต่าง ๆ ของฝ่ายประชาบาล และเทศบาลให้เป็นโรงเรียน
อาชีวะของทางรัฐบาลหมด ทางประชาบาลและเทศบาล คงทำหน้าที่จัดการประถมศึกษา
โดยเฉพาะตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา และตามแผนการศึกษาชาติที่บังคับไว้เท่านั้น
ชั้นประถมศึกษาที่เคยจัดสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ก็ค่อย ๆ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507,
พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงศึกษา วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช
2507, หน้า 341-344.

ยุบเลิกไปที่ละชั้นจนกว่าจะหมด เหลือไว้เพียงบางแห่งที่จำเป็น เช่นในบริเวณที่ไม่มีโรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนประชาบาล ตั้งอยู่ใกล้เคียง หรือเพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่าง เพื่อให้รัฐบาลมีกำลังไปจัดทางมัธยมศึกษา ซึ่งกำลังเริ่มขยายให้เปิดขึ้นถึงชั้นมัธยมศึกษาในทุก ๆ จังหวัด¹ ส่วนการสอนชั้นมัธยมปีที่ 8 คงให้มีสอนได้เฉพาะใน พ.ศ. 2480 และ 2481 แล้วก็ยกเลิกไป² เพราะกรมสามัญศึกษา (กรมศึกษาธิการได้ยุบเลิกไป และตั้งกรมสามัญศึกษา กับกรมวิชาการขึ้นแทน ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2482) จัดการศึกษาเฉพาะสามัญตั้งแต่ชั้นประถมถึงมัธยมปีที่ 6 เท่านั้น ผู้ที่ประสงค์จะศึกษาวิชาชีพต่อไปในระดับอุดมศึกษา ตามแผนการศึกษาชาติกำหนดให้ต้องเรียนสำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษาเสียก่อน และสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งก็ต้องจัดชั้นเตรียมอุดมของตนเอง³ เช่น ชั้นเตรียมธรรมศาสตร์ เตรียมทหารบก โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

สาเหตุที่รัฐบาล และกระทรวงธรรมการ ต้องประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ใหม่อีกทั้ง ๆ ที่เพิ่งประกาศเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติไปก่อนหน้านี้เพียง 4 ปีเท่านั้น ในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า เป็นเพราะแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 "มีระยะเวลาในการศึกษาสามัญยาวเกินสมควร นักเรียนต้องเสียเวลาเรียนในสายสามัญถึง 12 ปี และยังคงต้องไปเข้าเรียนต่อในสายวิสามัญอีก ซึ่งเมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจะเห็นได้ว่า โครงการศึกษาเก่าของเรากำหนดเวลาเรียนไว้เป็นเวลานานมาก"⁴ แต่บางคนก็เห็นว่า เป็นเพราะความล้มเหลวในการจัดโรงเรียนประถมวิสามัญที่มีปัญหา และอุปสรรคมาก และไม่คอยเป็นที่นิยมของนักเรียนและผู้ปกครองเท่าใดนัก และหลายคนก็เชื่อว่าที่รัฐบาลยกเลิกการศึกษาในชั้นวิสามัญจากการศึกษาภาคบังคับ เป็นเหตุผลทางการเมืองที่จะขยายจำนวนผู้มีความรู้

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 349-350.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 346.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 342, 358.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 341.

จบชั้นประโยคประถมศึกษาให้ได้ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญได้เร็วขึ้น อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานชัดเจนในเรื่องนี้แต่อย่างใด จึงเป็นไปได้ว่า การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 อาจมาจากทุก ๆ เหตุผลดังกล่าวแล้วรวมกันก็ได้

เมื่อได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้แล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้เร่งรีบแก้ไขหลักสูตร และประมวลการสอนเพื่อให้เข้ารูปกับแผนการศึกษาชาติใหม่ทันที" โดยจัดพิมพ์เป็นหนังสือ 6 เล่มด้วยกัน คือ ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา ตอนที่ 1 ออกใช้เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นมัธยมต้นและปลาย ตอนที่ 2, 3 ออกใช้เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา ออกใช้เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น ออกใช้เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวลการสอนชั้นมัธยมปลาย ออกใช้เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2480 และประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ว่าด้วยระเบียบการสอบความรู้ตามหลักสูตรสามัญ ออกใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2480

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียน และอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นประถมศึกษา¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์				คะแนน				
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	1.00	20	20	30	30	สมุด
ภาษาไทย	12.00	11.00	9.00	9.00	180	180	190	190	รายงาน
เลขคณิต	3.00	4.00	5.00	5.00	70	70	90	90	ชั้นละ
วิทยาการ	1.00	1.00	2.00	2.00	20	20	30	30	20
<u>ความรู้เรื่องเมืองไทย</u>	2.00	2.00	2.00	2.00	30	30	30	30	คะแนน
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	1.00	10	10	20	20	
การฝีมือ	2.00	2.00	2.00	2.00	20	20	20	20	
ขับร้อง	1.00	1.00	1.00	1.00	-	-	-	-	
สุขศึกษา	1.00	1.00	1.00	1.00	20	20	30	30	
พลศึกษา	4.00	4.00	3.00	3.00	10	10	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุภาษา	-	-	1.00	1.00	-	-	20	20	
รวมเวลา	28.00	28.00	28.00	28.00	400	400	500	500	รวม คะแนน

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 1 หลักสูตรประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์
วัดสังเวช, 2480), หน้า 1, กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2
ระเบียบการสอบความรู้ตามหลักสูตรสามัญศึกษา, (พระนคร: โรงพิมพ์ช่างพิมพ์
วัดสังเวช, 2480), หน้า 10-11.

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียนและอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นมัธยมต้น¹

วิชา	จำนวนชั่วโมง/สัปดาห์			คะแนน			
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	20	20	20	
ภาษาไทย	6.00	6.00	6.00	180	180	180	
ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ)	5.00	5.00	5.00	140	140	140	สมุด
คณิตศาสตร์	5.00	5.00	5.00	150	150	150	รายงาน
วิทยาศาสตร์	2.00	2.00	2.00	60	60	60	ชั้นละ
<u>ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์</u>	<u>3.00</u>	<u>3.00</u>	<u>3.00</u>	60	60	70	20
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	30	30	30	คะแนน
การฝีมือ (ชาย), การฝีมือ และการเรือน (หญิง)	2.00	2.00	2.00	70	70	60	
ขับร้อง	1.00	1.00	1.00	-	-	-	
สุขศึกษา	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
พลศึกษา	2.00	2.00	2.00	20	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	1.00	1.00	1.00	20	20	20	
รวมเวลา	30.00	30.00	30.00	800	800	800	รวม

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 2 หลักสูตรมัธยมต้นและตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, พิมพ์ครั้งที่ 3.
(พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้า 1; กระทรวงธรรมการ,
ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา,
หน้า 13-14.

หมายเหตุ อัตราคะแนนของวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในชั้นปีที่ 3 70 คะแนน
จะเป็นคะแนนของการสอบแผนที่และภาพแผนที่จากความจำ 10 คะแนน ส่วนปีที่ 1-2 ปี
ต่อไปให้มีการสอบแผนที่และภาพแผนที่ ตามประมวลด้วย โดยชักเอาคะแนนการฝีมือ
การเรือนไป 10 คะแนน เหลือ 60 คะแนน อย่างปีที่ 3

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียน และอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นมัธยมปลาย¹

วิชา	จำนวนชั่วโมง/สัปดาห์			คะแนน			
	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
ภาษาไทย	5.30	5.30	5.30	200	200	200	สมุด
ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ)	5.30	5.30	5.30	200	200	200	รายงาน
คณิตศาสตร์	6.00	6.00	6.00	200	200	200	ชั้นละ
วิทยาศาสตร์	3.00	3.00	3.00	80	80	80	20
ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์	3.00	3.00	3.00	100	100	100	คะแนน
วาทเขียน	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
การฝีมือ (ชาย), การฝีมือ และการเรือน (หญิง)	2.00	2.00	2.00	80	80	80	
พลศึกษา	2.00	2.00	2.00	20	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	1.00	1.00	1.00	40	40	40	
รวมเวลา	30.00	30.00	30.00	1,000	1,000	1,000	รวม

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 2 หลักสูตรมัธยมต้น และตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, หน้า 1; กระทรวง
ธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตร
สามัญศึกษา, หน้า 15-17.

จากตารางอัตราเวลาเรียนต่อหนึ่งสัปดาห์ และอัตราคะแนนสอบของวิชา ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ เมื่อเปรียบเทียบกับรายวิชาอื่น ๆ ในหลักสูตรแล้ว จะเห็นว่าสถานะของวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ มีไต่ต่างไปจากหลักสูตรสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเลย และดูเหมือนว่าจะดีกว่าเดิมเล็กน้อย เมื่อพิจารณาว่าหัวข้อ "หน้าที่พลเมือง" หรือ "ลักษณะวิธีการปกครองประเทศสยามในเวลานี้" ซึ่งเคยรวมเป็นหัวข้อเล็กบ้างใหญ่บ้าง ในหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ได้แยกตัวไปเป็นวิชาหนึ่งต่างหาก โดยที่อัตราเวลาเรียนและอัตราคะแนนของวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ มีไต่ลดน้อยลงเลย ขณะเดียวกัน เหตุใดวิชาหน้าที่พลเมืองจึงได้รับการจัดให้เป็นวิชาคู่กันกับวิชาจรรยา ซึ่งเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่เป็นครั้งแรกว่า วิชา "ศีลธรรม" ความข้อนี้ถึงแม้ว่าจะไม่พบหลักฐานปรากฏอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม เข้าใจว่า คงเป็นเพราะเห็นกันว่า เนื้อหาของทั้งสองวิชาสัมพันธ์กัน และหนังสืออ่านประกอบที่สำคัญของวิชาจรรยาแต่ไหนแต่ไรมา ก็คือ หนังสือ พลเมืองดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีนั่นเอง

การวางหลักสูตรทุกระดับใน พ.ศ.2480 นี้ มีกำหนดแต่รายชื่อวิชา และรายการที่ต้องสอน เป็นรายการรวมทั้งประโยค โดยไม่มีจุดมุ่งหมายของวิชากำหนดไว้ จึงเข้าใจว่า คงเหมือนกันกับหลักสูตรเดิม ส่วนเนื้อหาที่เห็นได้ชัดเจนว่า ไข่ของเดิมเป็นหลัก มีเพียงบางส่วนที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมขึ้น "เพื่อให้เป็นไปโดยเหมาะสมแก่กาลสมัย และดำเนินไปตามแผนการศึกษาชาติ"

ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา (1-4) เมื่อตัดเนื้อหาของวิชาความรู้เรื่องเมืองไทย ส่วนที่เป็นหน้าที่พลเมืองอันประกอบด้วยหัวข้อหน้าที่พลเมือง ระเบียบรัฐธรรมนูญ การปกครองท้องถิ่นทั้งส่วนภูมิภาค และเทศบาล รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติออกไปแล้ว ก็เหลือเพียง 3 หัวข้อ คือ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และการพาเที่ยวภูมิลานที่ ซึ่งก็เหมือนกันกับหลักสูตรที่วางไว้ใน พ.ศ.2476 เกือบทุกประการมีเพิ่มเติมอยู่ 2 คำสุดท้าย ในหัวข้อการพาเที่ยวภูมิลานที่ คือ "ปลูกใจให้รัก ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์"

และรัฐธรรมนูญ¹ ส่วนในประมวลการสอน² ก็ใช้ประมวลการสอนเดิม พ.ศ.2465 เป็นหลักใหญ่ มีเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมให้เข้ากับการจัดชั้นใหม่ไม่มากนัก และมีเพิ่มคำแนะนำการสอนของครูมากขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย มีแนะนำหนังสือที่ครูควรรู้ กับบัญชีรายชื่อหนังสือประกอบวิชาต่าง ๆ ท้ายเล่ม สำหรับเนื้อหาของประวัติศาสตร์ เริ่มในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เหมือนเดิม ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในประมวลการสอนเดิมเป็นเนื้อหาของภูมิศาสตร์ทั้งหมด แต่ประมวลการสอนใหม่ได้เพิ่มเนื้อหาของประวัติศาสตร์ มีประวัติกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ โดยสังเขป คือให้รู้จักพระบรมนามาภิไธย ย่อตามลำดับรัชกาล พระราชกรณียกิจในการทำสงคราม และการขยายพระราชอาณาเขต กฎหมายและการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมที่สำคัญ ๆ การติดต่อกับต่างประเทศ เช่น ในด้านการค้าขาย เป็นต้น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งเป็นชั้นสุดท้ายของประโยค ก็ลอกหัวข้อสำหรับการสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เดิมมาทุกตัวอักษรทั้ง 5 หัวข้อใหญ่ และเพิ่มเติมข้อ 6. ให้รู้จักประวัติคนสำคัญของประเทศสยามและให้รู้ว่าสำคัญอย่างไร

7. การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญโดยสังเขป ตามหัวข้อต่อไปนี้ (ก) องค์การที่ใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญ (ข) สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ (ค) ซึ่งให้เห็นว่า การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญคืออะไร ซึ่งมีอยู่แล้วในวิชาหน้าที่พลเมือง จากนั้นก็เป็นหัวข้อต่าง ๆ เกี่ยวกับหน้าที่และความรู้ที่พลเมืองควรรทราบ ซึ่งเดิมเป็นหัวข้อกำหนดให้สอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 รวมทั้งมีหัวข้อที่เพิ่มเติมใหม่ ได้แก่ ข้อ

11. ให้รู้จักหน้าที่พลเมืองในการปกครอง เช่น เมื่อมีการเกิดการตาย การย้ายภูมิลำเนา จะต้องจัดการอย่างไร

12. ให้รู้จักการศึกษาของชาติ และให้รู้จักว่า สถานศึกษามีชนิดใดบ้าง ตลอดจนมหาวิทยาลัยอันเป็นชั้นสูงสุดแห่งการศึกษา และให้รู้ว่าที่ต่าง ๆ เหล่านั้น สอนไปในทางไหน

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 1 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480, หน้า 13-14.

²กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา, (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์ วัดสังเวช,
2480), หน้า 101-116.

13. ให้รู้จักความเป็นไปในสมัยปัจจุบัน ว่าวิทยาศาสตร์ช่วยให้ความสะดวกแก่วงชนอย่างไร เช่น เครื่องจักรที่ใช้ในการอาชีพต่าง ๆ เครื่องจักรอื่น ๆ ใอน้ำ รถไฟ เรือบิน วิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ ฯลฯ และการป้องกันประเทศแบบใหม่ อันตรายแห่งการสงครามในอนาคต

เพราะฉะนั้น โดยแท้จริงแล้ว กล่าวได้ว่า ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480 เวลาเรียน 4 ปี มีการจัดเนื้อหาที่ต้องสอนไว้แน่นมากกว่าของเก่าใน พ.ศ.2465 ซึ่งมีเวลาเรียน 5 ปี และมีความซ้ำซ้อนแยกกันไม่ค่อยออกนักกับวิชาหน้าที่พลเมืองและภูมิศาสตร์ ส่วนหนังสือที่แนะนำให้ใช้ ได้แก่ พงศาวดารกรุงเก่าหรือกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ แบบสอนอ่านพลเมืองดี ตอนต้น แบบสอนอ่านหน้าที่ราษฎร เล่ม 1-2 หรือหนังสืออื่น ๆ ซึ่งอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษาชั้นนี้ ในคำชี้แจงของขุนสุคนธ์วิทศึกษากร กล่าวว่า "ครูจักต้องจัดการให้การศึกษาแก่นักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ ให้ได้รับความรู้เต็มตามประมวลการสอนที่ได้กำหนดไว้สำหรับชั้นนั้น ๆ และเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาตลอดจนอาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ จักต้องควบคุมดูแลให้เป็นไปตามประมวลการสอนทุกประการ" ครูในที่นี้ก็หมายถึง ครูส่วนใหญ่ในโรงเรียนประชาบาล เทศบาล และโรงเรียนราษฎร ซึ่งรับผิดชอบการศึกษาภาคบังคับนั่นเอง

ในหลักสูตรชั้นมัธยมต้น (1-3)¹ วิชาที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เช่น หน้าที่พลเมือง มีรายการที่ต้องสอนแบ่งเป็น 4 หัวข้อเหมือนชั้นประถมศึกษา คือ หน้าที่พลเมือง ให้รู้จักหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ และเน้นการเรียนรู้หน้าที่ที่พึงมีต่อรัฐ ระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นหัวข้อที่ 2 หัวข้อที่ 3 การปกครอง ในระดับนี้เน้นการเรียนรู้ระเบียบราชการ บริหารส่วนกลาง และหัวข้อสุดท้ายวันสำคัญของชาติ ส่วนวิชาภูมิศาสตร์ การจัดเนื้อหาคล้ายคลึงมากกับหลักสูตร พ.ศ.2476 แต่มีการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหาใหม่เป็น ภูมิศาสตร์พรรณานาภูมิศาสตร์พิสัยคัล ภูมิศาสตร์ภูมิภาค และภูมิการค้าหรือเศรษฐกิจ

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 2 หลักสูตรชั้นมัธยมต้น, หน้า 4-5, 15-17.

โดยให้สอนเฉพาะที่สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทย สำหรับเนื้อหาประวัติศาสตร์ในระดับมัธยมต้น ให้เรียนเฉพาะประวัติศาสตร์สยาม เหมือนหลักสูตร พ.ศ.2476 โดยกำหนดเนื้อหาไว้สั้น ๆ ว่า ให้เรียนประวัติคนไทยที่สำคัญสัก 10 คน โดยสังเขป ให้อำนาจประวัติเดิมของชนชาติไทยเฉพาะที่สำคัญ ๆ และให้อำนาจประวัติศาสตร์สมัยราชธานี ตั้งอยู่ที่สุโขทัย อุทยาน ชนบุรี และกรุงเทพฯ ซึ่งก็เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับในชั้นประถมศึกษาชั้นนั้นเอง เพราะเนื้อหาประวัติบุคคลสำคัญของไทย แม้ไม่มีกำหนดไว้ในตัวหลักสูตรประถมศึกษา ก็จริงอยู่ แต่มีเขียนอยู่ในประมวลการสอนและให้เรียนรู้น้อยคนกว่าในระดับมัธยมต้น เนื้อหาสุดท้าย เป็นการพาเที่ยวดูสถานที่ "เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บ้าง กับทั้งปลูกใจให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ" เหมือนชั้นประถมศึกษาเช่นกัน

ในหลักสูตรชั้นมัธยมปลาย (4-6)¹ วิชาหน้าที่พลเมือง กำหนดหัวข้อที่ต้องสอนเหมือนชั้นประถมและมัธยมต้น โดยเน้นหน้าที่ที่พึงมีต่อรัฐกว้างออกไป และที่สำคัญ ๆ ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะระเบียบการบริหารประเทศ ซึ่งหลวงสวัสดิศาสตรพุทธิ และจรรยา วงศ์สายัณห์ กล่าวว่า "เป็นหลักสูตรที่ละเอียดและสูงมากสำหรับชั้นนี้"² ส่วนภูมิศาสตร์ เนื้อหาจัดไว้คล้ายคลึงกับหลักสูตร พ.ศ.2476 ที่เน้นอิทธิพลของลมฟ้าอากาศ การทำมาหากิน อาชีพอุตสาหกรรม 7 อย่างแล้วโยงเข้ามาสัมพันธ์กับประเทศไทย สำหรับหลักสูตรประวัติศาสตร์ในระดับนี้ แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นประวัติศาสตร์ประเทศไทย (มิได้ใช้คำว่า "สยาม" เหมือนในชั้นประถมศึกษา) กำหนดหัวข้อที่ต้องสอนตั้งแต่เรื่องราวของชนชาติไทย ก่อนลงมาตั้งอาณาจักร ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เหมือนชั้นประถมและมัธยมต้น รวมทั้งหัวข้อ "ไทยสมัย

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, หน้า 4-5, 14-17.

² สวัสดิศาสตรพุทธิ, หลวง และจรรยา วงศ์สายัณห์, ความเป็นมาของ หลักสูตรสามัญศึกษา (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2504), หน้า 162.

ปัจจุบัน" ด้วย กล่าวได้ว่า การจัดหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์สยาม หรือประวัติศาสตร์ไทย ในทุกระดับชั้น จะจัดไว้เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน โดยเริ่มตั้งแต่เรื่องราวของชนชาติไทยทางตอนใต้ของประเทศจีนลงมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อเรียนในชั้นสูงขึ้นก็ขยายเนื้อหาให้ละเอียดขึ้น แบบ Cyclic order และบางครั้งจะจัดเนื้อหาเป็นหัวข้อเพิ่มเติม เช่น พุทธศาสนา การปกครอง การติดต่อกับต่างประเทศ เรื่องลำดับตามเวลาตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน ส่วนที่สอง ได้แก่ประวัติศาสตร์โลก หรือประวัติศาสตร์สากล หลักสูตรฉบับนี้ ตัดเนื้อหาส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์สมัยโบราณ ความเจริญและความเสื่อมของชนชาติต่าง ๆ ที่สำคัญที่เคยจัดไว้ในหลักสูตรมัธยมตอนกลาง พ.ศ.2464 และมีขมปลาย พ.ศ.2476 ออกไป แล้วนำเอาเนื้อหาประวัติศาสตร์สมัยใหม่เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ประเทศจีน ประเทศญี่ปุ่น และโลกภายหลังมหาสงคราม ซึ่งเป็นเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมัธยมตอนปลาย (7-8) พ.ศ.2471 มาให้นักเรียนมัธยมปลาย (4-6) ของหลักสูตร พ.ศ.2480 เรียนแทน

นอกจากตัวหลักสูตรสามัญศึกษา สำหรับชั้นมัธยมต้น และมีขมปลายแล้ว ในครั้งนี้กระทรวงธรรมการได้จัดทำประมวลการสอนประกอบหลักสูตรทั้งสองระดับ โดยหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงไ้กล่าวชี้แจงไว้ในคำนำของหนังสือทั้งสองเล่มว่า

ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น [หรือขมปลาย] นี้ ได้กำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ กลาง ๆ ถ้าโรงเรียนใดอาจกระทำให้เหมาะสมยิ่งกว่านี้ได้ เมื่อใดได้รับความเห็นชอบจากกรรมการจังหวัด หรือสำหรับจังหวัดพระนคร และธนบุรี จากอธิบดีกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการแล้ว ก็อนุมัติให้ใช้สอนในโรงเรียนได้ ขอสำคัญต้องจัดทำภายในขอบเขตแห่งหลักสูตร และให้นักเรียนได้รับความรู้เต็มความหลักสูตรเท่านั้น

เจ้าหน้าที่จัดการศึกษา ตลอดจนอาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่จักต้องควบคุมดูแลให้ครูจัดการให้การศึกษาแก่นักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ ให้มีความรู้เต็มตามประมวลการสอนที่ใดกำหนดในชั้นนั้น ๆ ทุกประการ¹

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลการศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น (พระนคร: โรงพิมพ์ข้างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้าพิเศษ; กระทรวงธรรมการ, ประมวลการศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวลการสอนชั้นมัธยมปลาย (พระนคร: โรงพิมพ์ข้างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้าพิเศษ.

จากคำประกาศชี้แจงข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่า กระทรวงธรรมการได้เริ่ม
 เน้นให้โรงเรียน และครูผู้สอนทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของหลักสูตรและประมวล
 การสอนในการเป็นบรรทัดฐานของการศึกษาเล่าเรียนในแต่ละระดับชั้น มิให้ครูยึด
 แบบเรียนเป็นหลักแทนหลักสูตรเหมือนสมัยเริ่มพัฒนาทางการศึกษา เนื้อหาของประมวล
 การสอนของทั้งสองเล่มนั้น นอกจากจะมีการจัดแบ่งและขยายรายละเอียดของเนื้อหา
 ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรให้พอเหมาะกับอัตราเวลาเรียนในแต่ละระดับชั้นแล้ว ยังได้
 ทำหมายเหตุแนะนำการสอนวิชานั้น ๆ แก่ครูในตอนท้ายของแต่ละระดับชั้นไว้ด้วย
 สำหรับวิชาประวัติศาสตร์ คำแนะนำจะมีเหมือนกันทุกตัวอักษรในทุกชั้นทั้งมัธยมต้น
 และมัธยมปลาย ซึ่งมีคำแนะนำเพิ่มเติมมากกว่าระดับมัธยมต้นเล็กน้อย กล่าวคือ การ
 สอนไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ หรือภูมิศาสตร์ ต้องมีแผนที่ประกอบการสอนเกี่ยวกับ
 ตำแหน่งของสถานที่ที่เรียน มีภาพที่ระลึก โบราณสถาน วัตถุ ศิลปจารึก หนังสือโบราณ
 ภาพสงคราม ฯลฯ มาให้นักเรียนดูประกอบความเข้าใจด้วยและแนะนำไว้ว่า

การเรียนประวัติศาสตร์ต้องชี้ให้เห็นด้วยว่า การกระทำของคุณในที่แล้ว ๆ
 มา ก็คือผลของที่แวดล้อม ดินฟ้าอากาศ คือในที่ ๆ มีลักษณะดินฟ้าอากาศ
 เช่นนั้น จำเป็นอยู่เองที่จะท่องเที่ยวเช่นนั้น และการเรียน วัน เดือน ปี ไม่
 สำคัญอะไร ควรจะส่งเสริมให้เห็นว่า การที่ในยุคหนึ่ง คนหนึ่ง ได้กระทำเช่น
 นั้น เพราะอะไร และเป็นผลที่จะบังเกิดการก้าวหน้าในยุคต่อไปอย่างไรอีก
 บางหรือเปล่า การเรียนถึงเรื่องวีรบุรุษต่าง ๆ ต้องเป็นเรื่องเราให้นักเรียน
 มีความทะเยอทะยานอยากกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อหมู่คณะ และชาติ
 ของตนเองบ้าง และอยากที่จะดำเนินในแนวอันดีงามของท่านผู้นั้น ให้เห็น
 ว่าประเทศสยามได้ตั้งอยู่ตลอดมาด้วยความยากลำบากอันแสนเข็ญ และด้วย
 ความเสียสละอย่างแท้จริงของท่านเหล่านั้น จึงจำเป็นที่เราจะต้องพยายาม
 ช่วยกันคำชูประเทศของเราต่อไป...

การสอนประวัติศาสตร์ จะควรระวัง-สอนอย่าให้เป็นทำนองเหยียบย่ำ
 เชื้อชาติไทยด้วยกัน ต้องพูดแต่ความเป็นจริง และให้เห็นว่า พวกเราถึงจะ
 ต้องแตกแยกออกไปอยู่กับชาวต่างประเทศ หรือแยกออกไปอยู่ตามภาคต่าง ๆ
 ของประเทศสยามก็ตาม แต่ก็ยังคงเป็นพวกเดียวกัน เชื้อสายเดียวกันมาทั้ง
 นั้น และต้องระวังอย่าให้กะทบ [กระทบ] กระเทือนนานาชาติด้วย เพราะ
 ต้องการปลูกความสามัคคี¹

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวล
การสอนชั้นมัธยมต้น, หน้า 136-137, 142-143, 149-150.

นอกจากนั้น

ในการสอนชั้นมัธยมปลาย ท่องหัดให้นักเรียนใช้ความสังเกต พิจารณา พินิจพิเคราะห์ ไครุครวญ หาเหตุผลประกอบ จนสามารถเข้าใจ และสรุป ความควยตนเองได้ ครูต้องไม่บอกใ้ห้อย่างตรงไปตรงมาเสียหมด จน นักเรียนไม่มีความคิดช่วยตนเองเสียเลย ทงหาทางแนะความคิดจนมอง เห็นเหตุการณ์ได้ว่า ในสภาพการณ์เช่นนั้น ในภูมิประเทศเช่นนั้น ในเวลา เช่นนั้น จำเป็นอยู่เองที่จะต้องทำเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า การให้ จำชื่อ ศักราช ไม่มีประโยชน์อันใด รกสมองเปล่า ๆ สู้ส่งเสริมให้นักคิด เข้าใจสภาพการณ์อื่นจะต้องเป็นไปจริง ๆ ไม่ใด การเรียนถึงประเทศอื่น เขาในทางประวัติศาสตร์ก็ดี ภูมิศาสตร์ก็ดี ก็เพื่อจะได้เป็นเครื่องชักจูงให้ นำเอามาเปรียบเทียบกับตัวของเราเอง ใฝ่ฝันถึงตัวของเราเองให้ยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นการเรียนถึงประเทศใด ๆ ก็ตาม จำจะต้องนำเอามาเปรียบ- เที่ยกับตัวของเราเอง ให้เห็นว่าตัวเราตัวเราติดกันอย่างไร จนสามารถ มองเห็นภาพใด ทำใ้มองเห็นถึงความเหน้อยยากลำบากของตัวเราที่ใด กอฏช่วยตัวเราเอง สะสมทุนที่กำลังใ้จนถึงเพียงนี้ จะใ้ช่วยกันนี้ถึงตัวของ เราเองให้ยิ่งขึ้น ไม่ปล่อยให้ไปเป็นไปตามเรื่อง และมองเห็นแนวแห่งความ เสี่ยงสละของทานุทั้งหลายที่ใ้พลีตนควยความเหน้อยยากเพื่อบ้านเมืองของ เรา เราจะใ้ช่วยกันถนอมและเชิดชูชาติของเราไว้ต่อไป¹

คำแนะนำเหล่านี้แก่ครู ถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน ประวัติศาสตร์นั่นเอง และเป็นที่น่าสังเกตว่า จุดมุ่งหมายในระดับชั้นมัธยมต้นในหลักสูตร เดิมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมุ่งเพียงการใ้ความรู้ความจริง (Facts) ของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต กับส่งเสริมใ้เกิดความภูมิใจ ความ รักชาติ เพื่อใ้ช่วยกันถนอมและบำรุงชาติใ้คงอยู่และเจริญก้าวหน้าต่อไป แต่ใน หลักสูตรฉบับนี้ นอกจากจะคงจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว ยังใ้หันมาเน้นมากขึ้นในด้าน จุดมุ่งหมายอันแท้จริงของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาสติปัญญา (Mental development) ใ้ผู้เรียนเข้าใจเหตุและผลของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามมิติของเวลา และสถานที่นั้น ๆ ควย สำหรับเนื้อหาประวัติศาสตร์สำคัญของไทย ก็มุ่งใ้ผู้เรียนเกิด ความซาบซึ้งและภาคภูมิใจในวีรกรรมและความเสี่ยงสละเพื่อประเทศชาติของบุคคล

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวล การสอนชั้นมัธยมปลาย, หน้า 146-147, 154-155, 164-165.

เหล่านั้น จนเกิดแรงกระตุ้นที่จะกระทำตนให้เป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ และประเทศชาติ ตามแนวทางเหล่านั้น รวมทั้งมุ่งให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์เป็นไปเพื่อให้เกิด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทย และเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่าง ชาติอีกด้วย ในระดับมัธยมปลายก็เพิ่มความมุ่งหมายให้นักเรียนรู้จักใช้ความสังเกต การ พินิจพิจารณา วิเคราะห์ หากความสัมพันธ์ของข้อมูลที่มีอยู่มากขึ้น รู้จักเปรียบเทียบของ เชาของเรา โดยมีให้ครูเน้นแต่เฉพาะความรู้ความจริง (Facts) ซึ่งทำให้กลายเป็น การเรียนประวัติศาสตร์ที่เน้นแต่ความจำเรื่อง วัน เดือน ปี และเหตุการณ์ หรือชื่อ บุคคล สถานที่โดยไม่มีความหมายแต่อย่างใด ทำให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ เป็นวิชาน่าเบื่อสำหรับนักเรียน นับว่าจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนวิชาประวัติ- ศาสตร์ ในหลักสูตร พ.ศ.2480 นี้ ก้าวหน้า ทันสมัยขึ้นมากกว่าหลักสูตรฉบับก่อน ๆ

ต่อมาใน พ.ศ.2484 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรและ โครงการศึกษาเสียใหม่ โดยมีหลักเกณฑ์ว่า ให้กระทรวงธรรมการจัดตั้งโรงเรียน เตรียมอุดมศึกษาของรัฐบาลและเอกชนขึ้น โดยในขั้นต้นให้มีของรัฐบาลก่อน จนเมื่อ ของเอกชนตั้งขึ้นเพียงพอแล้ว ก็ให้ยุบของรัฐบาล และให้กระทรวงตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมา 6 ฝ่าย มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาออกข้อสอบ ทำนอง "แมตริคูลേഷัน" (Matriculation) ผู้สอบไล่ได้ประโยคเตรียมอุดม- ศึกษา จึงจะมีโอกาสเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย คณะกรรมการชุดนี้ประชุมกันได้เพียง ครั้งเดียวก็เกิดสงคราม โครงการนี้จึงต้องชะงักไปชั่วคราว ในปลายปีการศึกษา 2484 เมื่อสถานการณ์ของประเทศอยู่ในภาวะสงคราม นักเรียนมีเวลาเรียนไม่เพียงพอ กระทรวงศึกษาธิการ (ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อใหม่จากกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่เดือน สิงหาคม พ.ศ.2484) จึงได้มีคำสั่งให้งดการสอบไล่ทุกประเภทและทุกชั้น ให้ถือเอา เวลาเรียนร้อยละ 60 เป็นผลการสอบไล่ได้¹

ใน พ.ศ.2485 มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลอีก จอมพลแปลก พิบูลสงคราม

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2507, หน้า 352-353.

ได้เป็นหัวหน้ารัฐบาล พลตรีประยูร ภมรมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นาวาเอกหลวงสุภชลาศัย (บุงสุภชลาศัย) และนายเคื้อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ ได้กำหนดนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการใหม่ เมื่อวันที่ 16 มีนาคม ว่า "มีจุดประสงค์ที่จะอบรมพลเมืองของชาติให้มีคุณลักษณะเหมาะสมกับความต้องการของชาติในปัจจุบัน และให้ก้าวหน้าทันความเจริญของบ้านเมืองในอนาคต" โดยในฝ่ายสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

จะเร่งรัดส่งเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และผลผลิตส่งเสริมฐานะของครูให้ดียิ่งขึ้น กับจะปรับปรุงหลักสูตรแบบเรียนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และจะให้ไคร่ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษาภาคบังคับจะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนภาคนอกบังคับ จะจัดให้มีการศึกษาในโรงเรียนสตรีถึงขั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด เช่นที่ใดจัดแก่โรงเรียนชายโดยครบถ้วนแล้ว นอกจากนี้จะสนับสนุนช่วยเหลือและปรับปรุงโรงเรียนราษฎรให้ทวีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ... จะเร่งรัดการอบรมจิตใจ วินัย ความสามัคคี และวัฒนธรรมแก่นักเรียนตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อให้เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในอนาคต ก็จะมีดำเนินการจัดหลักสูตรให้เกิดการละเมียดศีลธรรมในหมู่เยาวชน¹

แต่แล้วในปลายปีการศึกษา 2485 ประเทศไทยต้องประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ โรงเรียนส่วนมากต้องปิดเรียนประมาณเดือนครึ่ง กับทั้งประเทศต้องอยู่ในภาวะสงครามด้วย กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ให้โรงเรียนเตรียมการสอบไล่ล่วงหน้าไว้ โดยให้มีการสอบข้อสอบเป็นจำนวน 3 เดือน ๆ ละครั้ง และเพิ่มคะแนนให้ครั้งละ 1 เปอร์เซ็นต์ เมื่อถึงเวลาสอบไล่ก็ถือเกณฑ์ตัดสินร้อยละ 45 เป็นสอบไล่ได้² ต่อมาใน พ.ศ. 2487 มีภัยทางอากาศรุนแรงขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งให้โรงเรียนรัฐบาลส่วนกลางและโรงเรียนราษฎรในเขตอำเภอชั้นในหยุดทำการสอนตลอดปี 2487 ในส่วนภูมิภาค

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 65-67.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507. หน้า 353.

ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการจังหวัด มีบางโรงเรียนอพยพไปทำการสอนนอกเขต
อันตราย¹ ด้วยเหตุนี้โครงการศึกษา และนโยบายทางการศึกษาต่าง ๆ จึงต้องหยุด
ชะงักลงชั่วคราวเป็นส่วนใหญ่

วิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของโรงเรียนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ภัยพิบัติที่มนุษย์ได้รับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีมากมายอย่างประมาณมิได้
เมื่อสงครามสิ้นสุดลงชาติต่าง ๆ จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นแทนที่
สันนิบาตชาติ โดยมีมุ่งหมายให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวความเข้าใจกันระหว่างประเทศสมาชิก
เพื่อระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งต่าง ๆ อันจะนำไปสู่สงครามครั้งใหม่ได้ พร้อมทั้ง
นั้นก็ทั้งหน่วยงานย่อยต่าง ๆ ขึ้นช่วยเหลือประเทศสมาชิกที่กำลังพัฒนาทั้งหลายให้ฟื้นตัว
และมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
(UNESCO) จัดเป็นองค์การหนึ่งที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาแก่
ประเทศไทยเป็นอันมาก เป็นต้นว่า จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษา ให้อุปกรณ์การ
ศึกษาและให้ทุนการศึกษา นอกจากนี้ยังมีมิตรประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ-
อเมริกาในฐานะมหาประเทศผู้ชนะสงครามและได้รับความเสียหายจากสงครามน้อยที่สุด
ก็ได้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยรัฐบาลไทยปรับปรุงการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ระดับมหาวิทยาลัยและการฝึกหัดครู ได้ให้ทุนแก่ครูอาจารย์และนักเรียนไทยไปศึกษาต่อ
ในสหรัฐอเมริกา ington ของรัฐบาล มูลนิธิเอกชน ตลอดจนมีการช่วยเหลือระหว่าง
มหาวิทยาลัยต่อมหาวิทยาลัย ดังเช่นที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาได้ให้ความช่วยเหลือ
วิทยาลัยวิชาการศึกษาและคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมไปถึงการช่วย
เหลือปรับปรุงระบบบริหารของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และช่วยเหลือ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในด้านวิชารัฐประศาสนศาสตร์ด้วย¹ ในช่วงนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จึงมีข้าราชการและนักเรียนไทยเดินทางไปศึกษาในสหรัฐอเมริกาจำนวนมากขึ้นกว่าในประเทศทางยุโรป ซึ่งนอกจากจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความช่วยเหลือที่สหรัฐอเมริกาให้แก่ประเทศไทยแล้ว นักการศึกษาบางคน เช่น พันธุ์ หันนาคินท์ มีความเห็นว่าเป็นเพราะคนไทยมีความเชื่อมั่นในระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาที่ทำให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างทันตาเห็น และสามารถเอาชนะประเทศฝ่ายอักษะได้ในท้ายที่สุด กับเป็นเพราะการให้เสรีภาพและโอกาสในการศึกษา ทำให้สถาบันระดับมหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกามีจำนวนมากมายพอกที่จะรับนักเรียนต่างประเทศเข้าเรียนได้มากกว่าประเทศในยุโรป² จากรายงานการส่งข้าราชการไปศึกษาต่อต่างประเทศเฉพาะของกระทรวงศึกษาธิการนับแต่ พ.ศ. 2490 ถึง 2493 ปรากฏว่าส่งไปสหรัฐอเมริกา 27 คน อังกฤษ 14 คน ฝรั่งเศส 3 คน พ.ศ. 2494 ส่งไป 10 คน 2 คน 1 คนตามลำดับ พ.ศ. 2495 ส่งไป 14 คน 1 คน และ 0 คน พ.ศ. 2496 ส่งไป 23 คน 2 คน และ 0 คน พ.ศ. 2497 ส่งไป 40 คน 2 คน และ 1 คน พ.ศ. 2498 ส่งไป 8 คน 3 คน และ 0 คน พ.ศ. 2499 ส่งไป 1 คน 0 คน และ 0 คน รวมแล้วในช่วง 10 ปีระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2499 กระทรวงศึกษาธิการส่งข้าราชการไปศึกษาในสหรัฐอเมริกา 123 คน อังกฤษ 24 คน ฝรั่งเศส 5 คน และประเทศอื่น ๆ อีกเล็กน้อย³ ด้วยเหตุนี้ "อิทธิพลทางความคิดในด้านการศึกษาของอเมริกาจึงปรากฏชัดในระบบการศึกษาของไทย ในขณะที่อิทธิพลทางการศึกษาของอังกฤษและภาคพื้นยุโรปลดน้อยลง"⁴

¹ พันธุ์ หันนาคินท์, การศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, 2521), หน้า 143.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรมวิสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 122, 129, 143, 149, 159, 166, 174.

⁴ พันธุ์ หันนาคินท์, การศึกษาของไทย, หน้า 143.

นอกจากนั้นในทัศนะของนักการศึกษา เช่น คีธ วัตสัน เห็นว่าถึงแม้ว่านโยบายและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของรัฐบาลในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาจะมีวิวัฒนาการที่เห็นได้ชัดเจนจากเอกสารทางราชการ เช่น ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ซึ่งมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของผู้เรียน หรือในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ที่มุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนในทุก ๆ ด้านอย่างเต็มที่ก็ตาม ก็กล่าวได้ว่ายังมีช่องว่างระหว่างความตั้งใจของรัฐบาลกับความคาดหวังของพ่อแม่ผู้ปกครองเด็ก และช่องว่างนี้ก็ขยายตัวห่างออกจกกันมากขึ้นทุกที การที่พ่อแม่ผู้ปกครองส่งเด็กไปโรงเรียนนั้น มิได้เป็นเพราะยอมรับคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริง หรือมิได้เป็นเพราะต้องการจะปลูกฝังให้ลูกหลานมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติหรือเพื่อให้ลูกหลานของตนได้รับการพัฒนาในทุกด้านอย่างเต็มที่ หรือมิได้เป็นเพราะต้องการให้ลูกหลานได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้ มีบทบาทที่น่าพอใจต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่เป็นเพราะพ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายตระหนักดีว่าประกาศนียบัตรที่เด็กได้รับจากการสอบผ่านการศึกษาในระดับที่สูงมากเท่าใด ก็จะช่วยให้เด็กมีโอกาสได้งานที่ดีกว่า ซึ่งก็ได้แก่งานราชการหรืองานที่สบาย ไม่ต้องหนักแรง และมีโอกาสได้เข้าไปสู่ฐานะทางสังคมที่ดีกว่าคนอื่น ๆ ได้ง่าย นั่นก็คือเป็นเส้นทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ห่างไกลจากดินแดนชนบทที่ล้าหลังทางเศรษฐกิจ และแนวความคิดนี้ก็ได้รับการส่งเสริมจากนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ต่อเนื่องกันมาอย่างไม่ได้ตั้งใจ¹

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ใกล้จะสิ้นสุดลง ทางฝ่ายไทยได้มีการปรับปรุงคณะรัฐบาลหลายครั้งเพื่อเตรียมรับสถานการณ์ที่สัมพันธมิตรเป็นฝ่ายที่จะได้รับชัยชนะเด็ดขาดในสงคราม ใน พ.ศ. 2487 เมื่อมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี นายทวี บุญยเกตุ ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และใน พ.ศ. 2488 ได้มี

¹Keith Watson, Educational Development in Thailand

การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกนายทวี บุญเขต เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 2 หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และพระตรีภวนสารวิศวรรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาภายหลังสงครามสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้นทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้งมาก เฉพาะในช่วง 6 เดือนแรกของ พ.ศ. 2489 มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง 3 ครั้ง ครั้งแรกนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และพระตรีภวนสาร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 2 และ 3 นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเคื่อน บุณนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการซึ่งก็ได้แถลงนโยบายทางการศึกษาไว้ว่า "หลักสูตรและแบบเรียน จะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความจำเป็นของท้องที่ โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารู้จักคนตาเห็นผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบการอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรม และพาณิชย์กรรม"¹ และแล้วเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตในเดือนมิถุนายน ในปลายเดือนสิงหาคมศกเดียวกัน ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่อีกครั้งหนึ่ง มีพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเคื่อน บุณนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นปลัดกระทรวง และหลวงสวัสดิ์สารศาสตร์พุทธิ เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา ต่อมาใน พ.ศ. 2490-2491 นายควง อภัยวงศ์ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี นาวาเอกพระยาศรภักยวานิช (เคื่อน ศรภักยวานิช) และหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2490-2491 และ พ.ศ. 2491) ตามลำดับ โดยยืนยันนโยบายในการจัดการศึกษาล้ำคลั่งกันดังกล่าวมาแล้ว ในระหว่าง พ.ศ. 2491-2494 มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2491-2492 พลตรีสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ระหว่าง พ.ศ. 2492-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 358-359, 885-886.

2494 และนายเลียง ไชยกาล ในพ.ศ. 2494¹ ในท่ามกลางความผันผวนของสถานการณ์ทางการเมืองเหล่านี้ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า จำนวนนักเรียนที่จบการศึกษาชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์แล้ว และต้องการจะได้เข้าศึกษาต่อในชั้นเตรียมอุดมศึกษา มีมากด้วยกันสมควรที่จะขยายชั้นเรียนให้ถึงชั้นเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งเดิมเคยให้สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ จัดสอนอยู่ จึงได้ให้โรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งโรงเรียนราษฎร์เปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้น มีกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการสอบได้ในชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา (ปีที่ 2) ทุกปี ตั้งนั้นนับแต่ พ.ศ. 2489 จึงได้เริ่มดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษาเสียใหม่ โดยเริ่มจัดทำหลักสูตรชั้นประถมศึกษาและหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาก่อน "เพื่อกำหนดว่าการสามัญศึกษาควรเริ่มต้นเพียงไร และจะสิ้นสุดเพียงไหน" หลักสูตรทั้ง 2 ระดับทำเสร็จและประกาศใช้ ใน พ.ศ. 2491 โดยมีผลบังคับใช้ในปีการศึกษา 2492 ส่วนหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายได้จัดทำต่อมา แล้วเสร็จและมีผลบังคับใช้ในปีการศึกษา 2493 เป็นต้นไป² และพร้อมกันนั้นก็ประกาศยกเลิกการเก็บเงินค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นลงมาใน พ.ศ. 2491 ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายลงมาใน พ.ศ. 2492 และตั้งแต่ชั้นเตรียมอุดมศึกษาลงมาใน พ.ศ. 2493³ ทำให้โอกาสสำหรับการศึกษาต่อจากการศึกษาภาคบังคับมีสูงขึ้นมาก

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, หน้า 94-95, 101-102, 102-103, 108-110.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 358-359.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, หน้า 117.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์			
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4
ศีลธรรม	1	1	1	1
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1
ภาษาไทย	11	11	9	9
เลขคณิต	3	3	4	4
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์	2	2	2	2
ธรรมชาติศึกษา	2	2	3	3
สุขศึกษา	1	1	1	1
วาดเขียน	1	1	1	1
ขับร้อง	3	3	3	3
การฝีมือและการงาน				
พลศึกษา	3	3	3	3
การลูกเสือหรืออนุชาด				
รวม	28	28	28	28

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2491), หน้า 2.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและ
ตอนปลาย พ.ศ. 2493¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์					
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6
ศีลธรรม	1	1	1	1	1	1
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1	1	1
ภาษาไทย	6	6	6	5	5	5
ภาษาอังกฤษ	6	6	6	6	6	6
คณิตศาสตร์	4	4	4	6	6	6
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	3	3	3	3	3	3
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์	2	2	2	3	3	3
สุขศึกษา	1	1	1	-	-	-
วาดเขียน	1	1	1	1	1	1
ขับร้อง	3	3	3	-	-	-
การฝีมือและการงาน				2	2	2
พลศึกษา	2	2	2	2	2	2
การลูกเสือหรืออเนกภาษา						
รวม	30	30	30	30	30	30

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 2 ; กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 2.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ.
2491¹

หมวดวิชา		แผนกอักษรศาสตร์	แผนกวิทยาศาสตร์
หมวด 1	ภาษาไทย	4	3
หมวด 2	สังคมศึกษา	3-4	3-4
หมวด 3	คณิตศาสตร์	5	6-7
หมวด 4	ภาษาอังกฤษ	7-8	6
หมวด 5	วิชาเฉพาะแผนก วาดเขียน	5-6 1	6-7 1
รวมเวลา		25-28	25-28

แผนกหนึ่ง ๆ ให้เรียน 5 หมวดวิชา แยกเป็นรายวิชาต่าง ๆ และอัตรา
คะแนน ดังนี้²

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
หมวด 1 ภาษาไทย		200	หมวด 1 ภาษาไทย		150
หลักภาษา	30		หลักภาษา	30	
วรรณคดีและประวัติ- วรรณคดี	90		วรรณคดี	40	

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2491 (ม.ป.ท. :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2491), หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
แต่งความ	80	150	แต่งความ	80	150
<u>หมวด 2 สังคมศึกษา</u>			<u>หมวด 2 สังคมศึกษา</u>		
ศีลธรรม	30		ศีลธรรม	30	
หน้าที่พลเมือง	20		หน้าที่พลเมือง	20	
ประวัติศาสตร์	50		ประวัติศาสตร์	50	
ภูมิศาสตร์	50	150	ภูมิศาสตร์	50	200
<u>หมวด 3 คณิตศาสตร์</u>			<u>หมวด 3 คณิตศาสตร์</u>		
เลขคณิต	30		เลขคณิต	30	
พีชคณิต	70		พีชคณิต	70	
เรขาคณิต	50		เรขาคณิต	50	
<u>หมวด 4 ภาษาอังกฤษ</u>		250	ตรีโกณมิติ	50	200
<u>ไวยากรณ์</u>	40	<u>หมวด 4 ภาษาอังกฤษ</u>			
แปล	60	ไวยากรณ์	40		
แต่งความ	50	แปล	60		
วรรณคดี หมวด ก.	50	แต่งความ	50		
วรรณคดี หมวด ข.	50	300	วรรณคดี หมวด ก.	50	
<u>หมวด 5 วิชาเฉพาะแผนก</u>			<u>หมวด ๗ วิชาเฉพาะแผนก</u>		
ก. <u>วิชาบังคับ</u>			ก. <u>วิชาบังคับ</u>		
วิทยาศาสตร์ทั่วไป	100		ความรอบน แสงสว่าง	80	
ข. วิชาเลือก (เลือก 1 ภาษา)			แม่เหล็กไฟฟ้า	80	
ภาษาบาลี ไวยากรณ์	60	เคมี	80		
แปล	90				

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
ภาษาฝรั่งเศส ไวยากรณ์	50		ข. วิชาเลือก (เลือก 1 วิชา)		
แปล	50				
แต่ง	50		กลศาสตร์และไฮโครสตาติกส์	60	
ภาษาจีน แปล	60		ชีววิทยา	60	
แต่ง	90				
		1,000			1,000

จะเห็นว่า การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรใหม่ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อ "ให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้น" นั้น นับตั้งแต่การจัดรายวิชาและอัตราการเรียน มีลักษณะที่ผิดไปจากหลักสูตรสมัยก่อนสงครามอย่างเห็นได้ชัด ในระดับชั้นประถมศึกษา การจัดวิชารวม "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ยกเลิกไปและกลับมาใช้ชื่อวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ตามแบบเก่า และให้อัตราเวลาเรียนน้อยลง เหลือเพียง 2 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ ในขณะที่วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมซึ่งเคยจัดเป็นวิชาคู่กัน ใช้เวลาเรียนเพียงสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ในครั้งนี้จัดแยกให้ศีลธรรมเป็นวิชาแรก เวลาเรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และหน้าที่พลเมืองอีกสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ส่วนภาษาไทยได้อัตราเวลาเรียนมากที่สุด ถึง 11 ชั่วโมงใน 2 ปีแรก และ 9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ใน 2 ปีหลัง เพราะ "หลักสูตรนี้ถือเกณฑ์ว่า เด็กที่แรกเข้ารับการเรียน ไม่มีพื้นความรู้ทางหนังสือมาก่อน และมีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปีบริบูรณ์ กับกำหนดความมุ่งหมายของหลักสูตรให้เด็กที่เริ่มเรียนในชั้นประถมปีที่ 1 อ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว และให้เด็กที่เรียนในชั้นประถมปีที่ 2, 3 และ 4 ได้เรียนวิชาสมแก่สภาพ"¹ ส่วนในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491, หน้า 1.

ตอนต้นและตอนปลาย การจัดรายวิชาเหมือนชั้นประถมศึกษา แต่เพิ่มวิชาภาษาต่างประเทศทั้งแต่ในชั้นมัธยมปีที่ 1 อัตราเวลาเรียนวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จึงลดลงจาก 3 เหลือ 2 ชั่วโมง และได้เพิ่มเป็น 3 ชั่วโมงตามเดิมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเพราะภาษาไทยเรียนลดลง 1 ชั่วโมง ในหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษา จะเห็นได้ว่า วิธีจัดหลักสูตรเปลี่ยนไปจากเดิมมาก โดยในครั้งนี้ได้นำเอาวิชาต่าง ๆ หลายวิชามาจัดเป็นหมวดหมู่อย่างกว้าง ๆ เป็นหลักสูตรแบบหมวดวิชา (Broad-field curriculum) ถึง 5 หมวดด้วยกัน เป็นต้นว่า นำเอาวิชาศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์มารวมเป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่าหมวดสังคมศึกษา (The social studies) เป็นครั้งแรก และเริ่มการจัดวิชาเฉพาะแผนกเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือกที่มีความแตกต่างกันระหว่างแผนกอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์อีกด้วย

ในคํานการจักเนื้อหาของหลักสูตรในครั้งนี ก็ได้มีการกำหนดวิชา รายการที่ท่องสอน และความมุ่งหมายของวิชาซึ่งเน้นเฉพาะคํานความรู้ ความจริง (Facts) เป็นส่วนใหญ่ไว้ด้วย วิชาประวัติศาสตร์จะมีเนื้อหาแตกต่างไปจากหลักสูตร พ.ศ. 2480 มากพอสมควรทีเดียว โดยเฉพาะหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา นับว่าเป็นหลักสูตรที่สูงกว่าเดิมและมีเนื้อหาโดยพิสดารเมื่อเทียบกับอัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้

ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา¹ วิชาที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เช่น หน้าทีพลเมือง เนื้อหาที่จัดไว้มุ่งให้ผู้เรียนรู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียนต่อครอบครัวต่อประชาคม ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับที่วิชาภูมิศาสตร์ นอกจากให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ทั่วไปแล้ว ก็เน้นในเรื่องภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทยในเรื่องทรัพยากร การทำมาหากิน การคมนาคม และภูมิศาสตร์ของประเทศใกล้เคียง อันได้แก่ จีน ญี่ปุ่น อินโดจีน มลายา พม่า

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491, หน้า 6-7,

และอินเดีย ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นนี้ เป็นประวัติศาสตร์ไทยคล้ายคลึงกับของเดิม คือมุ่งให้ผู้เรียน "รู้จักบ้านเมืองไทยว่าเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดความรักบ้านเกิดเมืองนอนและทะนุบำรุงให้เจริญถาวร" เนื้อหาจึงเป็นประวัติศาสตร์อย่างย่อของชนชาติไทย การตั้งภูมิลำเนา อาณาจักรสมัยสุโขทัย อโยธยา ชนบุรี และกรุงเทพฯ กับ "ให้รู้ประวัติคนสำคัญของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี และใคร่รู้ลักษณะของคุณของท่านเหล่านั้น" ที่เพิ่มขึ้นมาได้แก่ การให้รู้เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับจีน อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส โดยสังเขป" ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นประเทศมหาอำนาจในค้ายโลกเสรีภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งสิ้น

ในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น¹ การจัดเนื้อหาทางสังคมศึกษา แบ่งเป็นหัวข้อ ๆ เช่น ในวิชาศีลธรรม ประกอบด้วยเนื้อหาเรื่องพุทธศาสนากับธรรม-จริยา วิชาหน้าที่พลเมืองมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ครอบครัว ประชาคม ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญเหมือนในชั้นประถมศึกษา และให้เรียนรู้ลักษณะการปกครองประเทศในเรื่องการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และเทศบาลโดยสังเขป วิชาภูมิศาสตร์ก็แบ่งเป็นหัวข้อ ภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์พรรณนาเกี่ยวกับจังหวัดอันเป็นที่ตั้งโรงเรียน ภูมิศาสตร์ภูมิภาค อันได้แก่ ภูมิศาสตร์ประเทศไทยโดยละเอียด ภูมิศาสตร์ประเทศใกล้เคียง เช่น จีน ญี่ปุ่น อินโดจีน พม่า มลายา อินเดีย ปากีสถาน สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย โดยให้เน้นเรื่องการทำมาหากิน สินค้า และการคมนาคมติดต่อกับประเทศไทย รวมทั้งภูมิศาสตร์เศรษฐกิจหรือพาณิชย์การ คล้ายคลึงกันกับหลักสูตรของชั้นมัธยมต้น พ.ศ. 2480 ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ในชั้นนี้ เหมือนกันกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาในชั้นประถมศึกษา แต่ละเอียดมากขึ้นในส่วนของประวัติศาสตร์แห่งชาติหรือประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งเริ่มตั้งแต่ดินแดนของไทยลงมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กับประวัติคนไทยที่สำคัญที่ให้รู้จักมากกว่าในชั้นประถมศึกษา เนื้อหาที่มีใ้มีอยู่ในระดับชั้นนี้มาก่อนและเพิ่งจะเพิ่มเข้ามาเป็นครั้งแรก ได้แก่ ประวัติศาสตร์ต่างประเทศ อันได้แก่ เรื่องราว

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2493, หน้า 4-5, 15-18.

ของชาติใกล้เคียง และชาติมหาอำนาจที่มีการติดต่อกับประเทศไทยโดยสังเขป รวมทั้งประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับชาติใกล้เคียง และชาติมหาอำนาจ

ในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย¹ วิชาที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด คือ หน้าที่พลเมือง มีการจัดเนื้อหากว้างออกไปมาก นอกจากจะมุ่งให้ผู้เรียนรู้น้ำหนักเกี่ยวกับสังคม อันได้แก่ หน้าที่ต่อครอบครัว เพื่อนบ้าน หมู่คณะ ประชาคม ประเทศชาติและรัฐธรรมนูญ เหมือนชั้นก่อนหน้าแล้ว ผู้เรียนยังต้องมีความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย สุขบัญญัติ การปฏิบัติตนและการครองตนในวัยรุ่น การประกอบอาชีพ การส่งเสริมอาชีพของคนไทย กิจกรรมของธนาคารออมสินและการสหกรณ์โดยย่อ การศึกษา องค์ประกอบ 3 ประการของการศึกษา การศึกษาวิชาชีพ การฝึกฝนตนเอง การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ กฎหมายที่พบบ้าน แม่เรือนครัว ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง การทะนุบำรุงและการช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความรู้เกี่ยวกับองค์การสหประชาชาติ และองค์การสาขาโดยย่อ เพื่อให้ "รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นพลเมืองดี" และ "ในฐานะที่เป็นประชากรของโลก"

ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ หลักสูตรนี้มุ่งหมายให้ผู้เรียน "รู้จักบ้านเมืองไทยว่าเป็นมาอย่างไร" กับมุ่ง "ให้รู้เรื่องราวของมนุษย์และรู้ความมนุษย์ได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงการดำรงชีวิตให้ดีขึ้นตลอดมา" และ "ให้รู้ประวัติคนสำคัญของโลกเพื่อเป็นตัวอย่งที่ดี และใ้รู้สึกบุญคุณของท่านเหล่านั้น" การจัดเนื้อหาจึงแบ่งออกเป็นประวัติศาสตร์ไทยส่วนหนึ่งและ "ประวัติศาสตร์ทั่วไป" อีกส่วนหนึ่ง ประวัติศาสตร์ไทยเนื้อหาจัดแบบเรียงลำดับตามเวลาเหมือนในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นคือเริ่มตั้งแต่ดินเดิมของไทย การอพยพ การตั้งภูมิลำเนา อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โดยในแต่ละสมัยให้เห็นเรื่องการปกครองและวัฒนธรรมกับเหตุการณ์สำคัญในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เพิ่มความสัมพันธ์กับต่างประเทศด้วยสำหรับประวัติศาสตร์ทั่วไป

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 6-7, 24-29.

การจัดแบ่งเป็นหัวข้อ (Topics) ได้แก่ เรื่องของมนุษย์ตั้งแต่กำเนิดและความ
 คลื่นคลาย การจักจำพวกชาติพันธุ์ แหล่งที่อยู่และการย้ายแหล่ง การครองชีพและ
 อารยธรรม เรื่องศาสนาว่าด้วยประวัติและหลักคำสอนที่สำคัญของศาสนาต่าง ๆ
 ความสำคัญและอิทธิพลของศาสนา เรื่องการพบดินแดนใหม่และการสำรวจ เรื่อง
 การขนส่ง การสื่อสาร เรื่องของสงครามและสันติภาพเฉพาะสงครามโลกครั้งที่ 1
 และครั้งที่ 2 การส่งเสริมสันติภาพและองค์การสหประชาชาติ หัวข้อสุดท้ายเป็น
 ประวัติบุคคลสำคัญของโลก ซึ่งกำหนดไว้ให้เรียนถึง 30 คน มีทั้งบุคคลสำคัญใน
 แวดวงศิลปะและวรรณกรรม วิทยาศาสตร์ การประดิษฐ์คิดค้น การแพทย์และ
 พยาบาล ลูกเสือและรัฐบุรุษ ดังนั้นถ้าพิจารณาจากขอบเขตของเนื้อหาที่กำหนดให้
 เรียน อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นนี้ให้ความสำคัญแก่
 ประวัติศาสตร์ทั่วไปและมีรายการสอนโดยพิสดารมากขึ้นกว่าเดิมหลายเท่าตัว

ในหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษา¹ ซึ่งเป็นหลักสูตรสามัญศึกษาต่อจาก
 ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กำหนดเวลาเรียน 2 ปี แบ่งเป็นหมวดวิชาและรายการที่
 ต้องสอน โดยไม่มีจุดมุ่งหมายของวิชาเขียนไว้เช่นในระดับชั้นก่อน ๆ หลักสูตร
 วิชาประวัติศาสตร์ จัดรวมไว้ในหมวดสังคมศึกษา ซึ่งเป็นหมวดที่สองของหลักสูตร
 ประกอบด้วย ศิลปกรรมเป็นวิชาที่หนึ่ง หน้าที่พลเมืองเป็นวิชาที่สอง ประวัติศาสตร์
 เป็นวิชาที่สาม และภูมิศาสตร์เป็นวิชาสุดท้าย ในแต่ละรายวิชาดังกล่าว การจัดเนื้อ
 หาแบ่งออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ กำหนดให้เรียนเหมือนกันทั้งแผนกอักษรศาสตร์และวิทยา-
 ศาสตร์ อาทิเช่น วิชาศิลปกรรม แบ่งเป็นเรื่องของศาสนา อันได้แก่ พุทธศาสนา
 เรื่องธรรมและเรื่องวัณธรรม วิชาหน้าที่พลเมือง แบ่งเป็นเรื่องการปกครองของ
 ประเทศไทยซึ่งมีเนื้อหาค่อนข้างละเอียดตั้งแต่การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ
 รัฐสภา รัฐบาล ราชการบริหารส่วนกลาง เทศบาล ศาลสถิตยุติธรรม ที่มาของ
 รายได้แผ่นดิน เรื่องการสังคม เป็นเนื้อหาที่รวมสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ เข้าไว้
 ด้วยกัน เช่น ความรู้เรื่องการศึกษา มีรายละเอียดตั้งแต่องค์ประกอบของการศึกษา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2491 (ม.ป.ท.
 : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2491), หน้า 8-15.

ประวัติ การศึกษาของประเทศ โครงการศึกษาของชาติ วิธีให้การศึกษาค้น การอบรมและการให้วิชา-ความรู้บางประการทางเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ เรื่องของ ค่าจ้าง ทุน แรงงาน เรื่องของการสหกรณ์ การใช้เวลาว่าง การใช้จ่าย และความรู้เรื่องขององค์การสาธารณประโยชน์ สุกท้ายเป็น เรื่องขององค์การสห- ประชาชาติ ส่วนวิชาภูมิศาสตร์ก็แบ่งเป็นภูมิศาสตร์สากลกับภูมิศาสตร์ภูมิภาคของยุโรป อเมริกา เอเชีย และออสเตรเลียเฉพาะประเทศที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทย

ในส่วนของวิชาประวัติศาสตร์ การจัดเนื้อหายังคงแบ่งเป็นประวัติศาสตร์ ไทยส่วนหนึ่ง กับ "ประวัติศาสตร์สากล" อีกส่วนหนึ่งประวัติศาสตร์ไทยในระดับชั้นนี้ กำหนดให้เรียนเฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ตามหัวข้อที่แบ่งเป็น เรื่อง การปกครอง การสงคราม การศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม และความสัมพันธ์ กับต่างประเทศ สำหรับประวัติศาสตร์สากล หลักสูตรนี้กำหนดให้เรียนตั้งแต่ประวัติศาสตร์ของทั้งยุโรป อเมริกา เอเชีย และออสเตรเลีย ในช่วงสมัยนับตั้งแต่ ประมาณ พ.ศ. 2000 หรือประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน รวมทั้งหัวข้อต่าง ๆ ได้แก่ การสำรวจทางทะเลและการขยายตัวของชาติต่าง ๆ ใน ยุโรป การแสวงหาอาณานิคม การปฏิวัติครั้งใหญ่ในฝรั่งเศสและผลของการปฏิวัติ การรวมอิตาลีและเยอรมนี การปฏิวัติอุตสาหกรรม การตั้งถิ่นฐานในอเมริกา การประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาและการขยายตัว สงครามกลางเมืองและการ โต้ปกครองฟิลิปปินส์ การตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปในออสเตรเลียและความเจริญ ก้าวหน้า ความก้าวหน้าทางวิทยาการนับแต่ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 และประโยชน์ อันเกิดจากงานของบุคคลสำคัญของโลกทางด้านวิทยาศาสตร์และการประดิษฐ์คิดค้น อินเดียนภายใต้การปกครองของอังกฤษ จีนกับความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก การ เปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัย การสถาปนาสาธารณรัฐและความไม่สงบภายในของ จีน ญี่ปุ่นและความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก การเปลี่ยนแปลงประเทศ การทำสงคราม กับจีนหรือรัสเซีย การขยายตัวของญี่ปุ่น เหตุและผลของสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง การลดอาวุธ รวมทั้ง เรื่อง ของสันติภาพชาติและองค์การสหประชาชาติ จะเห็นว่า หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในระดับเตรียมอุดมศึกษานี้ให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์ สากลมากเช่นเดียวกับในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายทั้งในด้านความกว้างขวางของ

ขอขยายเนื้อหาและรายละเอียดของเหตุการณ์ที่ตกลงกันให้ผู้ใหญ่เรียนได้รับทราบ

สรุปแล้ว หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนของไทยที่จัดทำขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2491 - 2493 ยังคงกำหนดให้ประวัติศาสตร์ไทย เป็นเนื้อหาที่จำเป็นต้องเรียนในทุกระดับชั้นตั้งแต่ประถมศึกษาไปจนถึงเตรียมอุดมศึกษา เพื่อให้ทราบว่าชนชาติไทยเป็นมาอย่างไร และให้ผู้ใหญ่เกิดความรู้สึกรักชาติปรารถนาที่จะช่วยกันทำนุบำรุงดินแดนไว้ให้คงอยู่และเจริญก้าวหน้าต่อไป แต่การจัดเนื้อหาในระดับสูงขึ้นไป เช่น มัธยมศึกษาตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา เน้นความสำคัญเฉพาะบางเหตุการณ์ตามหัวข้อที่กำหนดให้และเน้นช่วงสมัยใหม่มากขึ้น ส่วนการจัดเนื้อหาของประวัติศาสตร์สากล หลักสูตรนี้จัดให้ผู้ใหญ่เรียนได้เรียนเร็วขึ้นกว่าเดิมคือเริ่มในปีที่ 5 หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยเริ่มที่ประวัติศาสตร์ของชาติใกล้เคียงและมหาอำนาจพันธมิตรฝ่ายโลกเสรีที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทย แล้วจึงถึงกำเนิดและความคลี่คลายของอารยธรรมมนุษย์หัวข้อต่าง ๆ อันเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของสังคมมนุษย์ในปัจจุบันในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา จัดเป็นเนื้อหาที่กว้างขวางและพิสดารมากที่สุด จุดมุ่งหมายของวิชาจึงเน้นที่การให้ความรู้ความเข้าใจเป็นสำคัญ

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่มีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษาใหม่นั้น รัฐบาลมีนโยบายนอกจากการส่งเสริมและขยายการศึกษาออกไปทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังต้องการที่จะ "เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับให้ต้องศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งนี้จะขยายเป็นระยะ ๆ และเป็นท้องที่ไป จะปรับปรุงอาชีวศึกษาโดยวางโครงการอาชีวศึกษาแทรกในหลักสูตรสามัญศึกษาตามสมควร และจัดอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อีกด้วย"¹ การจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย ซึ่งเป็นการศึกษาเบื้องต้นเพียง 4 ปีนั้น ต้องใช้เวลาในชั้นเตรียมการอยู่ถึง 34 ปี (พ.ศ. 2430-2464) และออกกฎหมายบังคับเป็นลำดับ ๆ ไป ใช้เวลาอีก 14 ปี (พ.ศ. 2464-2478) จึงบังคับได้ทุกตำบล และ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 359-360.

สามารถบังคับตามเกณฑ์อายุได้ ต้องใช้เวลาอีก 17 ปี (พ.ศ. 2478-2495) จึงทำได้สำเร็จครบถ้วนตามที่กฎหมายกำหนดไว้¹ เพราะฉะนั้นแนวความคิดที่จะขยายชั้นการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นอีก จึงต้องค่อยทำค่อยไปเช่นเดียวกัน โดยเริ่มต้นที่ค่าแกลงนโยบายของรัฐบาล ดังกล่าวข้างต้นใน พ.ศ. 2490 และในปีเดียวกันจากปาฐกถาของนายเค็อน บุนนาค ในที่ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาศึกษาธิการภาค ก็ได้กล่าวย้ำอีกว่า

... มั่นใจว่า ในด้านการศึกษา แม้จะเปลี่ยนรัฐบาลก็ตาม คณะรัฐบาลที่ใหม่ก็ต้องมุ่งจัดดำเนินการศึกษาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป การศึกษาสมัยหลังสงครามนี้จะต้องวางรากฐาน มิใช่จะทำได้ตามลำพังผู้เดียวจะต้องปรึกษาหารือผู้ที่มีความชำนาญ ได้เคยปรึกษากันถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติ ปรับปรุงการศึกษาเป็นกुरใหญ่โดยถือว่า การให้การศึกษาแก่เยาวชนเป็นรากฐานของความเจริญแห่งประเทศชาติ²

ต่อมาใน พ.ศ. 2493 กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการชั้นชุดหนึ่งทำหน้าที่วางแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ขึ้น และในปลายเดือนธันวาคมปีเดียวกัน คณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่งทำหน้าที่พิจารณาแผนการศึกษาชาติประกอบด้วยขุนคลังศึกษากร เป็นประธานกรรมการ หลวงบริหาร ดึกขกิจ เป็นกรรมการและเลขาธิการ มีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล พลเอกหลวงเสนาณรงค์ หลวงสวัสดิศาสตราศรพุทธิ นายอภัย จันทวิมล นายเค็อน บุนนาค นายสุนทร หงส์ลดารมภ์ หลวงวิจิตรวาทการ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ พลอากาศตรี มุณี มหาสันชนะ เวชยันต์รังสฤษฎ์ และคนอื่น ๆ เป็นกรรมการรวมทั้งคณะ 25 คน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 359-360.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 361.

ด้วยกัน¹ และในตอนต้นปี พ.ศ. 2494 ในการประชุมคนควาอบรมเรื่องการศึกษา
 ประชาบาล พลตรีสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้
 กล่าวคำปราศรัย แสดงความคิดเห็นในเรื่องการจัดการศึกษาของชาติ ตอนหนึ่งมี
 ความว่า

...ทุกวันนี้ทุกประเทศพยายามที่จะให้เด็กของคนได้มีโอกาสอยู่ใน
 โรงเรียนนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และเมื่อเด็กออกจากโรงเรียนหรือ
 พนการศึกษาบังคับไปแล้ว ก็ให้สามารถเป็นพลเมืองที่มีความรู้และมี
 ความสามารถใ้จริง ๆ ทุกประเทศจึงขยับอายุบังคับให้เด็กอยู่ในโรงเรียน
 นานขึ้นไม่มีประเทศใดที่จัดการศึกษาบังคับเพียง 4 ปีเหมือนประเทศเรา
 ถ้าเรายังจะพอใจเพียง 4 ปีอย่างนี้ตลอดไป กรอบสังคมของคนไทยก็คง
 เป็นอยู่อย่างที่เราเห็น ถ้าเราต้องการยกกรอบสังคมของคนไทยให้สูงขึ้น
 ให้ทันเทียมชาวโลก ให้สู้กับคนต่างดาวได้ เราก็ต้องพยายามจัดการให้
 พลเมืองส่วนมากของเรามีความรู้สูงขึ้น ในเรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการ
 ได้พยายามที่จะวางแผนการศึกษาชาติขึ้นใหม่...ตามแผนการศึกษาชาติ
 ใหม่ กระทรวงศึกษาธิการมุ่งหมายให้เด็กไทยทุกคนได้อยู่ในโรงเรียนเป็น
 เวลา 7 ปี และต้องการให้พลเมืองโดยส่วนรวมสำเร็จการศึกษาเทียบเท่า
 มัธยมปีที่ 3 เป็นอย่างน้อย ผู้ที่สำเร็จการศึกษาเพียงชั้นประถมปีที่ 4 จะถือ
 ว่าเป็นเพียงความรู้เบื้องต้นเท่านั้น ยังไม่ถึงว่ามีความรู้ความสามารถสูงถึงขั้นที่
 จะเป็นพลเมืองที่ประเทศชาติต้องการ หากแผนการศึกษาชาติใหม่นี้ได้
 ประกาศใช้แล้ว ต่อไปเด็ก ๆ ของเราก็จะได้รับการส่งเสริมให้เรียนนาน
 ปีขึ้น และมาตรฐานความรู้ของพลเมืองก็จะสูงขึ้น... การจัดมัธยมศึกษา
 ตามวางแผนการศึกษาชาติสมัยใหม่ จะแยกออกเป็น 3 สาย คือมัธยม-
 สามัญศึกษา, มัธยมวิสามัญศึกษา และมัธยมอาชีพศึกษา...

โดยเหตุที่การศึกษาในสายมัธยม 3 ปีแรก อาจจะเป็นการศึกษาบังคับ
 หรือการศึกษาภาคที่ จะต้องเร่งรัดส่งเสริมสำหรับกุลบุตรกุลธิดาโดยส่วนรวม
 ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ถือโอกาสชี้แจงต่อท่านเพื่อเป็นข้อคิดคำนึงในการ
 ประชุมคนควาอบรมครั้งนี้ด้วย²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. ร.2.2.1/1 เอกสารส่วนบุคคล ม.ล.ปิ่น
 มาลากุล, การบริหารการศึกษา, โครงการศึกษา. แผนการศึกษาชาติ เรื่อง
 แผนการศึกษาชาติ (พ.ศ. 2494).

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
 หน้า 362-363.

เมื่อแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการเสร็จสิ้นแล้วและได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2494 ความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติกำหนดไว้ว่า "ประเทศไทยมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพ เพื่อทุกคนได้เป็นพลเมืองที่มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย "และ" เพื่อการเป็นพลเมืองที่ กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็นอย่างน้อย" ในการจัดการศึกษา จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ 4 ส่วนด้วยกัน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา¹ ซึ่งหมายถึงการให้มีความขยันขันแข็งในการทำงาน หนักเอาเบาสู้ และรู้จักใช้มือให้เป็นประโยชน์รอบคอบ และเป็นส่วนของการศึกษาที่เฟื่องนํามากำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติเป็นครั้งแรกตามข้อเสนอของหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ซึ่งกล่าวว่า "เพราะข้าพเจ้าเห็นด้วยกับหลักความมุ่งหมายของสหรัฐอเมริกาที่เขามีอยู่ 4 คือ H (1) Head (Education) ตรงกับพุทธิศึกษาของเรา H (2) Heart (Education) ตรงกับจริยศึกษาของเรา H (3) Health (Education) ตรงกับพลศึกษาของเรา H (4) Hand (Education) ตรงกับหัตถศึกษาซึ่งเราไม่มี"² หัตถศึกษานี้เองต่อไปจะมีส่วนสำคัญอยู่ในหลักสูตรสามัญศึกษาในโรงเรียนของไทยเราประมาณ 3-8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ส่วนการศึกษาภาคบังคับในแผนการศึกษาชาติมิได้ระบุไว้ว่าเป็นการศึกษาระดับใด แต่หมายถึงการศึกษาที่มีกฎหมายบังคับให้กุลบุตรกุลธิดาทุกคนเรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพ้นเกณฑ์บังคับ นั่นก็คือถ้าขยายการศึกษาภาคบังคับขึ้นไปถึงระดับมัธยมตอนต้น แล้วจะต้องแก้ทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งเป็นกฎหมายบังคับ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 5.2.2.1/1 เรื่องแผนการศึกษาชาติ (พ.ศ. 2494).

² เรื่องเดียวกัน.

การศึกษาด้วย¹ ในชั้นนี้จึงเพียงแต่เร่งรัดส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสเรียนก่อนในชั้นมัธยมมากขึ้นเท่านั้น และได้วางชั้นการศึกษาไว้ให้ทุกอายุเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอันสมบูรณ์ตามแผนการศึกษาชาติ คือ อายุ 4-7 ปี เป็นการศึกษาชั้นอนุบาล อายุ 8-11 ปี เป็นการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับตามกฎหมาย อายุ 12-14 ปี เป็นการศึกษาชั้นมัธยมตอนต้นซึ่งมีถึง 3 ประเภท อายุ 15-17 ปี เป็นการศึกษาในชั้นมัธยมวิสามัญตอนปลายหรือสามัญศึกษาเดิม และมัธยมอาชีวศึกษาตอนปลาย อายุ 18-19 ปี เป็นการศึกษาในชั้นเตรียมอุดมศึกษาหรือโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง²

เนื่องจากแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ได้จัดระเบียบการศึกษาฝ่ายสามัญ เป็นประถมศึกษา 4 ปี มัธยมวิสามัญศึกษาตอนต้น 3 ปี ตอนปลาย 3 ปี และเตรียมอุดมศึกษาอีก 2 ปี เหมือนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2491 และ 2493 จึงยังคงใช้ตงมาได้อีก เพียงแต่ต้องเตรียมผลิตครูที่มีความสามารถทางด้านทัศนศึกษาหรือ "การงานสันหัด" เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วยต่อไป³

ในปลายปี พ.ศ. 2494 ได้มีการเปลี่ยนรัฐบาลชุดใหม่ มีจอมพล แปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2494-2500) และพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2494-2500) หลังจากนั้นอีกเกือบ 4 ปี จึงได้มีความเคลื่อนไหวที่จะปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่งในต้นปี พ.ศ. 2498 โดยเริ่มที่หลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาก่อน แล้วจึงปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาเป็นลำดับต่อมา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ. 5.2.2.1/1 เรื่องแผนการศึกษาชาติ (พ.ศ. 2494).

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 369-370.

³ เรื่องเดียวกัน.

จากคำชี้แจงเบื้องต้นเกี่ยวกับความมุ่งหมายของหลักสูตร เตรียมอุดมศึกษา พุทธศักราช 2498 กล่าวว่า หลักสูตรนี้ "มีความมุ่งหมายที่จะให้การศึกษาคือเป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการศึกษาต่อในอุดมศึกษาแขนงต่าง ๆ และให้หลักสูตรนี้เป็นการสำรวจความถนัดพิเศษของนักเรียนแต่ละคน เพื่อเลือกเข้าศึกษาต่อในอุดมศึกษาแขนงที่เหมาะสมกับอัตราของตน"¹ ดังนั้นการจัดโครงสร้างของหลักสูตรจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากที่เคยจัดเป็นหลักสูตรกว้างแบบหมวดวิชาให้เรียนแผนกละ 5 หมวดวิชาเท่ากันทั้งอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยมีวิชาให้เลือกอยู่ในหมวดที่ 5 เฉพาะแผนก มาเป็นลักษณะใหม่ดังนี้ คือ

นอกจากวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษซึ่งถือว่าเป็นวิชาบังคับสำหรับทั้งสองแผนก แผนกอักษรศาสตร์จะต้องเรียนคณิตศาสตร์ สังคมศึกษา และภาษาต่างประเทศภาษาที่ 2 เป็นวิชาบังคับสำหรับแผนกอีกด้วย ส่วนแผนกวิทยาศาสตร์นั้น จะต้องเรียนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เป็นวิชาบังคับสำหรับแผนกของตน นอกจากวิชาบังคับดังกล่าว หลักสูตรนี้มีวิชาอื่น ๆ ให้เลือกเป็นจำนวนมาก ทั้งสองแผนกอาจจะเลือกวิชาใดก็ได้ เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะจัดการสอนวิชานั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกตามถนัดดังกล่าวไว้ในความมุ่งหมาย²

เพราะฉะนั้น นักเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาจะเลือกเรียนวิชาใดและในแผนกใดจะต้องคิดล่วงหน้าเสียก่อนว่า ตนจะสอบเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสาขาใด และสาขานั้น ๆ กำหนดวิชาใดบ้างสำหรับการสอบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษานั้น ๆ

การจัดวิชาในหลักสูตรนี้ แบ่งเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือกในชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 2 ของแต่ละแผนก สำหรับวิชาสังคมศึกษา กำหนดให้วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นวิชาบังคับของชั้นเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ 1 มีอัตราเวลาเรียน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พุทธศักราช 2498 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2498), หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-2.

3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ วิชาสังคม ข. เป็นวิชาบังคับของชั้นเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ 2 อัตรารเวลาเรียน 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และวิชาสังคม ก. เป็นวิชาเลือกของเตรียมวิทยาศาสตร์ปีที่ 1 หรือปีที่ 2 ก็ได้เพียงปีเดียว มีอัตรารเวลาเรียน 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์¹ ส่วนเนื้อหาที่จัดให้เรียนตามหลักสูตรนี้กล่าวได้ว่าเกือบเหมือนหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2491 ทุกประการ เพียงแต่ตัดรายการสอนโดยพิสดารออกไปบ้างบางตอน และจัดแบ่งเนื้อหาทั้งหมดเป็น 3 วิชา กล่าวคือ²

วิชาสังคม ก. ซึ่งเป็นวิชาเลือกของแผนกวิทยาศาสตร์ประกอบด้วยเนื้อหาของหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมส่วนหนึ่ง ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งและภูมิศาสตร์อีกส่วนหนึ่ง ในส่วนของประวัติศาสตร์ กำหนดให้เรียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยคือ

ให้รู้ประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง โดยเฉพาะกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบันในเรื่องการปกครอง การศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เพื่อให้ทราบสภาพการณ์อันแท้จริงของอารยธรรมทางตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของประเทศ ตะวันออก ให้ศึกษาสังเขปประวัติศาสตร์ของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงกำเนิดของสหประชาชาติและปฏิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

สำหรับวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาบังคับของเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ 1 นอกจากเนื้อหาโดยสังเขปของภูมิศาสตร์สากลแล้ว หลักสูตรกำหนด "ให้เรียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 3 ในหัวข้อการปกครอง การสงคราม การศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม และการสัมพันธ์กับประเทศ" และประวัติศาสตร์ต่างประเทศ

...ให้เริ่มตั้งแต่การสำรวจทางทะเลและการขยายตัวของชาติต่าง ๆ ในยุโรป การแสวงหาอาณานิคม การปฏิวัติฝรั่งเศส การรวมของอิตาลี และเยอรมัน การปฏิวัติทางอุตสาหกรรม ประวัติศาสตร์อเมริกาจนถึงสงคราม-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พุทธศักราช 2498, หน้า 3-7.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-17.

กลางเมืองโดยสังเขป การเริ่มตั้งถิ่นฐานในออสเตรเลีย การก้าวหน้าของออสเตรเลีย การก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์นับแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 ใหญ่ประโยชน์อันเกิดจากงานของบุคคลสำคัญของโลกที่เป็นนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์

ส่วนวิชาสังคม ข. ซึ่งเป็นวิชาบังคับของเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ 2 และมีเวลาเรียนสัปดาห์ละ 5 ชั่วโมงนั้น เนื้อหาจัดเป็น 3 ส่วน คล้ายคลึงกับสังคม ก. แต่เนื้อหาส่วนแรกละเอียดกว่า คือรวมเรื่องลักษณะการปกครองของไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม ความรู้เบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์ และเนื้อหาของศีลธรรมอันเนื่องด้วยหลักธรรมและประเพณีทางศาสนา สำหรับเนื้อหาของภูมิศาสตร์ก็เป็นภูมิศาสตร์ภูมิภาคของยุโรป อเมริกาเหนือ และออสเตรเลียโดยสังเขปในหัวข้อที่กำหนดให้ เนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์แยกเป็นประวัติศาสตร์ไทย กำหนดให้เรียนเหมือนในวิชาสังคม ก. แต่ช่วงสมัยที่เริ่มต้นเรียน เปลี่ยนจากรัชกาลที่ 5 เป็นรัชกาลที่ 4 กับประวัติศาสตร์ต่างประเทศ ซึ่งก็เป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัยต่อจากที่เรียนมาแล้วในชั้นปีที่ 1 คือ

...ให้เรียนเรื่องการที่อินเดียตกอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ เรื่องของจีนและญี่ปุ่นนับแต่สมัยที่มีความสัมพันธ์กับชาวตะวันตกจนถึงปัจจุบัน สาเหตุของมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 สันนิบาตชาติการลดกำลังอาวุธ สาเหตุของมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการโดยย่อขององค์การสหประชาชาติ ปริญญาสาเกล้าถวายสิทธิมนุษยชน

หลักสูตรนี้ให้เริ่มใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2498 ในชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ 1 และใช้ครบถ้วนทั้งสองปี ในปีการศึกษา 2499 เป็นต้นไป พร้อมกันนั้นก็ได้ทำการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2491 เสียใหม่ "ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น" แต่เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามลำดับจึงมีคำสั่งในเดือนพฤษภาคม ให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2498 แทนหลักสูตรเดิมเฉพาะชั้นประถมปีที่ 1 ตั้งแต่ปีการศึกษา 2498 เป็นต้นไป การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในครั้งนี้ วรวิทย์ วรสินสรากร กล่าวว่า "หลักการของหลักสูตรประถมศึกษาใหม่นี้ นับว่าเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิม มุ่งหมายจะดำเนินการตามหลักการการศึกษาแผนใหม่ หรือที่เรียกกันว่าการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ในระบบการศึกษาของ

อเมริกา"¹ ซึ่งจะมองเห็นแนวคิดของจอห์น ดีวอี้ (John Dewey) ได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ในคำชี้แจงเบื้องต้นของหลักสูตรในส่วนของความมุ่งหมายว่า "หลักสูตรประถมศึกษาที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้การศึกษาขั้นนี้เป็นการพัฒนาความงอกงามของเด็กในทางกายภาพ ในทางสติปัญญา ในทางสังคมและอาเวศ เพื่อให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบบเสรีประชาธิปไตย..." เช่นการฝึกเด็กในด้านต่าง ๆ มีจำนวน 21 ข้อ ค่ายกัน² และในการจัดวิชาที่บอกรเวลาเรียนในหลักสูตรใช้การจัดแบบหมวดวิชาดังนี้³

จำนวนชั่วโมงในรอบสัปดาห์

หมวดวิชา	ประเภท ก.				ประเภท ข.			
	ป.1	ป.2	ป.3	ป.4	ป.1	ป.2	ป.3	ป.4
หมวดภาษาไทย	7				7			
หมวดเลขคณิต	5				3			
หมวดธรรมชาติศึกษา (รวมสุขศึกษา)	3				2			
หมวดสังคมศึกษา	5				4			
กิจกรรมพิเศษ	5				4			
วิชาที่พหุหรือภาษาต่างประเทศ	-				5			
รวม	25				25			

¹ วรวิทย์ วคินสรากร, การศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2516), หน้า 48.

² กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2498), หน้า 1-2.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

หมายเหตุ ประเภท ก. หมายถึงอัตราเวลาเรียนตามหลักสูตรที่เรียน
ภาษาไทย ส่วน

ประเภท ข. หมายถึงอัตราเวลาเรียนตามหลักสูตรที่เลือก
เรียนวิชาชีพหรือภาษาต่างประเทศ, ฉะนั้นโรงเรียนใดจะใช้หลักสูตร ข.
นี้ให้ขออนุญาตกระทรวงศึกษาธิการก่อน

กิจกรรมพิเศษ หมายถึง กิจกรรมเสรี (Free activities) และกิจกรรม
โครงการ (Project activities) การจัดให้มีชั่วโมงเฉพาะกิจกรรมประเภทนี้ขึ้น
ในตารางสอนก็เพื่อ "ให้เป็นชั่วโมงบันเทิงความเคร่งเครียดพักผ่อนหย่อนใจและส่งเสริม
งานสร้างสรรค์อันเป็นประโยชน์แก่เด็กและการเรียนในหมวดต่าง ๆ ... อบรม
ให้เด็กยังเกิดความรู้สึกนึกคิดเป็นอิสระปราศจากความหวาดกลัวในการออกความคิด
เห็นหรือกล่าวที่จะซักถามข้อสงสัยซึ่งอาจบังเกิดขึ้นในชีวิตนาน ๆ ครั้ง..."¹ ส่วน
การจัดเนื้อหาของหมวดวิชาสังคมศึกษานั้น มิได้จัดเป็นหลักสูตรแบบกว้าง (Broad-
feild curriculum) เหมือนดังหลักสูตรหมวดสังคมศึกษาของชั้นเตรียมอุดมศึกษา
พ.ศ. 2491 หากแต่จัดเป็นหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integration) ที่เนื้อหา
ของวิชาต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันและมีความผสมผสานกันมากที่สุด โดยใช้ตัวเด็ก
หรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child-centered curriculum) นับว่าเป็นความ
ก้าวหน้าขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากความมุ่งหมายของสังคมศึกษาที่ว่า

... เพื่อให้เด็กรู้จักว่า การที่เกิดมาและอยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่หนึ่งเป็น
ประสบการณ์อย่างหนึ่ง และเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องช่วยกันส่งเสริมให้
เกิดความเป็นอยู่ตามแนวเสรีประชาธิปไตย เด็กควรได้รับการอบรมให้
อยู่ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน เสียสละให้
แก่กัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เด็กมีความรู้ในสิ่งแวดล้อมใน
ปัจจุบันและในสิ่งที่ไค่ผ่านไปแล้ว และให้รู้ว่าผู้อื่นก็มีความต้องการในสิ่ง
ต่าง ๆ เช่นเดียวกับตน ฉะนั้นทุกคนจึงต้องพึ่งพาอาศัยกัน และให้รู้สึกว่า
แต่ละคนมีเสรีภาพแล ะโอกาสที่จะช่วยตัวเอง ให้แสดงความสามารถที่ซ่อนเร้น
อยู่โดยบรรลุผลเต็มที่ ทั้งให้เด็กรู้สึกซึมซับและรักความสวยงามแห่งธรรมชาติ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498,

ที่แวดล้อม และทำให้รู้จักปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ให้เด็กมีความรู้เข้าใจในความจำเป็นเบื้องต้นของการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่และเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ดังนั้นสังคมศึกษาจึงเป็นหมวดวิชารวมของวิชาต่าง ๆ เช่น หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม สุขศึกษา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ พลศึกษา การฝีมือ คนตรี และขับร้อง ฯลฯ แต่ในการเรียนชั้นแรก ควรเริ่มต้นจากสิ่งง่าย ๆ ที่ได้พบเห็นแล้วคอย ๆ ขยายวงกว้างออกไป โดยการให้เด็กรู้จักเปรียบเทียบ แสดงออก และลงมือทำจริง ฝึกให้บังเกิดนิสัยอยากรู้อยากเห็น อยากรวมญาติและคนพบวิธีการความลึกลับและสิ่งต่าง ๆ¹

ดังนั้น การจัดเนื้อหาของหมวดวิชาสังคมศึกษาของหลักสูตรนี้ ในส่วนของวิชา พลศึกษา คนตรี ศิลปะ และการฝีมือจะแยกออกไปจัดต่างหาก นอกนั้นจัดผสมผสานรวมกันในหัวเรื่อง (Themes) เกี่ยวกับตัวเอง เกี่ยวกับครอบครัว เกี่ยวกับโรงเรียนและสนามเล่น เพื่อนบ้าน ท้องถิ่นที่อยู่ บุคคลที่ควรรู้จัก โดยหลักสูตรกำหนดรายการที่ต้องสอนในแต่ละหัวเรื่อง และขอแนะนำวิธีสอนประกอบหัวเรื่องนั้น ๆ² แต่หลักสูตรนี้ทำเสร็จและเพิ่งประกาศใช้เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีเดียว จึงยังไม่มีเนื้อหาของประวัติศาสตร์มาผสมผสานอยู่ในหัวเรื่องดังกล่าวข้างต้นนี้เลย อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าหลักสูตรฉบับนี้ได้จัดทำขึ้นอย่างทันสมัยมากที่สุด เมื่อรวมเข้ากับหลักสูตรหมวดภาษาไทย ซึ่งใช้การจัดแบบผสมผสานตามหลักภาษาศาสตร์และมีการกำหนดบัญญัติ คำเบสิกที่ใช้กันในภาษาไทยเข้าด้วย ทำให้สังคมไทยในทรวงสมัยนั้น นับตั้งแต่พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็ก และครูส่วนใหญ่ตามไม่ทัน เกิดความสับสนไม่เข้าใจ และรับวิธีการสอนแนวนี้ไม่ได้ กระทรวงศึกษาธิการโดยเฉพาะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พลเอกมังกร พรหมโยธี ในฐานะผู้รับผิดชอบถูกวิพากษ์วิจารณ์และโจมตีเกี่ยวกับหลักสูตรการสอนภาษาไทยอย่างหนัก เมื่อประกาศใช้ไปได้เพียงประมาณ 5 เดือน กระทรวงศึกษาธิการก็ต้องประกาศยกเลิกหลักสูตรประถมศึกษาใหม่นั้นเสีย และ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498, หน้า 44-45.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-52.

คงให้ใช้หลักสูตร พ.ศ. 2491 ต่อไปตามเดิม¹

อย่างไรก็ดี ความคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรใหม่ก็ยังคงมีอยู่ในปลายปี พ.ศ. 2498 นั้นเองกระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วยผู้แทนของกรมต่าง ๆ ทำหน้าที่พิจารณาวางหลักสูตรใหม่ คณะกรรมการชุดนี้ได้เสนอผลงานต่อกระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ. 2500 แต่เมื่อถึงเวลานั้น กระทรวงศึกษาธิการมีความเห็นว่าควรทำการปรับปรุงหลักสูตรไปพร้อม ๆ กันทุกระดับเพื่อให้วิชาความรู้ของเด็กมีความสัมพันธ์กัน จึงแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ประกอบด้วยอธิบดีทุกกรมและผู้ทรงคุณวุฒิ มีชื่อเรียกว่า "คณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร" หรือ ก.ป.ส. ขึ้นดำเนินการต่อคณะกรรมการชุดนี้ได้นำเอาร่างหลักสูตรของกรรมการชุดเดิมมาประกอบการพิจารณาด้วย และนำเอาหลักสูตรที่ร่างขึ้นใหม่นี้ไปทดลองใช้ในโรงเรียนปรับปรุงของกรมสามัญศึกษา โดยกระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับโรงเรียนปรับปรุงเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 และจะใช้หลักสูตรเดิมทั้ง 4 ปีใน พ.ศ. 2502²

เมื่อนำหลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุงนี้มาพิจารณา³ จะเห็นว่า แนวคิดและวิธีการจัดเนื้อหาของหลักสูตรมีลักษณะไม่ต่างไปจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 มากนัก เพียงแต่พยายามที่จะเขียนชี้แจงให้ชัดเจน เข้าใจง่ายขึ้นเท่านั้น และให้โรงเรียนจัดทำประมวลการสอนขึ้น "เพื่อขยายความใน

¹ วรวิทย์ วคินสรากร, การศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2516), หน้า 48.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุงชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2501), หน้า 1-8, 29-31.

หลักสูตรเป็นรายละเอียดที่เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น" พร้อมทั้งมีบัญชีแบบเรียนซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นสำหรับโรงเรียนแนวท่ายหลักสูตร เช่น หนังสือเพื่อบรรณไฟตอนต้นทาง ในบ้าน-นอกบ้าน ชุดเสริมประสบการณ์สังคมศึกษา เล่ม 1-2 เมืองที่เราอยู่ เทียบรถไฟ ตอนปลายทาง หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 1 ตอน 1-2 เล่ม 2 ตอน 1-2 ผนตกแคคออก สัตว์ที่เรารู้จัก พืชและสัตว์ของเราอยู่ที่มีสุข ร่างกายของเรา สุขศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เป็นต้น ความมุ่งหมายของหลักสูตรยังคงเหมือนเดิม คือ "มุ่งหมายที่จะส่งเสริมความงอกงามของเด็กในทางต่าง ๆ เพื่อให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบบสังคมประชาธิปไตย" หมวดวิชาสังคมศึกษา จึงได้แก่วิชาที่รวบรวมประสบการณ์และกิจกรรมซึ่งจะส่งเสริมให้เด็กทุก ๆ คนได้รับความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความสามารถและทัศนคติอันพึงปรารถนา โดยเน้นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม การจัดวิชาที่มีอยู่ทั้งหมด 6 หมวดวิชาด้วยกัน ได้แก่ สังคมศึกษา ธรรมชาติวิทยา ภาษาไทย เลขคณิต ศิลปะศึกษา และพลานามัย ตามลำดับ และให้หมวดสังคมศึกษากับธรรมชาติวิทยาเรียนสัมพันธ์กัน มีอัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สัปดาห์ละ 9 ชั่วโมง และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 อีกสัปดาห์ละ 9 ชั่วโมงจากเวลาทั้งหมด 25 ชั่วโมง การจัดเนื้อหาวิชาที่ใช้วิธีผสมผสาน (Integration) เนื้อหาของหลาย ๆ วิชา เช่น หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม คณิตศาสตร์ สุขศึกษาซึ่งรวมสวัสดิศึกษา สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เข้าด้วยกันในหัวเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็ก โดยเริ่มจากความสัมพันธ์ของเด็กกับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวก่อนแล้วขยายวงกว้างออกไปยังชุมชน ท้องถิ่น จนคลุมถึงประเทศและโลกในที่สุด หัวเรื่องที่กำหนดให้เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้แก่ ชีวิตในบ้านและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในบ้าน ชีวิตในโรงเรียนและความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ในโรงเรียน บุคคลมีประโยชน์ในชุมชน ความแตกต่างในสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ผลผลิตที่เกิดในท้องถิ่นของตนตามลักษณะต่าง ๆ ทางภูมิศาสตร์ ทิศ การหาทิศ การทำหุ่นจำลองและแผนผังอย่างง่าย ๆ วันหยุดตามเทศกาลและวันสำคัญต่าง ๆ ชาว และเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีหัวเรื่องกำหนดไว้ดังนี้คือ ชีวิตในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ บุคคลที่มีส่วนทำประโยชน์ในสังคม

ภายในจังหวัด โดยเน้นในเรื่องอาชีพและหน้าที่ของบุคคลเหล่านั้น บุคคลสำคัญในประเทศไทยในปัจจุบัน ชนชาติอื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนของเรา การคมนาคมขนส่ง และการติดต่อสื่อสารภายในจังหวัด ดินฟ้า อากาศหรือสภาพภูมิศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อการครองชีพของพลเมือง การทำแผนที่อย่างง่าย ๆ ประวัติของโรงเรียนและชุมชนชนบทธรรมเนียมศีลธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน วัตถุประสงค์ตามเทศกาลและวันสำคัญต่าง ๆ ขาวและเหตุการณ์สำคัญในจังหวัดของตน

ในระหว่างที่กระทรวงศึกษาธิการกำลังจัดทำหลักสูตรใหม่และทดลองใช้หลักสูตรชั้นประถมศึกษาอยู่นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งทำให้รัฐบาลชุดจอมพลแปลก พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งไปในช่วงกลางปี พ.ศ. 2500 นายพจน์ สารสิน ได้เป็นนายกรัฐมนตรี และมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสืบแทนต่อมา ในการแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดนี้ต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น ความตอนหนึ่งกล่าวว่า "รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพจะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นฐานสูงชันและมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงาม ด้วยอาศัยการศึกษาและการศึกษาเป็นหลัก"¹ และอีกเพียงไม่กี่เดือนต่อมาพลโทถนอม กิตติขจร ก็เข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลแทนนายพจน์ สารสิน แต่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังคงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสืบต่อมา ในการแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2501 ก็ได้กล่าวไว้ว่า

รัฐบาลนี้จะทำนุบำรุงการศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดผลดีทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย และเป็น [ผลผลิต]ทางเศรษฐกิจของชาติ จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ ดำเนินการยุบกระชับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคตลอดถึงการศึกษาระดับสูงและส่งเสริม

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 898.

การอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ จะได้เร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตร วิธีการ
 วัสดุการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้เหมาะสม กับทั้งจะได้แก้ปัญหา
 เกี่ยวกับเยาวชนโดยส่งเสริมการพลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ นอก
 จากนี้ รัฐบาลจะได้สนับสนุนส่งเสริมปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ กับส่งเสริม
 เสริมวิทยฐานะและสวัสดิภาพของครูโดยทั่วไป...¹

ต่อมาในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการ
 ปฏิวัติเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ ก็ได้แต่งตั้งกรรมการชั้นชุดหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการ
 ปรับปรุงแผนการศึกษา" มีพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นประธานและมีกรรมการ
 อื่น ๆ รวมคณะอีก 11 คน ดำเนินการพิจารณาปรับปรุงแผนการศึกษาชาติใหม่ให้
 สอดคล้องกับนโยบายของคณะปฏิวัติ และต่อมาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2501 รัฐบาล
 ได้จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายก-
 รัฐมนตรีเป็นประธาน และได้รับโอนงานปรับปรุงแผนการศึกษาชาติที่ยังค้างอยู่ไป
 ดำเนินการต่อไป สภาฯจึงได้มอบหมายให้คณะกรรมการบริหารซึ่งมีหม่อมหลวงปิ่น
 มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ดำเนินการวางแผน
 การศึกษาชาติมาเสนอให้สภาฯพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง² จึงกล่าวได้ว่า หม่อมหลวงปิ่น
 มาลากุล เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในแผนการศึกษาชาติสมัยใหม่และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ
 ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในช่วงนับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาอีกเกือบ
 15 ปีทีเดียว และเนื่องจากสภาการศึกษาแห่งชาติมีกรรมการประกอบด้วยบุคคลจาก
 สาขาอาชีพต่าง ๆ เป็นจำนวนถึง 77 คน ในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการจึง
 กล่าวว่า "เป็นครั้งแรกในประวัติการศึกษาของเราที่มีบุคคลเป็นจำนวนมากมีส่วน
 ร่วมในการพิจารณาแผนการศึกษาของชาติ... นับว่าเป็นไปตามแบบแผนของประชา-
 ธิปไตย"³ ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2503 ก็ได้มีประกาศพระบรมราชโองการให้ใช้

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
 หน้า 899.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 371.

³ เรื่องเดียวกัน.

พระสารสาสน์ประพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2477-2478 นาวาเอก หลวง
 ลินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) พ.ศ.2478-2480 และขุนสุคนธ์วิศึกษากร
 (สำอาง สุคนธ์วิท) เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2479-2480 พระศรีรัตนสาร
 วิศวกรรม เป็นปลัดกระทรวงสืบมาถึง พ.ศ.2487 และ ม.จ.วิฑูรย์เทวกุล โสณกุล เป็น
 อธิบดีกรมศึกษาธิการ พ.ศ.2478-2481 ในรัฐบาลชุดพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา
 สมัยที่ 3 (พ.ศ.2480-2481) กระทรวงธรรมการมี นาวาเอก หลวงลินธุสงครามชัย
 เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2480-2481 หลวงโกวิท ภัยวงศ์ (คง ภัยวงศ์) เป็น
 รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2480-2481 และในรัฐบาลชุดจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
 (พ.ศ.2481-2485) กระทรวงธรรมการมีพลเรือโทสินธุ์ กมลนาวิน เป็นรัฐมนตรี
 วาการ พ.ศ.2481-2485 นายคง ภัยวงศ์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ.2481-
 2484 หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการ
 พ.ศ.2482 และรัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2484 พันเอกประยูร ภมรมนตรี เป็น
 รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.2481-2485 รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ.2485 และจอมพล
 แปลก พิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.2485¹ ทั้งนี้ในแถลงการณ์ของคณะ
 ราษฎรก็ได้ประกาศแก่ราษฎรทั้งหลายในวันยึดอำนาจการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน
 พ.ศ.2475 ตอนหนึ่งกล่าวว่า คณะราษฎรจะทำการปกครองประเทศโดยอาศัยหลัก
 ใหญ่ ๆ 6 ประการ ควบคู่กันคือ หลักของเอกราช ความปลอดภัย เศรษฐกิจ สิทธิ
 เสมอภาค เสรีภาพ และสุดท้ายคือ หลักการศึกษา ซึ่งรัฐ "จะต้องให้การศึกษาย่าง
 เข้มที่แก่ราษฎร"² นโยบายในการจัดการศึกษาตามหลักการนี้ได้รับการขยายให้ชัดเจน
 ขึ้นในระยะต่อมา ดังปรากฏในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนา
 สมัยที่ 2 ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ.2477 ว่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา
 เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8 พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา,
 กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 19-47.

² ปรีดา วัชรารังกูร, พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ:
 การพิมพ์พระนคร, 2520), หน้า 96-99.

ในหลักการศึกษารัฐบาลนี้มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษาแก่พลเมืองทั่วไปอย่างเต็มที่ให้ได้รับการอบรมในระบอบการปกครองตามแบบรัฐธรรมนูญ ฝึกฝนให้รอบรู้ มีปัญญาความคิด รู้จักคนควหาเหตุผลโดยตนเอง ใฝ่ใจรรยาประกอบตัวกำลังกายและกำลังใจเป็นอันดี กับทั้งไม่ละทิ้งเสียซึ่งจริยศึกษาแห่งชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของไทย มุ่งประสงค์ใหญ่ที่ใฝ่ใจรับการศึกษาดแล้ว สามารถประกอบการอาชีพ มีอนามัย และศีลธรรมอันดีงาม

รัฐบาลนี้จะจัดการแก้ไขปรับปรุงงานปฐมนิศึกษา ให้มีโรงเรียนประชาบาล อย่างน้อยตำบลละ 1 โรงเรียน เพื่อให้กาหาหาแพร่หลายโดยผลตามที่รัฐธรรมนูญของกาจะจัดตั้งในทางสามัญศึกษา วิสามัญศึกษา หนักไปในทางเกษตรกรรม และพาณิชย์การ ส่วนอุดมศึกษา จะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้โคมาทรฐานกับมหาวิทยาลัยที่มีในอารยประเทศ จะโคขยายงานในหนักเรียนโคเขารับการศึกษาขึ้นเนามากขึ้น และจะบำรุงมาทรฐานทางวิชาการให้สูงขึ้นตามลำดับ...¹

และในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดพระยาพหลพลพยุหเสนาสมัยที่ 3 เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2480 เกี่ยวกับหลักการศึกษาคโดยเฉพาะในส่วนของสามัญศึกษา ก็ได้กล่าวไว้ว่า

...จะโคพยายามจัดให้การศึกษาภาคบังคับโคขยายแ่งกว้างไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของโรงเรียน และฐานะของครูในภาคนอกบังคับ ก็จัดโคจัดใหม่ให้การศึกษาถึงมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด รัฐบาลจะโคสนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ให้ทวีขึ้นทั้งจำนวนและคุณภาพตามแผนการศึกษา...²

จากนโยบายทางการศึกษารัฐบาลดังกล่าวนี้ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติถึง 2 ครั้งด้วยกัน และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใหม่ แก้ไขเพิ่มเติมบางส่วนจากพระราชบัญญัติในปี พ.ศ. 2464 ซึ่งก็มีผลทำให้โคมีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับชั้นต่าง ๆ ของโรงเรียนให้สอดคล้องต้องกันกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ด้วย

ในขั้นต้น รัฐบาลโคตั้ง "กรมการศึกษา" ขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อจัดทำแผน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา หน้า 34-35.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

การศึกษาชาติใหม่ ประกอบด้วย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานกรรมการ พระยาปริชาณุศาสน์ พระเรียนวิรัชพากษ์ เป็นกรรมการ และหลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการ ต่อมารัฐบาลได้ตั้ง "สภาศึกษา" ขึ้นอีกเพื่อเป็นที่ปรึกษา "คำริจฉวางวิธีการศึกษาแห่งชาติ... มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และเป็นผู้อำนวยการงานฝ่ายการศึกษาให้แก่กระทรวงธรรมการ" สภานี้ประกอบด้วยสมาชิก 15 คน ทั้งฝ่ายพระราชวงศ์ นายทหารบก เรือ และข้าราชการพลเรือน มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เป็นนายกสภา หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการสภาอีกตำแหน่งหนึ่ง¹ สภาได้พิจารณาร่างประกาศแผนการศึกษา และแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ของ "กรรมการศึกษา" แล้วเสนอไปยังรัฐบาลซึ่งได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติสมัยใหม่ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2475 มีสาระสำคัญบางประการ คือ² มีความมุ่งหมาย

ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่ อรรถภาพของตน ๆ คือ พอสมควรแก่ภูมิปัญญา และทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนได้เป็น ประโยชน์แกบ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งตนเกิดมาสำหรับกระทำ... เพื่อการ อาชีพของตน กุลบุตรกุลธิดาควรได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญทั้งสองฝ่าย ซึ่งกำหนดไว้เป็นขั้น ๆ ตามภูมิปัญญา และทุนทรัพย์... เพื่อความสมบูรณ์แห่ง พสกนิกรสยาม ท่านให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วน ล้วนพอเหมาะแก่กัน คือ (1) จริยศึกษา อบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม (2) พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ (3) พลศึกษา ฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายบริบูรณ์... รัฐยอมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่งอำนาจควบคุมการอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา ในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์...

การจัดระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาชาตินับนี้จึงเริ่มต้นที่ระดับมูลศึกษา (Kindergarten) ซึ่งเป็นการศึกษาไม่บังคับสำหรับเด็กก่อนอายุ 7 ปี จากนั้นจัดเป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งให้เปล่า ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนแก่เด็กทุกคน โดยไม่เลือก เพศ ชาติ หรือศาสนา จากชั้นประถมปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 แบ่งเป็นสามัญศึกษา 4 ปี และ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงวันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2507, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 309-310.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 313-320.

วิชาสามัญศึกษาอีก 2 ปี รวมเป็น 6 ปี ต่อจากนั้นขึ้นไปเป็นการศึกษาไม่บังคับที่จัดให้ เด็กได้มีโอกาสเรียนสูงขึ้น "ตามอัธยาศัยของตน ๆ" โดยที่เมื่อเรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 สำเร็จแล้ว ก็สามารถขึ้นไปเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมสามัญอีก 4 ปี (ม.1-4) แล้ว แยกไปเรียนชั้นมัธยมวิสามัญแผนกต่าง ๆ เพื่อออกไปประกอบอาชีพได้ หรือเลือกเรียน ต่อไปในชั้นมัธยมศึกษาสามัญตอนปลาย ที่แบ่งเป็นแผนกอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (แผนกกลางยกเลิกไปใน พ.ศ. 2476) อีก 4 ปี (ม.5 - 8) เพื่อเข้าศึกษาวิชา วิชาชีพต่าง ๆ ในระดับอุดมศึกษาต่อไป นอกจากนั้นในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังมีชั้นมัธยมปลาย การช่างฝีมือ หลักสูตร 4 ปี และมัธยมปลาย กสิกรรม พาณิชย- กรรม อุตสาหกรรม หลักสูตร 4 ปี จบแล้วออกไปประกอบอาชีพ หรือค้นคว้าหา ความรู้ต่อไปได้อีกทางหนึ่ง ส่วนการศึกษาของหญิงในแผนการศึกษาชาติ ได้กล่าวไว้ ว่า "หญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการศึกษา แต่หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติ ท่านให้วางหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้มีวิชาฝึกเขียนกับของชายบ้างเป็นบาง ส่วน แต่จะไม่ฝึกกันโดยปริมาตรหรือโดยส่วนสูงเท่านั้นเลย"

การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ ในปลาย พ.ศ. 2475 คงจะ เป็นไปโดยกระทันหันพอสมควร แม้ว่ากระทรวงธรรมการจะได้จัดทำสมุด คำอธิบาย วิธีจัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติส่งไปให้โรงเรียนต่าง ๆ ถือนปฏิบัติแล้วก็ตาม ก็ ยังสร้างความสับสนวุ่นวายให้แก่โรงเรียน ทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นอันมาก ในด้านการจัดโรงเรียน การจัดชั้นเรียน การเรียกชื่อชั้นประโยคของหญิง การจัด หลักสูตรการเรียนการสอน การจัดการสอบชั้นและประโยคต่าง ๆ ปัญหาของโรงเรียน ประถมศึกษาที่สำคัญก็เกิดจากแผนการศึกษาชาติ และคำอธิบายวิธีจัดชั้นตามแผนการ ศึกษาชาติที่กำหนดให้จัดเป็น 6 ชั้น โดยให้จัดพวก ก ข ก กา หรือชั้นเตรียม ประถมเดิมเป็นชั้นประถมปีที่ 1 ชั้นประถมปีที่ 1 เดิม เลื่อนเป็นชั้นประถมปีที่ 2 ชั้น ประถมปีที่ 2 เดิม เลื่อนขึ้นเป็นชั้นประถมปีที่ 3 "ทยอย ๆ กันขึ้นไป" จนถึงชั้นประถม ปีที่ 6 หลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ตามแผนการศึกษาชาติใหม่ซึ่งยังไม่มี บางมณฑลต้อง แก้ปัญหาด้วยการทำความตกลงให้โรงเรียนต่าง ๆ ภายในมณฑลนั้นแบ่งเนื้อหาจาก หลักสูตรในชั้นประถมปีที่ 1 เดิม มาใช้เป็นหลักสูตรสำหรับชั้นประถมปีที่ 1 ไปพลาง

จนกว่ากระทรวงธรรมการจะได้จัดทำหลักสูตรขึ้นใหม่ต่อไป¹ การเพิ่มขึ้นเรียนของ
 ประถมสามัญศึกษาจาก 3 ชั้นเป็น 4 ชั้น จึงมิได้เป็นการเพิ่มคุณภาพของการศึกษา
 แต่อย่างไร ส่วนปัญหาของโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษานั้น จะเห็นได้ชัดเจนจากหนังสือ
 ของอาจารย์ใหญ่โรงเรียน "มหาวิทยาลัยราชวชิร" ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำมณฑลนครศรี-
 ธรรมราช ที่มีไปยังกรรมการมณฑลนครศรีธรรมราชในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476
 เพื่อให้เสนอเรื่องหาวิธีไปยังกระทรวงธรรมการต่อไป ความว่า²

ควยปรากฏตามคำอธิบายและวิธีดำเนินการในคำอธิบายวิธีจัดชั้นศึกษาตาม
 แผนการศึกษาชาติของกระทรวงธรรมการ หน้า 9 กระทรวงอนุญาตให้จัดการ
 สอนชั้นมัธยมปีที่ 8 แผนกกลางตามหลักสูตรเดิมใดเฉพาะปีนี้อีกปีเดียวเท่านั้น
 ส่วนชั้นอื่น ๆ ให้จัดชั้นศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ ในวันที่ 30 พฤษภาคม
 สกนี้เป็นตนไป โรงเรียนประจำมณฑลนครศรีธรรมราช "มหาวิทยาลัยราชวชิร" ซึ่งเปิด
 สอนแก่แผนกกลางแผนกเดียวในเวลานี้ จะได้เปลี่ยนหลักสูตรเป็นแผนกอักษร-
 ศาสตร์ แต่ชั้นมัธยม 5 ถึงมัธยม 7 คงไว้แต่ชั้นมัธยม 8 เป็นแผนกกลางปีนี้อีก
 ปีเดียว ปีต่อไปจะเป็นแผนกอักษรศาสตร์ทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงเป็นแผนกอักษรศาสตร์ จำเป็นต้องกระทำในปีนี้ให้เร็วที่สุด
 ที่จะเร็วได้ตามแผนการศึกษาชาติ และนักเรียนจะไม่มีเวลาเรียนภาษาฝรั่งเศสซึ่ง
 เป็นภาษาที่ 2 ใดทันการ คณะจะคงต้องตั้งคนสอนภาษาฝรั่งเศสแต่ชั้นมัธยม 5
 ขึ้นไป คงบางโรงเรียนที่มีมัธยมบริบูรณ์ แผนกภาษาในจังหวัดพระนครฯ ทำกัน
 อยู่เวลานี้ แต่เขากระทำไม่ได้เพราะออกข้อสอบชั้นมัธยม 6 ตรวจตัดสินเอาเอง
 ต่างกันกับทางหัวเมือง ถ้าโรงเรียนนี้จะจัดเช่นนั้นบ้าง ก็ขัดกับหลักสูตรชั้น ม.6
 เดียวนี้ซึ่งไม่มีภาษาฝรั่งเศสและกระทรวงเป็นผู้สอบ ครั้นจะเริ่มสอนภาษา
 ฝรั่งเศสแต่ชั้นมัธยม 7 ก็เป็นการเสียเปรียบบางโรงเรียนทางกรุงเทพฯ จะจัด
 เอาทางหนึ่งทางใดก็ใดทั้งนั้น ประการหนึ่งหลักสูตรสำหรับชั้นมัธยมตอนปลาย
 แผนกอักษรศาสตร์แต่ชั้นมัธยม 5 ถึงชั้นมัธยม 8 ตลอดจนวิชาที่เรียน อัตรเวลา
 เรียนในลัปคาศ์ และหนังสือเรียนประจำชั้นก็ไม่ทราบว่ามีอะไรบาง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศษ. 1/383

เบ็ดเตล็ดกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง คำอธิบายวิธีจัดชั้นการศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ
ของกระทรวงธรรมการ (13 มิ.ย.-31 ต.ค. 2524).

² เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นว่า หลักสูตรวิชาที่จะต้องเปลี่ยนมากที่สุดในช่วงนี้วิชาหนึ่งก็คือ หลักสูตรการสอนภาษาต่างประเทศในชั้นมัธยมปลาย และในปลายเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกันนั่นเอง พระยาปริชาณูศาสน์ ปลัดทูลฉลอง ลงนามแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ก็ได้มีหนังสือแจ้งความไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชว่า

...ตั้งแต่ พ.ศ.2476 นี้เป็นต้นไป ให้ทางมณฑลจัดการสอบไล่ และตรวจคัดลिनเอง ตลอดจนออกประกาศนียบัตรให้ จะให้ทางโรงเรียนแยกกันสอบ หรือจะรวมสอบเป็นจังหวัด ๆ ก็แล้วแต่มณฑลจะเห็นสมควร แลวงส่งแบบุ ท.2ก. เพื่อให้กระทรวงทราบด้วย ส่วนโรงเรียนราษฎร์ก็ให้เขาจัดการสอบไล่นักเรียนของเขาเองเช่นเดียวกัน หรือถ้าเขาสมัครจะส่งนักเรียนเข้าสมทบกับโรงเรียนรัฐบาลก็ให้แล้วแต่เจ้าหน้าที่จะผ่อนผันรับรองได้ ถ้าเขาสอบเขาให้ประกาศนียบัตรของเขาเอง ภาโรงเรียนของเราสอบให้ โรงเรียนของเราที่ออกประกาศนียบัตรให้ด้วย

อนึ่ง ตามคำสั่งอธิบายการจัดชั้นแผนการศึกษาชาตินั้น ไม่มีแยกชั้นหญิงและชาย ฉะนั้นตั้งแต่บัดนี้ไปให้เรียกประโยคประถมบริบูรณ์หญิงว่า "ประถมปีที่ 4" และประโยคมัธยมบริบูรณ์หญิง ให้เรียกว่า "มัธยมปีที่ 6" อย่างเดียวกับชาย.¹

และในเดือนธันวาคม พ.ศ.2476 อธิบดีกรมศึกษาธิการก็ได้มีหนังสือแจ้งความเพิ่มเติมมายังกรรมการมณฑลนครศรีธรรมราชอีกว่า

...สำหรับการสอบไล่ปีนี้เป็นกำลังหัวต่อที่ได้เปลี่ยนแปลงเรียกชื่อชั้นกระชั้นมาก โดยโคค่างเป็นการสอนมาเสียหลายเดือน ฉะนั้นชั้นประถมปีที่ 4 หญิง และชั้นมัธยมปีที่ 6 หญิง ให้ถือเป็นตัวประโยคไปอีกปีหนึ่งจะเท่าะปีนี้ ส่วนการคัดลिनชั้นมัธยมปีที่ 6 หญิง ก็นับเป็นวิสามัญและสามัญอย่างเดิม ขอสอบไล่และการคัดลिन ขอใหม่มณฑลดำเนินการตามที่กระทรวงธรรมการไดมอบไว้แล้ว...²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.4.5ก/45
กรมศึกษาธิการ : กองสอบไล่, นักเรียน, เรื่องกระทรวงธรรมการให้มณฑลแต่ง
ข้อสอบไล่ จัดการสอบ, ตรวจคัดลिनและออกประกาศนียบัตรมัธยม 6 และมัธยมบริบูรณ์
หญิง กับให้ถือว่าประถมปีที่ 4 หญิง เป็นประโยคประถมบริบูรณ์ มัธยมปีที่ 6 หญิง เป็น
มัธยมบริบูรณ์จะเท่าะ พ.ศ.2476 อีกปีหนึ่ง, (24 ก.ค. - 19 ธ.ค. 2476).

² เรื่องเดียวกัน.

ส่วนปัญหาเรื่องหลักสูตร จะเห็นวาทะถรวงกรรมการมิได้นั่งนอนใจ ได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ทำหน้าที่วางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ มีพระ-
ชำนานอนุสาสน์ทำการแทนหัวหน้ากองวิชาการ เป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการ
อื่น ๆ อีกประมาณ 15 คน ได้แก่ พระยาปริชาณุศาสน์ ปลัดทูลฉลองกระทรวง
กรรมการ พระยาวิเศษสุภาวภัทรทำการแทนหัวหน้ากองสามัญศึกษา พระยาอุปทิศศิลปสาร
หัวหน้าแผนกแบบเรียน พระยาราชโยธา อาจารย์ประจำกองวิชาการ พระราชธรรม-
นิเทศ ทำการแทนหัวหน้ากองปริยัติธรรม รองอำมาตย์โทภาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา
พนักงานมัธยมศึกษา ผู้ช่วยหัวหน้ากองสามัญศึกษา นางบรรณสิทธิ์วีรสาส์ อาจารย์
ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ นาย ห.ส. โอนีลล์ หัวหน้าครูศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นาย น.ล. เสลลีย์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดเทพกสิกรินทร์
นาย เอ. ช. เซอร์ซิด อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นาย ม.บ. ปาด-
เมอร์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย รวมทั้งพระยาบรมบาทบุรุษ
พระปวโรฬารวิทยา หลวงบุญปาสติวิชาสาสก์ และหลวงทรงวิทยาสาสตร์ด้วย จะ
สังเกตได้ว่า คณะกรรมการชุดนี้นอกจากจะมีเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของกระทรวง
กรรมการแล้ว ยังประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูงของโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียง และ
ของสถาบันอุดมศึกษารวมอยู่ด้วย และทำหน้าที่พิจารณาหลักสูตรทั้งระดับประถมและ
มัธยมฝ่ายสามัญศึกษา คณะกรรมการชุดนี้ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน ระหว่างเดือน
สิงหาคม และกันยายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นช่วงที่โรงเรียนต่าง ๆ ปิดภาคเรียน
พิจารณาร่างหลักสูตรวิชาต่าง ๆ ที่ได้มอบหมายให้บุคคล หรือคณะบุคคลไปร่างมาเสนอ
ให้ที่ประชุมพิจารณารับรอง หรือแก้ไขเพิ่มเติม

สำหรับหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์¹ ในระดับชั้นประถม
1-4 และระดับชั้นมัธยมตอนต้น 1-4 ไม่ได้มีการกำหนดอัตราเวลาเรียนไว้ แต่ใน

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ. 4.4/23
กรมศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษา, เรื่องรายงานการประชุมกรรมการวางหลักสูตร
ประถมและมัธยมสามัญ วันที่ 31 ส.ค. 2476 (31 ส.ค. 2476), ศธ. 4.4/24 กรม
ศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษา เรื่องรายงานการประชุมกรรมการวางหลักสูตรประถม
และมัธยมสามัญ วันที่ 12 ก.ย. 2476 (12 ก.ย. 2476).

ระดับชั้นมัธยมตอนปลาย ได้กำหนดให้ชั้นปีที่ 5-6 เรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง ปีที่ 7-8 เรียนภูมิศาสตร์ สัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และในปีที่ 7-8 แผนภาษาหรืออักษรศาสตร์ เรียนประวัติศาสตร์ สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง ส่วนแผนวิทยาศาสตร์ไม่มีการเรียนประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นยังไม่มีกำหนดจุดมุ่งหมายของวิชาในแต่ละระดับด้วย คงมีแต่เพียงการกำหนดวิชา และรายการที่ต้องสอนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้ร่างหลักสูตรวิชานี้ได้แถลงความมุ่งหมายของวิชาให้ที่ประชุมกรรมการทราบไว้ว่า "เพื่อให้เด็กรู้จักประเทศของตนโดยละเอียด รู้ประเทศอื่นและโลกพอสมควร และในชั้นสูง ๆ ให้เพิ่มความรู้ให้หนักไปในทางบำรุงการอาชีพของพลเมืองเป็นข้อสำคัญ ทั้งนี้เพื่อประสงค์จะให้กลมเกลียวกันกับนโยบายของรัฐบาลในข้อที่จะบำรุงการอาชีพของพลเมืองให้ดีขึ้นเป็นลำดับ" ในการร่างหลักสูตรก็ได้เอาหลักสูตรเดิมที่ใช้อยู่เวลานั้น มาพิจารณาและเอาหลักสูตรของประเทศอื่นมาเทียบเคียงประกอบกันได้ เชิญผู้อำนวยการ และเคยสอนวิชานี้มาร่วมปรึกษาหารือด้วยอีกหลายท่าน ในการพิจารณาวางหลักสูตรชั้นประถมใหม่ของคณะกรรมการชุดนี้ที่นำเสนอก็คือ ที่ประชุมได้พิจารณาตกลงให้คงชื่อของวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ในหัวข้อใหญ่ว่า "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ต่อไปอีกเหมือนเดิม แต่ได้เปลี่ยนแปลงหัวข้อย่อยที่สามซึ่งมีว่า "ให้รู้จักวิธีปกครองบ้านเมืองในเวลา" เป็นชื่อใหม่ว่า "หน้าที่พลเมือง" ตามคำเสนอของพระราชธรรมนิเทศ แล้วจัดเลื่อนมาเป็นหัวข้อที่ 1 แทนภูมิศาสตร์ โดยกำหนดรายการที่ต้องสอนละเอียดออกไปพอสมควร หัวข้อย่อยของ "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ในชั้นประถมศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดเป็น 4 หัวข้อด้วยกัน คือ

ก. หน้าที่พลเมือง กำหนดให้รู้จักวันสำคัญของชาติ และศาสนา ให้รู้เรื่องราวหรือตำนานเกี่ยวกับวันนั้น ๆ ให้รู้จักขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของบ้านเมืองโดยทั่วไป และของท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ ให้รู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อครอบครัวและเพื่อนร่วมชาติ ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของราษฎรตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญโดยสังเขป กับให้รู้จักวิธีปกครองบ้านเมืองในเวลาโดยสังเขป

ข. ภูมิศาสตร์ มีภูมิศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนด "ให้สอนหนักไปในทางอาชีพสำคัญของพลเมืองในท้องถิ่น" กับให้รู้จักประเทศใกล้เคียง และเรื่องของโลกพอสมควร

ค. ประวัติศาสตร์

ง. การพาเที่ยวกุสสถานที่กำหนด "ให้พานักเรียนเที่ยวกุสสถานที่ในบริเวณใกล้เคียง เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์บ้าง และกับทั้งปลูกใจให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" จะเห็นว่า หัวข้อนี้เป็นหัวข้อที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ในหลักสูตรที่จริงอยู่ แต่มีชื่อของใหม่ที่เดียว แต่ที่จริงเป็นรายการย่อยที่กำหนดไว้ในประมวลศึกษาพิเศษภาค 1 สำหรับเป็นหัวข้อการสอนชั้นต่าง ๆ ในระดับประถมศึกษาที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ.2465 แล้วนั่นเอง

ส่วนหลักสูตรในชั้นมัธยมตอนต้นและตอนปลาย ยังคงใช้ชื่อว่า วิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ควบคู่กันเหมือนเดิม และแบ่งหัวข้อในรายการที่ต้องสอนเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ๆ คือ ข้อ ก. ภูมิศาสตร์ มีการกำหนดรายการที่ต้องสอนละเอียดมากพอสมควร เพราะมุ่งหมาย "เพื่อให้เด็กรู้จักประเทศของตนโดยละเอียด รู้ประเทศอื่นและโลกพอสมควร" กับเพิ่มความรู้ให้ "หนักไปในทางบำรุงการอาชีพของพลเมืองเป็นสำคัญ" ข้อ ข. เป็นเนื้อหาประวัติศาสตร์ ข้อ ค. เป็นการพาไปเที่ยวกุสสถานที่เหมือนที่กำหนดไว้ในชั้นประถมศึกษา นับเป็นหัวข้อใหม่ที่ไม่เคยกำหนดไว้ในหลักสูตรชั้นมัธยมมาก่อน

สำหรับการจัดหลักสูตรนี้เป็นเนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์ในทุกระดับ ถ้านำมาพิจารณาโดยละเอียด จะมีลักษณะดังนี้ คือ

ชั้นประถม (1-4) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนด "ให้รู้ประวัติโดยย่อของชาติไทยว่า เดิมสืบกันมาแต่ไหน รวบรวมกันเข้าอย่างไร ต้องแข่งขันรบกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาอยู่ลำดับเวลาจนถึงลงเป็นหลักฐานดังปรากฏเป็นประเทศสยามในทุกวันนี้อย่างไร"

ชั้นมัธยมตอนต้น (1-4) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งกำหนดให้เรียนประวัติสูงเขปของคนไทยที่สำคัญ 10 คน ใหญ่จักประวัติของชนชาติไทยโดยสังเขป ใหญ่ประวัติศาสตร์สมัยราชธานีตั้งอยู่ที่กรุงสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ และใหญ่จักวิธีการปกครองประเทศสยามตามรัฐธรรมนูญ แต่ให้ละเอียดขึ้นกว่าในชั้นประถมศึกษา

ชั้นมัธยมตอนปลาย (5-8) กำหนดรายการไว้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรก (1) เป็นประวัติศาสตร์สยาม ส่วนที่สอง (2-5) เป็นประวัติศาสตร์โลก ตามรายการต่อไปนี้

"(1) ใหญ่ประวัติศาสตร์สยามตั้งแต่ชาติไทยอยู่ในลุ่มแม่น้ำแยงซีจื่อ (Yang-tse-Kiang) จนถึงปัจจุบัน และในส่วนที่เกี่ยวกับหัวข้อต่อไปนี้ ใหญ่โดยละเอียด คือ

- ก. ความเจริญในทางอักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และนิติศาสตร์ ซึ่งไทย
ได้คัดแปลงจากแบบอินเดีย จีน และประเทศใกล้เคียง
- ข. การปกครองประเทศสยามตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน
- ค. การติดต่อกับชาวต่างประเทศสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และ
กรุงรัตนโกสินทร์
- ง. ความเจริญของพุทธศาสนา และศาสนาอื่นที่สำคัญในประเทศไทย
- (2) ความเจริญและความเสื่อมของชาติที่สำคัญโดยสังเขป
- (3) ประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ใหญ่เหตุผลที่บางประเทศต้องเสียความ
เป็นเอกราชแก่อำนาจต่างประเทศ เหตุผลทางการเมือง และโอกาสสมบัติใน
ปัจจุบัน
- (4) ประเทศจีน และญี่ปุ่น ตั้งแต่ ค.ศ. 1834 จนถึงปัจจุบัน
- (5) โลกภายหลังมหาสงคราม เช่น สัญญาสันติภาพที่แวร์ซายล์ สันนิบาตชาติ การ
ประชุมที่กรุงวอชิงตัน การปลดปล่อยของฝรั่งเศส การประชุมลดาวยุโรปและรักษา
ความสงบ"

แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการจัดชั้นเรียนใหม่ตามแผนการศึกษาชาติ เป็น
ระบบ 4 : 4 : 4 ในฝ่ายสามัญศึกษาแทนการจัดแบบ 3:3:3:2 แต่จะเห็นได้ว่า
หลักสูตรการเรียนการสอนมิได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็น
การนำหลักสูตรเก่ามาปรับให้เข้ากับระบบที่เปลี่ยนแปลงใหม่ และเพิ่มเติมเนื้อหาบาง
ส่วนให้เหมาะแก่กาลสมัย โดยเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์ การจัดเนื้อหาคล้ายคลึงกับเมื่อ
มีชั้นประถม มัธยมต้น กลาง และปลาย ประวัติศาสตร์แห่งชาติเป็นเนื้อหาหลักของ
ทุกระดับ รายการสอนของชั้นประถมศึกษาไม่ว่าจะเป็น 3 ปี หรือ 4 ปี จัดไว้เหมือน
เดิมทุกประการ มีแตกต่างออกไปในระดับมัธยมต้น ซึ่งขยายจาก 3 ปี เป็น 4 ปี ที่
น่าสนใจคือ เพิ่มเนื้อหาเรื่องชีวประวัติบุคคลสำคัญของไทย และให้สังเกตว่า หัวข้อ
วิธีการปกครองประเทศสยามตามรัฐธรรมนูญ ยังคงเป็นหัวข้อรวมอยู่ในเนื้อหาของ
ประวัติศาสตร์สยาม มิได้แยกออกไปเป็นหัวข้อใหญ่เหมือนในชั้นประถมศึกษา ซึ่งอาจจะ
เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นสำหรับการศึกษาระดับมัธยม และสำหรับผู้ที่มิได้เรียน
ต่อไปในประโยคมัธยม ส่วนในชั้นมัธยมตอนปลายก็เหมือนเดิม แต่เน้นเรื่องราวราย
ละเอียดของเนื้อหาส่วนที่จัดเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ นอกจากเรื่องความเจริญของพุทธศาสนา
ในประเทศไทย ซึ่งเพิ่มเติมเรื่องของศาสนาอื่น ๆ เข้ามาด้วยแล้ว ยังเพิ่มเติมส่วนที่
เป็นข้อ ก. ข. และ ค. อีกด้วย ในส่วนของประวัติศาสตร์โลก เนื้อหาข้อ 2 ก็เคย

เป็นเนื้อหาของชั้นมัธยมตอนกลาง (4-6) เดิม และข้อ 3-5 ก็เป็นเนื้อหาเดิมของชั้นมัธยมตอนปลาย (7-8) แผนกกลางและภาษา เพียงแต่หลักสูตรใหม่ได้เปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมเนื้อหาของข้อ 5 ว่าด้วยโลกภายหลังมหาสงคราม ให้คงเรื่องผลของสงคราม สัญญาสันติภาพ และสันนิบาตชาติ กับเพิ่มเติมเรื่องการประชุมที่วอชิงตัน การปลดปล่อยของฝรั่งเศสกับการลดอาวุธและรักษาความสงบ เพื่อให้เหมาะแก่กาลสมัยด้วย

ในค่านของตำราและแบบเรียนประกอบวิชาประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ นอกจากจะมีหนังสือประวัติศาสตร์ไทย ภาควิทยาศาสตร์ ภาควิชาสุขศึกษา และกรุงศรีอยุธยา กับภาคกรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ ของหลวงลือฉำฉาศาสตรี หลวงชนนทสิกร ขุนวิชาวุฒิ และพระปวโรฬารวิทยา ซึ่งขออนุญาตจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 แล้ว¹ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2475 กระทรวงธรรมการได้มีคำสั่งให้กองแบบเรียน มีนายโสภณ ปาลบุตร เป็นผู้เรียบเรียงแบบสอนอ่าน "Civics" ซึ่งเรียกว่า แบบสอนอ่าน "หน้าที่ราษฎร" สำหรับชั้นประถม 2, 3 ให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน² นายโสภณได้แบ่งเนื้อหาของเรื่องออกเป็น 2 เล่ม เล่ม 1 สำหรับชั้นประถมปีที่ 2 ประกอบด้วย 4 หัวข้อใหญ่ คือ ความเป็นอยู่ของราษฎร การศึกษา การปกครองทั่ว ๆ ไป และการปกครองประเทศสยามสมัยใหม่ หัวข้อละ 2 บท รวมเป็น 8 บท ส่วนเล่ม 2 สำหรับชั้นประถมปีที่ 3 มี 10 บทประกอบด้วยเรื่อง ประมวลเหตุการณ์คณะราษฎร หลักสำคัญของคณะราษฎร ธรรมนูญการปกครอง รัฐบาลของเรา กับของต่างประเทศ หน้าที่ราษฎร กับชนชาติและเพลงประจำชาติ³ และในเดือนกันยายน พ.ศ.2476 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงได้มีหนังสือแจ้งความไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ความตอนหนึ่งกล่าววา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศษ.9.2/286 กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องพระปวโรฬารวิทยาขออนุญาตพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์ไทย เป็นครั้งที่ 2 (19 มิ.ย.2476 - 9 เม.ย.2477).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศษ.9.2/253 กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องพิมพ์แบบเรียนหลวง (12 เม.ย.2475 - 18 พ.ค.2476).

³ เรื่องเดียวกัน.

...แบบสอนอ่านเรื่อง หน้าที่ราษฎร เล่ม 1 เป็นตำราที่แต่งขึ้นใช้เป็นหนังสืออ่านของนักเรียนทั่วไป ประสงค์จะปลูกฝังความรู้เรื่องหน้าที่ของราษฎร และการปกครองบ้านเมืองใหม่เป็นทุนไว้สำหรับจะใคร่เป็นประโยชน์แก่คนในวัย ข้างหน้า จึงเป็นการสมควรที่ครูจะตองพยายามชี้แจงให้นักเรียนของตนมีความรู้ ใจทั่วถึงกัน ตามเคาความที่มีอยู่ในตำรานั้น

และเพื่อช่วยเหลือการสอนในเรื่องนี้แก่ครู กระทรวงธรรมการก็ได้มอบให้ นายโสภา पालบุตร จัดทำ "หัวข้อธรรมเนียมการปกครองแผ่นดินสยาม" สำหรับเป็นคู่มือของครูใช้ สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาควย¹

เนื่องจากเนื้อหาเรื่องรัฐธรรมนูญและการปกครองแผ่นดินสยามเป็นเนื้อหา ใหม่ และเป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะปลูกฝังให้ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจและเลื่อมใส การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญนี้ จึงได้มีการให้ความสนใจแก่หนังสือตำราแบบเรียนตาม หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้มาให้กระทรวงธรรมการตรวจ และอนุญาตให้ใช้ได้โรงเรียน เป็นจำนวนมาก และไม่ผ่านการตรวจอนุญาตก็มีไม่น้อย ในเดือนกันยายน พ.ศ.2476 หลวงวิจิตรวาทการ จึงได้ทำบันทึกถึงพระชานาญอนุศาสน์ว่า

ในเรื่องแบบเรียนนี้ เป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะไม่ให้มีผู้มั่งเพื่อยุเกินไป ของการใหม่แบบเรียนที่ดี ที่จำเป็น และที่มีประโยชน์จริง ๆ และไม่ยอมให้ใคร แอบอิงกระทรวงธรรมการเป็นทางหากินส่วนตัว เสียเวลาตรวจตราของ เจ้าหน้าที่ เสียหัวนักเรียน และทำให้แบบเรียนกลายเป็นสวะไป

เพราะฉะนั้น จึงได้มีการวางหลักการและวิธีพิจารณาหนังสือแบบเรียนที่มีผู้ส่งเข้ามาให้ กระทรวงธรรมการตรวจอย่างเป็นขั้นเป็นตอน² และในที่สุดก็หันไปใช้วิธีจัดให้มีการ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศช.9.2/253 กรมตำรา ตำนาน-แบบเรียน เรื่องพิมพ์แบบเรียนหลวง (12 เม.ย.2475 - 18 พ.ค.2476).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศช.9.2/296 กรมตำรา, ตำรา-แบบเรียน เรื่องขุนสุนทรภาศงต้นฉบับหนังสือสอนอ่านการ เลือกลงผู้แทนราษฎร มาให้ตรวจ ขออนุญาตใช้ในโรงเรียน (6 ก.ย.- 28 ธ.ค. 2476).

ประกวดการแต่งแบบเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก ดังปรากฏในการประกาศแจ้งความของ
กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2476 มีความตอนหนึ่งว่า

ด้วยกระทรวงธรรมการมีความประสงค์จะให้ประชาชนชาวสยามมีความรู้
เรื่องรัฐธรรมนูญของประเทศสยามโดยแจ่มแจ้งขึ้นใจ และอบรมบ่มนิสัยให้
มีความเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ โดยเห็นคุณประโยชน์ชัดเจนควายใจตนทั่วหน้ากัน
สมกับฐานะแห่งรัฐบาลที่มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ แต่การที่จะอบรมบ่มนิสัย
ให้ขึ้นใจลึกซึ้งเช่นนั้น จำจะต้องอบรมตั้งแต่เด็ก ๆ ขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงใคร
จะมีแบบเรียนเรื่องรัฐธรรมนูญนี้ เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประจำชั้นประถมและ
มัธยมชั้นละเล่ม ซึ่งครูจะได้อาศัยเป็นเครื่องมือสั่งสอนอบรมกุลบุตรกุลธิดาลึบไป

พร้อมกันนี้ก็ได้อำหนดลักษณะของหนังสือที่ของกาให้แต่งหัวข้อต่าง ๆ ที่ต้องการให้มี
อยู่ในหนังสือ และเสนอแนะรายชื่อหนังสือที่อาจนำมาใช้ประกอบในการเรียบเรียงให้
ควาย¹

ต่อมาในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 ได้มีการประกาศใช้พระราช-
บัญญัติประถมศึกษาใหม่ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีการ
กำหนดอายุของเด็กที่ต้องอยู่ในเกณฑ์บังคับให้เรียนในชั้นประถมศึกษา จากเดิม 7-14
ปี มาเป็นอายุระหว่างย่างเข้าปีที่ 8 ถึงย่างเข้าปีที่ 15 หรืออาจจะออกจากโรงเรียน
ได้ก่อนหน้านั้น ถ้าสามารถเรียนจบหลักสูตรชั้นประโยคประถมศึกษาของกระทรวง
ธรรมการ และในปีเดียวกันก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วประเทศ
อาณาจักรทุกตำบลควาย² และในการออกกฎกระทรวงให้เป็นไปตามความในพระราช-
บัญญัติประถมศึกษาใหม่นั้น หลวงศรีปริชาธรรมปาฐก ซึ่งเป็นประธานกรรมการร่างกฎ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/324
ประกาศและ พ.ร.บ. เรื่องแจ้งความกระทรวงธรรมการ เรื่องการประกวดแต่ง
แบบเรียนเรื่องรัฐธรรมนูญ (10 มี.ค. 2476).

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช
2507 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 349.

กระทรวงไคมีหนังสือถึงปลัดกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายนศกเดียวกัน
ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพระราชบัญญัติด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านหลักสูตรด้วย ดังความ
ตอนหนึ่งว่า

...หลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้เวลานี้ยังไม่ตรงกับชั้นเรียน ซึ่งจัดขึ้นตาม
แผนการศึกษาชาติ คือ มีระดับปีที่ 1-6 หลักสูตรศึกษากำหนดไว้
สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (ซึ่งเป็นระดับปีที่ 2 เดียวนี้) จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
(ซึ่งเป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เดียวนี้) อาศัยเหตุนี้ จึงขาดหลักสูตรสำหรับชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 1 (ซึ่งเป็นชั้นเตรียมแรก) ตามหลักสูตรที่มีอยู่ มิได้กำหนดควา
มรู้ที่จะสอนอะไรเพียงใดบ้าง เป็นแต่เขาใจกันว่า จัดเป็นชั้นเตรียม สอน
เด็กให้มีความรู้พอที่จะเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (ซึ่งเป็นชั้นปีที่ 2 เดียวนี้)
กระทรวงธรรมการกำลังจะร่างหลักสูตรประถมศึกษาชั้นใหม่แล้ว เพื่อให้ครบ
ชั้นประถมศึกษาทุกชั้น แต่ระหว่างเวลานี้ ก็ควรกำหนดหลักสูตรชั้นประถม
ปีที่ 1 เสียก่อน มิฉะนั้นหลักสูตรประถมศึกษาจะไม่สมบูรณ์ และมีผลทำให้กฎ
กระทรวงในเรื่องนี้เสียไปควย คณะกรรมการเห็นว่า กระทรวงควรประกาศ
ให้ใช้หลักสูตรเก่าไปพลาง และในประกาศนั้น ให้กำหนดหลักสูตรชั้นประถม
ปีที่ 1 ไว้ควย¹

คำว่า "หลักสูตร" ในที่นี้คงจะหมายถึง ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา
ซึ่งจัดทำไว้ในประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 พ.ศ.2465 เพราะหลักสูตรสามัญชั้นประถม
และมัธยมทั้งในประมวลศึกษา ภาค 2 พ.ศ.2464 และหลักสูตรประถมมัธยมที่วาง
ขึ้นใหม่ใน พ.ศ.2476 ก็จัดทำเป็นหลักสูตรรวมทั้งประโยค มิได้แยกเป็นแต่ละชั้น
แสดงว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชั้นประถมศึกษายังคงยึดถือหลักสูตรและประมวล
การสอนเดิมสมัยก่อนการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 อยู่นั่นเอง อย่างไรก็ตาม
ก็ดี เมื่อหลวงชินวราลงนามสั่งเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
ใน พ.ศ.2478 ก็ได้จัดทำโครงการศึกษาใหม่อีกครั้งหนึ่ง และประกาศใช้เป็นแผน

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศข.2/364
ประกาศและ พ.ร.บ. เรื่องกฎกระทรวงออกตามความในพระราชบัญญัติประถมศึกษา
พุทธศักราช 2478 (27 พ.ย.2478).

การศึกษาชาติ ในปลาย พ.ศ. 2479¹ โดยกล่าวว่า เพื่อ "ให้เหมาะแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น" และ "รัฐมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่ แลเพื่อให้ทุกคนจะได้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติของตนตามหน้าที่" เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามหน้าที่ "กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาทั้งสองสถาน คือ สามัญศึกษา กับอาชีวศึกษา" และเพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษาทั้งฝ่ายสามัญและวิสามัญศึกษา รัฐจะจัดหลักสูตรการศึกษาประกอบด้วย องค์ 3 ประการ คือ พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมอันดี และ พลศึกษา ให้มีร่างกายสมบูรณ์

ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 การจัดระบบโรงเรียนได้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ดังนี้ คือ ระดับมูลศึกษา เป็นการเตรียมผู้เรียนให้มีพื้นฐานความรู้พออ่านออกเขียนได้ สำหรับจะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่เป็นการศึกษาไม่บังคับสำหรับทุกคน ระดับถัดมาแบ่งเป็น 2 ทาง คือ สามัญศึกษา แบ่งการสอนเป็นประโยคประถมศึกษา มี 4 ปี (1-4) จัดเป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับทุกคนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา ประโยคมัธยมต้นปีที่ 1-3 และประโยคมัธยมปลายปีที่ 4-6 อีกทางหนึ่งได้แก่อาชีวศึกษา หรือที่เรียกมาแต่เดิมว่า วิสามัญศึกษา จัดเป็นการศึกษาที่จะ "รับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระดับที่สุดประโยค" เป็นโรงเรียนอาชีวะขั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง เป็นการศึกษาที่จัดให้ตามอัธยาศัยของผู้เรียนเช่นเดียวกับการศึกษาระดับมัธยมสามัญศึกษา และมีผลทำให้ได้ยกเลิกชั้นประถมวิสามัญปีที่ 5-6 ซึ่งเคยเป็นการศึกษาภาคบังคับมาแต่เดิมเสียใน พ.ศ. 2480 และใน พ.ศ. 2481 ก็ได้จัดการโอนโรงเรียนอาชีวะประเภทต่าง ๆ ของฝ่ายประชาบาล และเทศบาลให้เป็นโรงเรียนอาชีวะของทางรัฐบาลหมด ทางประชาบาลและเทศบาล คงทำหน้าที่จัดการประถมศึกษา โดยเฉพาะตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา และตามแผนการศึกษาชาติที่บังคับไว้เท่านั้น ชั้นประถมศึกษาที่เคยจัดสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ก็ค่อย ๆ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงศึกษา วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2507, หน้า 341-344.

ยุบเลิกไปที่ละชั้นจนกว่าจะหมด เหลือไว้เพียงบางแห่งที่จำเป็น เช่นในบริเวณที่ไม่มีโรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนประชาบาล ตั้งอยู่ใกล้เคียง หรือเพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่าง เพื่อให้รัฐบาลมีกำลังไปจัดทางมัธยมศึกษา ซึ่งกำลังเริ่มขยายให้เปิดขึ้นถึงชั้นมัธยมศึกษาในทุก ๆ จังหวัด¹ ส่วนการสอนชั้นมัธยมปีที่ 8 คงให้มีสอนได้เฉพาะใน พ.ศ. 2480 และ 2481 แล้วก็ยกเลิกไป² เพราะกรมสามัญศึกษา (กรมศึกษาธิการได้ยุบเลิกไป และตั้งกรมสามัญศึกษา กับกรมวิชาการขึ้นแทน ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2482) จัดการศึกษาเฉพาะสามัญตั้งแต่ชั้นประถมถึงมัธยมปีที่ 6 เท่านั้น ผู้ที่ประสงค์จะศึกษาวิชาชีพอ่อนในระดับอุดมศึกษา ตามแผนการศึกษาชาติกำหนดให้ต้องเรียนสำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษาเสียก่อน และสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งก็ต้องจัดชั้นเตรียมอุดมของตนขึ้นเอง³ เช่น ชั้นเตรียมธรรมศาสตร์ เตรียมทหารบก โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

สาเหตุที่รัฐบาล และกระทรวงธรรมการ ต้องประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ใหม่อีกทั้ง ๆ ที่เพิ่งประกาศเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาชาติไปก่อนหน้านี้เพียง 4 ปีเท่านั้น ในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า เป็นเพราะแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 "มีระยะเวลาในการศึกษาสามัญยาวเกินสมควร นักเรียนต้องเสียเวลาเรียนในสายสามัญถึง 12 ปี และยังคงต้องไปเข้าเรียนต่อในสายวิสามัญอีก ซึ่งเมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจะเห็นได้ว่า โครงการศึกษาเก่าของเรากำหนดเวลาเรียนไว้เป็นเวลานานมาก"⁴ แต่บางคนก็เห็นว่า เป็นเพราะความล้มเหลวในการจัดโรงเรียนประถมวิสามัญที่มีปัญหา และอุปสรรคมาก และไม่ค่อยเป็นที่นิยมของนักเรียนและผู้ปกครองเท่าใดนัก และหลายคนก็เชื่อว่าที่รัฐบาลยกเลิกการศึกษาในชั้นวิสามัญจากการศึกษาภาคบังคับ เป็นเหตุผลทางการเมืองที่จะขยายจำนวนผู้มีความรู้

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 349-350.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 346.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 342, 358.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 341.

จบชั้นประโยคประถมศึกษาให้ได้ถึงกึ่งหนึ่งของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญได้เร็วขึ้น อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานชัดเจนในเรื่องนี้แต่อย่างใด จึงเป็นไปได้ว่า การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 อาจมาจากทุก ๆ เหตุผลดังกล่าวแล้วรวมกันก็ได้

เมื่อได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้แล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้เร่งรีบแก้ไขหลักสูตร และประมวลการสอนเพื่อให้เข้ารูปกับแผนการศึกษาชาติใหม่ทันที" โดยจัดพิมพ์เป็นหนังสือ 6 เล่มด้วยกัน คือ ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา ตอนที่ 1 ออกใช้เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรชั้นมัธยมต้นและปลาย ตอนที่ 2, 3 ออกใช้เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา ออกใช้เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น ออกใช้เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2480 ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวลการสอนชั้นมัธยมปลาย ออกใช้เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2480 และ ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ว่าด้วยระเบียบการสอบความรู้ตามหลักสูตรสามัญ ออกใช้เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2480

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียน และอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นประถมศึกษา¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์				คะแนน				
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	1.00	20	20	30	30	สมุด
ภาษาไทย	12.00	11.00	9.00	9.00	180	180	190	190	รายงาน
เลขคณิต	3.00	4.00	5.00	5.00	70	70	90	90	ชั้นละ
วิทยาการ	1.00	1.00	2.00	2.00	20	20	30	30	20
ความรู้เรื่องเมืองไทย	2.00	2.00	2.00	2.00	30	30	30	30	คะแนน
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	1.00	10	10	20	20	
การฝีมือ	2.00	2.00	2.00	2.00	20	20	20	20	
ขับร้อง	1.00	1.00	1.00	1.00	-	-	-	-	
สุขศึกษา	1.00	1.00	1.00	1.00	20	20	30	30	
พลศึกษา	4.00	4.00	3.00	3.00	10	10	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุชาชาด	-	-	1.00	1.00	-	-	20	20	
รวมเวลา	28.00	28.00	28.00	28.00	400	400	500	500	รวม คะแนน

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 1 หลักสูตรประถมศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์
วัดสังเวช, 2480), หน้า 1; กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2
ระเบียบการสอบความรู้ตามหลักสูตรสามัญศึกษา, (พระนคร: โรงพิมพ์ช่างพิมพ์
วัดสังเวช, 2480), หน้า 10-11.

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียนและอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นมัธยมต้น¹

วิชา	จำนวนชั่วโมง/สัปดาห์			คะแนน			
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	20	20	20	
ภาษาไทย	6.00	6.00	6.00	180	180	180	
ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ)	5.00	5.00	5.00	140	140	140	สมุด
คณิตศาสตร์	5.00	5.00	5.00	150	150	150	รายงาน
วิทยาศาสตร์	2.00	2.00	2.00	60	60	60	ชั้นละ
ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์	3.00	3.00	3.00	60	60	70	20
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	30	30	30	คะแนน
การฝีมือ (ชาย), การฝีมือ และการเรือน (หญิง)	2.00	2.00	2.00	70	70	60	
ขับร้อง	1.00	1.00	1.00	-	-	-	
สุขศึกษา	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
พลศึกษา	2.00	2.00	2.00	20	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	1.00	1.00	1.00	20	20	20	
รวมเวลา	30.00	30.00	30.00	800	800	800	รวม

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 2 หลักสูตรมัธยมต้นและตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, พิมพ์ครั้งที่ 3.
(พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้า 1; กระทรวงธรรมการ,
ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา,
หน้า 13-14.

หมายเหตุ อัตราคะแนนของวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในชั้นปีที่ 3 70 คะแนน
จะเป็นคะแนนของการสอบแผนที่ยี่และภาพแผนที่จากความจำ 10 คะแนน ส่วนปีที่ 1-2 ปี
ต่อไปให้มีการสอบแผนที่ยี่และภาพแผนที่ ตามประมวลด้วย โดยชักเอาคะแนนการฝีมือ
การเรีอนไป 10 คะแนน เหลือ 60 คะแนน อย่างปีที่ 3

ต่อไปนี้เป็นตารางเปรียบเทียบอัตราเวลาเรียน และอัตราคะแนนของวิชา
ต่าง ๆ ในชั้นมัธยมปลาย¹

วิชา	จำนวนชั่วโมง/สัปดาห์			คะแนน			
	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6	
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
ภาษาไทย	5.30	5.30	5.30	200	200	200	สมุด
ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ)	5.30	5.30	5.30	200	200	200	รายงาน
คณิตศาสตร์	6.00	6.00	6.00	200	200	200	ชั้นละ
วิทยาศาสตร์	3.00	3.00	3.00	80	80	80	20
ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์	3.00	3.00	3.00	100	100	100	คะแนน
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00	30	30	30	
การฝีมือ (ชาย), การฝีมือ และการเรีอน (หญิง)	2.00	2.00	2.00	80	80	80	
พลศึกษา	2.00	2.00	2.00	20	20	20	
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	1.00	1.00	1.00	40	40	40	
รวมเวลา	30.00	30.00	30.00	1,000	1,000	1,000	รวม

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา
ตอนที่ 2 หลักสูตรมัธยมต้น และตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, หน้า 1; กระทรวง
ธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนตามหลักสูตร
สามัญศึกษา, หน้า 15-17.

จากตารางอัตราเวลาเรียนต่อหนึ่งสัปดาห์ และอัตราคะแนนสอบของวิชา ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ เมื่อเปรียบเทียบกับรายวิชาอื่น ๆ ในหลักสูตรแล้ว จะเห็น ว่าจะสถานะของวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ มีไค่ต่างไปจากหลักสูตรสมัยก่อนการ เปลี่ยนแปลงการปกครองเลย และดูเหมือนว่าจะดีกว่าเดิมเล็กน้อย เมื่อพิจารณาว่า หัวข้อ "หน้าที่พลเมือง" หรือ "ลักษณะวิธีการปกครองประเทศสยามในเวลานี้" ซึ่ง เคยรวมเป็นหัวข้อเล็กบ้างใหญ่บ้าง ในหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ได้แยก ตัวไปเป็นวิชาหนึ่งต่างหาก โดยที่อัตราเวลาเรียนและอัตราคะแนนของวิชาภูมิศาสตร์- ประวัติศาสตร์ มีไค่ลดน้อยลงเลย ขณะเดียวกัน เหตุไค่วิชาหน้าที่พลเมืองจึงได้รับการ จัดให้เป็นวิชาคู่กันกับวิชาจรยา ซึ่งเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่เป็นครั้งแรกว่า วิชา "ศีลธรรม" ความขอดีถึงแม้ว่าจะไม่พบหลักฐานปรากฏอยู่ ณ ที่ไค่ก็ตาม เข้าใจว่า คงเป็นเพราะ เห็นกันว่า เนื้อหาของทั้งสองวิชาสัมพันธ์กัน และหนังสืออ่านประกอบที่สำคัญของวิชา จรรยาแต่ไหนแต่ไรมา ก็คือ หนังสือ พลเมืองดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรา- ธิบดินทร์นั่นเอง

การวางหลักสูตรทุกระดับใน พ.ศ.2480 นี้ มีกำหนดแต่รายชื่อวิชา และ รายการที่ต้องสอน เป็นรายการรวมทั้งประโยค โดยไม่มีจุดมุ่งหมายของวิชากำหนดไว้ จึงเข้าใจว่า คงเหมือนกันกับหลักสูตรเดิม ส่วนเนื้อหาก็คงเห็นไค่ชัดเจนว่า ไข้ของเดิม เป็นหลัก มีเพียงบางส่วนที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมขึ้น "เพื่อให้เป็นไปโดยเหมาะสม แก่กาลสมัย และดำเนินไปตามแผนการศึกษาชาติ"

ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา (1-4) เมื่อตัดเนื้อหาของวิชาความรู้เรื่อง เมืองไทย ส่วนที่เป็นหน้าที่พลเมืองอันประกอบด้วยหัวข้อหน้าที่พลเมือง ระบอบรัฐธรรมนูญ การปกครองท้องถิ่นทั้งส่วนภูมิภาค และเทศบาล รวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติออกไปแล้ว ก็เหลือเพียง 3 หัวข้อ คือ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และการพาเที่ยวดูสถานที่ ซึ่งก็เหมือนกันกับหลักสูตรที่วางไว้ใน พ.ศ.2476 เกือบทุกประการมีเพิ่มเติมอยู่ 2 คำ สุกท้าย ในหัวข้อการพาเที่ยวดูสถานที่ คือ "ปลูกใจให้รัก ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์"

และรัฐธรรมนูญ¹ ส่วนในประมวลการสอน² ก็ใช้ประมวลการสอนเดิม พ.ศ.2465 เป็นหลักใหญ่ มีเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมให้เข้ากับการจัดชั้นใหม่ไม่มากนัก และมีเพิ่มคำแนะนำการสอนของครูมากขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย มีแนะนำหนังสือที่ครูควรใช้ กับบัญชีรายชื่อหนังสือประกอบวิชาต่าง ๆ ท้ายเล่ม สำหรับเนื้อหาของประวัติศาสตร์ เริ่มในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เหมือนเดิม ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในประมวลการสอนเดิมเป็นเนื้อหาของภูมิศาสตร์ทั้งหมด แต่ประมวลการสอนใหม่ได้เพิ่มเนื้อหาของประวัติศาสตร์ มีประวัติกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ โดยสังเขป คือให้รู้จักพระบรมนามาภิไธย ย่อตามลำดับรัชกาล พระราชกรณียกิจในการทำสงคราม และการขยายพระราชอาณาเขต กฎหมายและการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมที่สำคัญ ๆ การติดต่อกับต่างประเทศ เช่น ในด้านการค้าขาย เป็นต้น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งเป็นชั้นสุดท้ายของประโยค ถัดจากหัวข้อสำหรับการสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เดิมมาะทุกตัวอักษรทั้ง 5 หัวข้อใหญ่ และเพิ่มเติมข้อ 6. ให้รู้จักประวัติคนสำคัญของประเทศสยามและให้รู้ว่าสำคัญอย่างไร

7. การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญโดยสังเขป ตามหัวข้อต่อไปนี้ (ก) องค์การที่ใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญ (ข) สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ (ค) ซึ่งให้เห็นว่า การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญคืออะไร ซึ่งมีอยู่แล้วในวิชาหน้าที่พลเมือง จากนั้นก็เป็นหัวข้อต่าง ๆ เกี่ยวกับหน้าที่และความรู้ที่พลเมืองดีควรทราบ ซึ่งเดิมเป็นหัวข้อกำหนดให้สอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 รวมทั้งมีหัวข้อที่เพิ่มเติมใหม่ ได้แก่ ข้อ

11. ให้รู้จักหน้าที่พลเมืองในการปกครอง เช่น เมื่อมีการเกิดการตาย การขยายภูมิสำเนา จะต้องจัดการอย่างไร

12. ให้รู้จักการศึกษาของชาติ และให้รู้จักว่า สถานศึกษามีชนิดใดบ้าง ตลอดจนมหาวิทยาลัยอันเป็นชื่อสูงสุดแห่งการศึกษา และให้รู้ว่าที่ต่าง ๆ เหล่านั้น สอนไปในทางไหน

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 1 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480, หน้า 13-14.

²กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 1 ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา, (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้า 101-116.

13. ใ้รู้จักความเป็นไปในสมัยปัจจุบัน ว่าวิทยาศาสตร์ช่วยให้ความ สะดวกแกว่งขนอย่างไร เช่น เครื่องจักรที่ใช้ในการอาชีพต่าง ๆ เครื่อง จักรอื่น ๆ ใ้มนำ รถไฟ เรือบิน วิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ ฯลฯ และการ ปองกันประเทศแบบใหม่ อันตรายแห่งการสงครามในอนาคต

เพราะฉะนั้น โดยแท้จริงแล้ว กล่าวได้ว่า ประมวลการสอนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2480 เวลาเรียน 4 ปี มีการจัดเนื้อหาที่ต้องสอนไว้แน่นมากกว่าของเก่าใน พ.ศ.2465 ซึ่ง มีเวลาเรียน 5 ปี และมีความซ้ำซ้อนแยกกันไม่ค่อยออกนักกับวิชาหน้าที่พลเมืองและ ภูมิศาสตร์ ส่วนหนังสือที่แนะนำใ้ใช้ ได้แก่ พงศาวดารกรุงเก่าหรือกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ แบบสอนอ่านพลเมืองดี ตอนต้น แบบสอนอ่านหน้าที่ราษฎร เล่ม 1-2 หรือหนังสืออื่น ๆ ซึ่งอนุญาตใ้ใช้ในโรงเรียนใ้ประมวลการสอนชั้นประถม ศึกษาใน คำชี้แจงของขุนสุคนธวิทศึกษากร กล่าวว่า "ครูจักต้องจัดการใ้การศึกษา แก่นักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ ใ้ใ้ได้รับความรู้เต็มตามประมวลการสอนที่ใ้กำหนดไว้สำหรับ ชั้นนั้น ๆ และเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาตลอดจนอาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ จักต้องควบคุม คุดูแลใ้เป็นไปตามประมวลการสอนทุกประการ" ครูในที่นี้ก็หมายถึง ครูส่วนใหญ่ใน โรงเรียนประชาบาล เทศบาล และโรงเรียนราษฎร ซึ่งรับผิดชอบการศึกษาภาคบังคับ นั้นเอง

ในหลักสูตรชั้นมัธยมต้น (1-3)¹ วิชาที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เช่น หน้าที่พลเมือง มีรายการที่ต้องสอนแบ่งเป็น 4 หัวข้อเหมือนชั้นประถมศึกษา คือ หน้าที่พลเมือง ใ้รู้จักหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ และเน่นการเรียนรู้หน้าที่ที่พึงมีต่อรัฐ ระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นหัวข้อที่ 2 หัวข้อที่ 3 การปกครอง ในระดับนี้เน่นการเรียนรู้ระเบียบราชการ บริหารส่วนกลาง และหัวข้อสุดท้ายวันสำคัญของชาติ ส่วนวิชาภูมิศาสตร์ การจัดเนื้อหา คล้ายคลึงมากกับหลักสูตร พ.ศ.2476 แต่มีการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหาใหม่เป็น ภูมิ- ศาสตร์พรรณนาภูมิศาสตร์พิลิดัล ภูมิศาสตร์ภูมิภาค และภูมิการค้าหรือเศรษฐกิจ

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 2 หลักสูตรชั้นมัธยมต้น, หน้า 4-5, 15-17.

โดยให้สอนเฉพาะที่สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทย สำหรับเนื้อหาประวัติศาสตร์ในระดับมัธยมต้น ให้เรียนเฉพาะประวัติศาสตร์สยาม เหมือนหลักสูตร พ.ศ.2476 โดยกำหนดเนื้อหาไว้สั้น ๆ ว่า ให้เรียนประวัติคนไทยที่สำคัญสัก 10 คน โดยสังเขป ให้รู้จักประวัติเดิมของชนชาติไทยเฉพาะที่สำคัญ ๆ และให้รู้จักประวัติศาสตร์สมัยราชธานี ตั้งอยู่ที่สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และกรุงเทพฯ ซึ่งก็เป็นเนื้อหาเดียวกับในชั้นประถมศึกษาชั้นนั้นเอง เพราะเนื้อหาประวัติบุคคลสำคัญของไทย แม้ไม่มีกำหนดไว้ในตัวหลักสูตรประถมศึกษาจริงอยู่ แต่มีเขียนอยู่ในประมวลการสอนและให้เรียนรู้น้อยคนกว่าในชั้นมัธยมต้น เนื้อหาสุดท้าย เป็นการพาเที่ยวอุทยานที่ "เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บ้าง กับทั้งปลูกใจให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ" เหมือนชั้นประถมศึกษาเช่นกัน

ในหลักสูตรชั้นมัธยมปลาย (4-6)¹ วิชาหน้าที่พลเมือง กำหนดหัวข้อที่ต้องสอนเหมือนชั้นประถมและมัธยมต้น โดยเน้นหน้าที่ที่พึงมีต่อรัฐกว้างออกไป และที่สำคัญ ๆ ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะระเบียบการบริหารประเทศ ซึ่งหลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ และจรรยา วงศ์สายัณห์ กล่าวว่า "เป็นหลักสูตรที่ละเอียดและสูงมากสำหรับชั้นนี้"² ส่วนภูมิศาสตร์ เนื้อหาจัดไว้คล้ายคลึงกับหลักสูตร พ.ศ.2476 ที่เน้นอิทธิพลของลมฟ้าอากาศ การทำมาหากิน อาชีพอุตสาหกรรม 7 อย่างแล้วโยงเข้ามาสัมพันธ์กับประเทศไทย สำหรับหลักสูตรประวัติศาสตร์ในระดับนี้ แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นประวัติศาสตร์ประเทศไทย (มิได้ใช้คำว่า "สยาม" เหมือนในชั้นประถมศึกษา) กำหนดหัวข้อที่ต้องสอนตั้งแต่เรื่องราวของชนชาติไทย ก่อนลงมาตั้งอาณาจักร ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เหมือนชั้นประถมและมัธยมต้น รวมทั้งหัวข้อ "ไทยสมัย

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา ตอนที่ 3 หลักสูตรมัธยมปลาย, หน้า 4-5, 14-17.

² สวัสดิสารศาสตรพุทธิ, หลวง และจรรยา วงศ์สายัณห์, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2504), หน้า 162.

ปัจจุบัน" ด้วย กล่าวได้ว่า การจัดหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์สยาม หรือประวัติศาสตร์ไทย ในทุกระดับชั้น จะจัดไว้เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน โดยเริ่มตั้งแต่เรื่องราวของชนชาติไทยทางตอนใต้ของประเทศจีนลงมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อเรียนในชั้นสูงขึ้นก็ขยายเนื้อหาให้ละเอียดขึ้น แบบ Cyclic order และบางครั้งจะจัดเนื้อหาเป็นหัวข้อเพิ่มเติม เช่น พุทธศาสนา การปกครอง การติดต่อกับต่างประเทศ เรื่องลำดับตามเวลาตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน ส่วนที่สอง ได้แก่ประวัติศาสตร์โลก หรือประวัติศาสตร์สากล หลักสูตรฉบับนี้ ตัดเนื้อหาส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์สมัยโบราณ ความเจริญและความเสื่อมของชนชาติต่าง ๆ ที่สำคัญที่เคยจัดไว้ในหลักสูตรมัธยมตอนกลาง พ.ศ.2464 และมีขมปลาย พ.ศ.2476 ออกไป แล้วนำเอาเนื้อหาประวัติศาสตร์สมัยใหม่เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ประเทศจีน ประเทศญี่ปุ่น และโลกภายหลังมหาสงคราม ซึ่งเป็นเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมัธยมตอนปลาย (7-8) พ.ศ.2471 มาให้นักเรียนมัธยมปลาย (4-6) ของหลักสูตร พ.ศ.2480 เรียนแทน

นอกจากตัวหลักสูตรสามัญศึกษา สำหรับชั้นมัธยมต้น และมีขมปลายแล้ว ในครั้งนี้กระทรวงธรรมการได้จัดทำประมวลการสอนประกอบหลักสูตรทั้งสองระดับ โดยหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงไค่กล่าวชี้แจงไว้ในคำนำของหนังสือทั้งสองเล่มว่า

ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น [หรือขมปลาย] นี้ ได้กำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติกลาง ๆ ถ้าโรงเรียนใดอาจกระทำให้เหมาะสมยิ่งกว่านี้ได้ เมื่อใดได้รับความเห็นชอบจากกรรมการจังหวัด หรือสำหรับจังหวัดพระนคร และธนบุรี จากอธิบดีกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการแล้ว ก็อนุมัติให้ใช้สอนในโรงเรียนใด ขอสำคัญของจัดทำภายในขอบเขตแห่งหลักสูตร และให้นักเรียนได้รับความรู้เต็มความหลักสูตรเท่านั้น

เจ้าหน้าที่จัดการศึกษา ตลอดจนอาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่จักต้องควบคุมดูแลให้ครูจัดการให้การศึกษาแก่นักเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ ให้มีความรู้เต็มตามประมวลการสอนที่ได้กำหนดในชั้นนั้น ๆ ทุกประการ¹

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลการศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวลการสอนชั้นมัธยมต้น (พระนคร: โรงพิมพ์ข้างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้าพิเศษ; กระทรวงธรรมการ, ประมวลการศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวลการสอนชั้นมัธยมปลาย (พระนคร: โรงพิมพ์ข้างพิมพ์ วัดสังเวช, 2480), หน้าพิเศษ.

จากคำประกาศที่แจ่มชัดนี้ อาจกล่าวได้ว่า กระทรวงธรรมการได้เริ่ม
 เน้นให้โรงเรียน และครูผู้สอนทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของหลักสูตรและประมวล
 การสอนในการเป็นบรรทัดฐานของการศึกษาเล่าเรียนในแต่ละระดับชั้น มิให้ครูยึด
 แบบเรียนเป็นหลักแทนหลักสูตรเหมือนสมัยเริ่มพัฒนาทางการศึกษา เนื้อหาของประมวล
 การสอนของทั้งสองเล่มนั้น นอกจากจะมีการจัดแบ่งและขยายรายละเอียดของเนื้อหา
 ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรให้พอเหมาะกับอัตราเวลาเรียนในแต่ละระดับชั้นแล้ว ยังได้
 ทำหมายเหตุแนะนำการสอนวิชานั้น ๆ แก่ครูในตอนท้ายของแต่ละระดับชั้นไว้ด้วย
 สำหรับวิชาประวัติศาสตร์ คำแนะนำจะมีเหมือนกันทุกตัวอักษรในทุกชั้นทั้งมัธยมต้น
 และมัธยมปลาย ซึ่งมีคำแนะนำเพิ่มเติมมากกว่าระดับมัธยมต้นเล็กน้อย กล่าวคือ การ
 สอนไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ หรือภูมิศาสตร์ ต้องมีแผนที่ประกอบการสอนเกี่ยวกับ
 ตำแหน่งของสถานที่ที่เรียน มีภาพที่ระลึก โบราณสถาน วัตถุ ศิลปากร หนังสือนิโบลาน
 ภาพสงคราม ฯลฯ มาให้นักเรียนดูประกอบความเข้าใจด้วยและแนะนำไว้ว่า

การเรียนประวัติศาสตร์ต้องชี้ให้เห็นด้วยว่า การกระทำของคุณในที่แล้ว ๆ
 มา ก็คือผลของที่แวดล้อม ดินฟ้าอากาศ คือในที่ ๆ มีลักษณะดินฟ้าอากาศ
 เช่นนั้น จำเป็นอยู่เองที่จะต้องทำเช่นนั้น และการเรียน วัน เดือน ปี ไม่
 สำคัญอะไร ควรจะส่งเสริมให้เห็นว่า การที่ในยุคหนึ่ง คนหนึ่ง ได้กระทำเช่น
 นั้น เพราะอะไร และเป็นผลที่จะบังเกิดการก้าวหน้าในยุคต่อไปอย่างไรอีก
 บางหรือเปล่า การเรียนถึงเรื่องวีรบุรุษต่าง ๆ ต้องเป็นเรื่องเราให้นักเรียน
 มีความทะเยอทะยานอยากกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อหมู่คณะ และชาติ
 ของตนเองบ้าง และอยากที่จะดำเนินในแนวอันดีงามของท่านผู้นั้น ให้เห็น
 ว่าประเทศสยามใดตั้งอยู่ตลอดมาด้วยความยากลำบากอันแสนเข็ญ และด้วย
 ความเสียสละอย่างแท้จริงของท่านเหล่านั้น จึงจำเป็นที่เราจะต้องพยายาม
 ช่วยกันคำชูประเทศของเราต่อไป...

การสอนประวัติศาสตร์ จะต้องระวัง-สอนอย่าให้เป็นทำนองเหยียบย่ำ
 เชื้อชาติไทยด้วยกัน ต้องพูดแต่ความเป็นจริง และให้เห็นว่า พวกเราถึงจะ
 ต้องแตกแยกออกไปอยู่กับชาวต่างประเทศ หรือแยกออกไปอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ
 ของประเทศสยามก็ตาม แต่ก็ยังคงเป็นพวกเดียวกัน เชื้อสายเดียวกันมาทั้ง
 นั้น และต้องระวังอย่าให้กะทบ [กระทบ] กระเทือนนานาชาติด้วย เพราะ
 ต้องการปลูกความสามัคคี¹

¹ กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 2 ประมวล
การสอนชั้นมัธยมต้น, หน้า 136-137, 142-143, 149-150.

นอกจากนั้น

ในการสอนชั้นมัธยมปลาย ต้องให้นักเรียนใช้ความสังเกต พิจารณา พิสูจน์วิเคราะห์ ไตร่ตรอง หาเหตุผลประกอบ จนสามารถเข้าใจ และสรุป ความควยตนเองได้ ครูต้องไม่บอกให้โดยตรงไปตรงมาเสียหมด จน ักเรียนไม่มีความคิดช่วยตนเองเสียเลย ต้องหาทางแนะนำความคิดจนมอง เห็นเหตุการณ์ใดๆ ในสภาพการณ์เช่นนั้น ในภูมิประเทศเช่นนั้น ในเวลา เช่นนั้น จำเป็นเองที่จะต้องทำเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า การให้ จำชื่อ ศักดิ์ราช ไม่มีประโยชน์อันใด รกสมองเปล่า ๆ สู้ส่งเสริมให้นักคิด เข้าใจสภาพการณ์อันจะเป็นไปจริง ๆ ไม่ใด การเรียนถึงประเทศอื่น เขาในทางประวัติศาสตร์ก็ดี ภูมิศาสตร์ก็ดี ก็เพื่อจะได้เป็นเครื่องชักจูงให้ นำเอามาเปรียบเทียบกับตัวของเราเอง ใฝ่จนถึงตัวของเราเองให้ยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นการเรียนถึงประเทศใด ๆ ก็ตาม จำจะต้องนำเขามาเปรียบ- เที่ยบกับตัวของเราเอง ให้เห็นว่าตัวเราตัวเราผิดกันอย่างไร จนสามารถ มองเห็นภาพใด ทำให้มองเห็นถึงความเหน้อยยากลำบากของตัวเราที่ใด กอฏวช่วยตัวเอง สะสมทุนที่กำลังไต่จนถึงเพียงนี้ จะใคร่ช่วยกันนี้ถึงตัวของ เราเองให้ยิ่งขึ้น ไม่ปล่อยให้ตัวเองเป็นไปตามเรื่อง และมองเห็นแนวแห่งความ เสียสละของทานทั้งหลายที่ใคร่พลีตนควยความเหน้อยยากเพื่อบ้านเมืองของ เรา เราจะใคร่ช่วยกันถนอมและเชิดชูชาติของเราไว้ต่อไป¹

คำแนะนำเหล่านี้แก่ครู ถือได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน ประวัติศาสตร์นั่นเอง และเป็นที่น่าสนใจว่า จุดมุ่งหมายในระดับชั้นมัธยมต้นในหลักสูตร เดิมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะมุ่งเพียงการให้ความรู้ความจริง (Facts) ของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต กับส่งเสริมให้เกิดความภูมิใจ ความ รักชาติ เพื่อให้ช่วยกันถนอมและบำรุงชาติให้คงอยู่และเจริญก้าวหน้าต่อไป แต่ใน หลักสูตรฉบับนี้ นอกจากจะคงจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว ยังได้หันมาเน้นมากขึ้นในด้าน จุดมุ่งหมายอันแท้จริงของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาสติปัญญา (Mental development) ให้ผู้เรียนเข้าใจเหตุและผลของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามมิติของเวลา และสถานที่นั้น ๆ ควย สำหรับเนื้อหาประวัติศาสตร์สำคัญของไทย ก็มุ่งให้ผู้เรียนเกิด ความซาบซึ้งและภาคภูมิใจในวีรกรรมและความเสียสละเพื่อประเทศชาติของบุคคล

¹กระทรวงธรรมการ, ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 1 ตอนที่ 3 ประมวล การสอนชั้นมัธยมปลาย, หน้า 146-147, 154-155, 164-165.

เหล่านั้น จนเกิดแรงกระตุ้นที่จะกระทำทำให้เป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ และประเทศชาติ ตามแนวทางเหล่านั้น รวมทั้งมุ่งให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์เป็นไปเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทย และเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างชาติอีกด้วย ในระดับมัธยมปลายก็เพิ่มความมุ่งหมายให้นักเรียนรู้จักใช้ความสังเกต การพิจารณา วิเคราะห์ หากความสัมพันธ์ของข้อมูลที่มีอยู่มากขึ้น รู้จักเปรียบเทียบของ เขาของเรา โดยมีให้ครูเน้นแต่เฉพาะความรู้ความจริง (Facts) ซึ่งทำให้กลายเป็น การเรียนประวัติศาสตร์ที่เน้นแต่ความจำเรื่อง วัน เดือน ปี และเหตุการณ์ หรือชื่อ บุคคล สถานที่โดยไม่มีความหมายแต่อย่างใด ทำให้การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่น่าเบื่อสำหรับนักเรียน นับว่าจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ ในหลักสูตร พ.ศ.2480 นี้ ก้าวหน้า ทันสมัยขึ้นมากกว่าหลักสูตรฉบับก่อน ๆ

ต่อมาใน พ.ศ.2484 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรและ โครงการศึกษาเสียใหม่ โดยมีหลักเกณฑ์ว่า ให้กระทรวงธรรมการจัดตั้งโรงเรียน เตรียมอุดมศึกษาของรัฐบาลและเอกชนขึ้น โดยในขั้นต้นให้มีของรัฐบาลก่อน จนเมื่อ ของเอกชนตั้งขึ้นเพียงพอแล้ว ก็ให้ยุบของรัฐบาล และให้กระทรวงตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมา 6 ฝ่าย มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาออกข้อสอบ ทำนอง "แมตริคูละชัน" (Matriculation) ผู้สอบไล่ได้ประโยคเตรียมอุดมศึกษา จึงจะมีโอกาสเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย คณะกรรมการชุดนี้ประชุมกันได้เพียง ครั้งเดียวก็เกิดสงคราม โครงการนี้จึงต้องชะงักไปชั่วคราว ในปลายปีการศึกษา 2484 เมื่อสถานการณ์ของประเทศอยู่ในภาวะสงคราม นักเรียนมีเวลาเรียนไม่เพียงพอ กระทรวงศึกษาธิการ (ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อใหม่จากกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่เดือน สิงหาคม พ.ศ.2484) จึงได้มีคำสั่งให้งดการสอบไล่ทุกประเภทและทุกชั้น ให้ถือเอา เวลาเรียนร้อยละ 60 เป็นผลการสอบไล่ได้¹

ใน พ.ศ.2485 มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลอีก จอมพลแปลก พิบูลสงคราม

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2507, หน้า 352-353.

ได้เป็นหัวหน้ารัฐบาล พลตรีประยูร ภมรมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นาวาเอกหลวงสุภชาลชัย (bungสุภชาลชัย) และนายเคื่อน บูณาค เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ ได้กำหนดนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลในส่วน of กระทรวงศึกษาธิการใหม่ เมื่อวันที่ 16 มีนาคม ว่า "มีจุดประสงค์ที่จะอบรมพลเมืองของชาติให้มีคุณลักษณะเหมาะสมกับความต้องการของชาติในปัจจุบัน และให้ก้าวหน้าทันความเจริญของบ้านเมืองในอนาคต" โดยในฝ่ายสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

จะเร่งรัดส่งเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และมุ่งส่งเสริมฐานะของครูให้ดียิ่งขึ้น กับจะปรับปรุงหลักสูตรแบบเรียนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และจะให้ไต่ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษากฎบังคับจะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนภาคนอกบังคับ จะจัดให้มีการศึกษาในโรงเรียนสตรีถึงขั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด เช่นที่ใดจัดแกโรงเรียนชายโดยครบถ้วนแล้ว นอกจากนี้จะสนับสนุนช่วยเหลือและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ให้ทวีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ... จะเร่งรัดการอบรมจิตใจ วินัย ความสามัคคี และวัฒนธรรมแก่นักเรียนตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อให้เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในอนาคต กับจะดำเนินการขจัดเหตุที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีลธรรมในหมู่เยาวชน¹

แต่แล้วในปลายปีการศึกษา 2485 ประเทศไทยต้องประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ โรงเรียนส่วนมากต้องปิดเรียนประมาณเดือนครึ่ง กับทั้งประเทศต้องอยู่ในภาวะสงครามด้วย กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ให้โรงเรียนเตรียมการสอบไล่ล่วงหน้าไว้ โดยให้มีการสอบซ่อมเป็นจำนวน 3 เดือน ๆ ละครั้ง และเพิ่มคะแนนให้ครั้งละ 1 เปอร์เซ็นต์ เมื่อถึงเวลาสอบไล่ก็ถือเกณฑ์ตัดสินร้อยละ 45 เป็นสอบไล่ได้² ต่อมาใน พ.ศ. 2487 มีภัยทางอากาศรุนแรงขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งให้โรงเรียนรัฐบาลส่วนกลาง และโรงเรียนราษฎร์ในเขตอำเภอชั้นในหยุดทำการสอนตลอดปี 2487 ในส่วนภูมิภาค

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร: กรมวิสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 65-67.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507. หน้า 353.

ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการจังหวัด มีบางโรงเรียนอพยพไปทำการสอนนอกเขต
อันตราย¹ ด้วยเหตุนี้โครงการศึกษา และนโยบายทางการศึกษาต่าง ๆ จึงต้องหยุด
ชะงักลงชั่วคราวเป็นส่วนใหญ่

วิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของโรงเรียนดังสงครามโลกครั้งที่ 2

ภัยพิบัติที่มนุษย์ได้รับจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีมากมายอย่างประมาณมิได้
เมื่อสงครามสิ้นสุดลงชาติต่าง ๆ จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้นแทนที่
สันนิบาตชาติ โดยมุ่งหมายให้เป็นที่ยึดถือทำความเข้าใจกันระหว่างประเทศสมาชิก
เพื่อระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งต่าง ๆ อันจะนำไปสู่สงครามครั้งใหม่ได้ พร้อมทั้ง
นี้แกื่งหน่วยงานย่อยต่าง ๆ ขึ้นช่วยเหลือประเทศสมาชิกที่กำลังพัฒนาทั้งหลายให้พ้นตัว
และมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
(UNESCO) จัดเป็นองค์การหนึ่งที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษาแก่
ประเทศไทยเป็นอันมาก เป็นต้นว่า จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษา ให้อุปกรณ์การ
ศึกษาและให้ทุนการศึกษา นอกจากนี้ยังมีมิตรประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ
อเมริกาในฐานะมหาประเทศผู้ชนะสงครามและได้รับความเสียหายจากสงครามน้อยที่สุด
ก็ได้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยรัฐบาลไทยปรับปรุงการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะ
ระดับมหาวิทยาลัยและการฝึกหัดครู ได้ให้ทุนแก่ครูอาจารย์และนักเรียนไทยไปศึกษาต่อ
ในสหรัฐอเมริกา ทุนของรัฐบาล มูลนิธิเอกชน ตลอดจนมีการช่วยเหลือระหว่าง
มหาวิทยาลัยต่อมหาวิทยาลัย ดังเช่นที่มหาวิทยาลัยอินเดียนาได้ให้ความช่วยเหลือ
วิทยาลัยวิชาการศึกษาและคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมไปถึงการช่วย
เหลือปรับปรุงระบบบริหารของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และช่วยเหลือ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในด้านวิชารัฐประศาสนศาสตร์ด้วย¹ ในช่วงนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จึงมีข้าราชการและนักเรียนไทยเดินทางไปศึกษาในสหรัฐอเมริกาจำนวนมากขึ้นกว่าในประเทศทางยุโรป ซึ่งนอกจากจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความช่วยเหลือที่สหรัฐอเมริกาให้แก่ประเทศไทยแล้ว นักการศึกษาบางคน เช่น พันัส หันนาคินท์ มีความเห็นว่าเป็นเพราะคนไทยมีความเชื่อมั่นในระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาที่ทำให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างทันตาเห็น และสามารถเอาชนะประเทศฝ่ายอักษะได้ในท้ายที่สุด กับเป็นเพราะการให้เสรีภาพและโอกาสในการศึกษา ทำให้สถาบันระดับมหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกามีจำนวนมากมายพื่อที่จะรับนักเรียนต่างประเทศเข้าเรียนได้มากกว่าประเทศในยุโรป² จากรายงานการส่งข้าราชการไปศึกษาต่อต่างประเทศเฉพาะของกระทรวงศึกษาธิการนับแต่ พ.ศ. 2490 ถึง 2493 ปรากฏว่าส่งไปสหรัฐอเมริกา 27 คน อังกฤษ 14 คน ฝรั่งเศส 3 คน พ.ศ. 2494 ส่งไป 10 คน 2 คน 1 คนตามลำดับ พ.ศ. 2495 ส่งไป 14 คน 1 คน และ 0 คน พ.ศ. 2496 ส่งไป 23 คน 2 คน และ 0 คน พ.ศ. 2497 ส่งไป 40 คน 2 คน และ 1 คน พ.ศ. 2498 ส่งไป 8 คน 3 คน และ 0 คน พ.ศ. 2499 ส่งไป 1 คน 0 คน และ 0 คน รวมแล้วในช่วง 10 ปีระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2499 กระทรวงศึกษาธิการส่งข้าราชการไปศึกษาในสหรัฐอเมริกา 123 คน อังกฤษ 24 คน ฝรั่งเศส 5 คน และประเทศอื่น ๆ อีกเล็กน้อย³ ด้วยเหตุนี้ "อิทธิพลทางความคิดในด้านการศึกษาของอเมริกาจึงปรากฏชัดในระบบการศึกษาของไทย ในขณะที่อิทธิพลทางการศึกษาของอังกฤษและภาคพื้นยุโรปลดน้อยลง"⁴

¹ พันัส หันนาคินท์, การศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, 2521), หน้า 143.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 8, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรมวิสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2503), หน้า 122, 129, 143, 149, 159, 166, 174.

⁴ พันัส หันนาคินท์, การศึกษาของไทย, หน้า 143.

นอกจากนั้นในทัศนะของนักการศึกษา เช่น คีธ วัตสัน เห็นว่าถึงแม้ว่านโยบายและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของรัฐบาลในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาจะมีวิวัฒนาการที่เห็นได้ชัดเจนจากเอกสารทางราชการ เช่น ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ซึ่งมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของผู้เรียน หรือในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ที่มุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนในทุก ๆ ด้านอย่างเต็มที่ก็ตาม ก็กล่าวได้ว่ายังมีช่องว่างระหว่างความตั้งใจของรัฐบาลกับความคาดหวังของพ่อแม่ผู้ปกครองเด็ก และช่องว่างนี้ก็ขยายตัวห่างออกจกกันมากขึ้นทุกที การที่พ่อแม่ผู้ปกครองส่งเด็กไปโรงเรียนนั้น มิได้เป็นเพราะยอมรับคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริง หรือมิได้เป็นเพราะต้องการจะปลูกฝังให้ลูกหลานมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติหรือเพื่อให้ลูกหลานของตนได้รับการพัฒนาในทุกด้านอย่างเต็มที่ หรือมิได้เป็นเพราะต้องการให้ลูกหลานได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้ มีบทบาทที่น่าพอใจต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่เป็นเพราะพ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายตระหนักดีว่าประกาศนียบัตรที่เด็กได้รับจากการสอบผ่านการศึกษาในระดับที่สูงมากเท่าใด ก็จะช่วยให้เด็กมีโอกาสได้งานที่ดีกว่า ซึ่งก็ได้แก่งานราชการหรืองานที่สบาย ไม่ต้องหนักแรง และมีโอกาสได้เข้าไปสู่ฐานะทางสังคมที่ดีกว่าคนอื่น ๆ ใดง่าย นั่นก็คือเป็นเส้นทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ห่างไกลจากดินแดนชนบทที่ล้าหลังทางเศรษฐกิจ และแนวความคิดนี้ก็ได้รับการส่งเสริมจากนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ต่อเนื่องกันมาอย่างไม่ได้ตั้งใจ¹

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ใกล้เคียงสิ้นสุดลง ทางฝ่ายไทยได้มีการปรับปรุงคณะรัฐบาลหลายครั้งเพื่อเตรียมรับสถานการณ์ที่สัมพันธมิตรเป็นฝ่ายที่จะได้รับชัยชนะเด็ดขาดในสงคราม ใน พ.ศ. 2487 เมื่อมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี นายทวี บุณยเกตุ ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และใน พ.ศ. 2488 ได้มี

¹Keith Watson, Educational Development in Thailand

การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกนายทวี บุญยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 2 หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และพระตรีรัตนสารวิศวรรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาภายหลังสงครามสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้นทำให้ต้องมีการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้งมาก เฉพาะในช่วง 6 เดือนแรกของ พ.ศ. 2489 มีการเปลี่ยนรัฐบาลถึง 3 ครั้ง ครั้งแรกนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และพระตรีรัตนสาร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 2 และ 3 นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเคื่อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการซึ่งก็ได้แถลงนโยบายทางการศึกษาไว้ว่า "หลักสูตรและแบบเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความจำเป็นของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารูจักคนตา เหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรม และพาณิชย์กรรม"¹ และแล้วเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตในเดือนมิถุนายน ในปลายเดือนสิงหาคมศกเดียวกัน ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่อีกครั้งหนึ่ง มีพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเคื่อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นปลัดกระทรวง และหลวงสวัสดิ์สารศาสตร์พุทธิ เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา ต่อมาใน พ.ศ. 2490-2491 นายควง อภัยวงศ์ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี นาวาเอกพระยาศรภักย์วานิช (เคื่อน ศรภักย์วานิช) และหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2490-2491 และ พ.ศ. 2491) ตามลำดับ โดยยืนยันนโยบายในการจัดการศึกษาล้ำยุคลิ่งกันดังกล่าวนมาแล้ว ในระหว่าง พ.ศ. 2491-2494 มีการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2491-2492 พลตรีสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ระหว่าง พ.ศ. 2492-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 358-359, 885-886.

2494 และนายเสียง ไชยกาล ในพ.ศ. 2494¹ ในท่ามกลางความผันผวนของสถานการณ์ทางการเมืองเหล่านี้ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า จำนวนนักเรียนที่จบการศึกษาชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์แล้ว และต้องการจะได้เข้าศึกษาต่อในชั้นเตรียมอุดมศึกษา มีมากด้วยกันสมควรที่จะขยายชั้นเรียนให้ถึงชั้นเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งเดิมเคยให้สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ จัดสอนอยู่ จึงได้ให้โรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งโรงเรียนราษฎร์เปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้น มีกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการสอบได้ในชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา (ปีที่ 2) ทุกปี ตั้งแต่นั้นนับแต่ พ.ศ. 2489 จึงได้เริ่มดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษาเสียใหม่ โดยเริ่มจัดทำหลักสูตรชั้นประถมศึกษาและหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาก่อน "เพื่อกำหนดว่าการสามัญศึกษาควรเริ่มต้นเพียงไร และจะสิ้นสุดเพียงไหน" หลักสูตรทั้ง 2 ระดับทำเสร็จและประกาศใช้ ใน พ.ศ. 2491 โดยมีผลบังคับใช้ในปีการศึกษา 2492 ส่วนหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายได้จัดทำต่อมา แล้วเสร็จและมีผลบังคับใช้ในปีการศึกษา 2493 เป็นต้นไป² และพร้อมกันนั้นก็ได้ประกาศยกเลิกการเก็บเงินค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นลงมาใน พ.ศ. 2491 ตั้งแต่ชั้นมัธยมปลายลงมาใน พ.ศ. 2492 และตั้งแต่ชั้นเตรียมอุดมศึกษาลงมาใน พ.ศ. 2493³ ทำให้โอกาสสำหรับการศึกษาต่อจากการศึกษาภาคบังคับมีสูงขึ้นมาก

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, หน้า 94-95, 101-102, 102-103, 108-110.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 358-359.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิสามัญศึกษา, ประวัติกรมวิสามัญศึกษา, หน้า 117.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงตลอดปี			
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4
ศีลธรรม	1	1	1	1
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1
ภาษาไทย	11	11	9	9
เลขคณิต	3	3	4	4
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์	2	2	2	2
ธรรมชาติศึกษา	2	2	3	3
สุขศึกษา	1	1	1	1
วาดเขียน	1	1	1	1
ขับร้อง	3	3	3	3
การฝีมือและการงาน				
พลศึกษา	3	3	3	3
การลูกเสือหรืออนุชาด				
รวม	28	28	28	28

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2491), หน้า 2.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและ
ตอนปลาย พ.ศ. 2493¹

วิชา	จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์					
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6
ศีลธรรม	1	1	1	1	1	1
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1	1	1
ภาษาไทย	6	6	6	5	5	5
ภาษาอังกฤษ	6	6	6	6	6	6
คณิตศาสตร์	4	4	4	6	6	6
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	3	3	3	3	3	3
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์	2	2	2	3	3	3
สุขศึกษา	1	1	1	-	-	-
วาดเขียน	1	1	1	1	1	1
ขับร้อง	3	3	3	-	-	-
การฝีมือและการงาน				2	2	2
พลศึกษา	2	2	2	2	2	2
การลูกเสือหรืออเนกนาค						
รวม	30	30	30	30	30	30

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 2 ; กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 2.

ต่อไปนี้เป็นตารางอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ.
2491¹

หมวดวิชา		แผนกอักษรศาสตร์	แผนกวิทยาศาสตร์
หมวด 1	ภาษาไทย	4	3
หมวด 2	สังคมศึกษา	3-4	3-4
หมวด 3	คณิตศาสตร์	5	6-7
หมวด 4	ภาษาอังกฤษ	7-8	6
หมวด 5	วิชาเฉพาะแผนก วาคเขียน	5-6 1	6-7 1
รวมเวลา		25-28	25-28

แผนกหนึ่ง ๆ ให้เรียน 5 หมวดวิชา แยกเป็นรายวิชาต่าง ๆ และอัตรา
คะแนน ดังนี้²

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
หมวด 1 ภาษาไทย		200	หมวด 1 ภาษาไทย		150
หลักภาษา	30		หลักภาษา	30	
วรรณคดีและประวัติ- วรรณคดี	90		วรรณคดี	40	

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2491 (ม.ป.ท. :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2491), หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
แต่งความ	80	150	แต่งความ	80	150
<u>หมวด 2 สังคมศึกษา</u>			<u>หมวด 2 สังคมศึกษา</u>		
ศีลธรรม	30		ศีลธรรม	30	
หน้าที่พลเมือง	20		หน้าที่พลเมือง	20	
ประวัติศาสตร์	50		ประวัติศาสตร์	50	
ภูมิศาสตร์	50		ภูมิศาสตร์	50	
<u>หมวด 3 คณิตศาสตร์</u>		150	<u>หมวด 3 คณิตศาสตร์</u>		200
เลขคณิต	30		เลขคณิต	30	
พีชคณิต	70		พีชคณิต	70	
เรขาคณิต	50		เรขาคณิต	50	
<u>หมวด 4 ภาษาอังกฤษ</u>		250	ตรีโกณมิติ	50	
ไวยากรณ์	40		<u>หมวด 4 ภาษาอังกฤษ</u>		200
แปล	60		ไวยากรณ์	40	
แต่งความ	50		แปล	60	
วรรณคดี หมวด ก.	50		แต่งความ	50	
วรรณคดี หมวด ข.	50		วรรณคดี หมวด ก.	50	
<u>หมวด 5 วิชาเฉพาะแผนก</u>			<u>หมวด ๗ วิชาเฉพาะแผนก</u>		300
ก. <u>วิชาบังคับ</u>			ก. <u>วิชาบังคับ</u>		
วิทยาศาสตร์ทั่วไป	100		ความรอบน แสงสว่าง	80	
ข. วิชาเลือก (เลือก 1 ภาษา)			แม่เหล็กไฟฟ้า	80	
ภาษาบาลี/ไวยากรณ์	60		เคมี	80	
แปล	90				

แผนกอักษรศาสตร์			แผนกวิทยาศาสตร์		
วิชา	คะแนน		วิชา	คะแนน	
	รายวิชา	รวม		รายวิชา	รวม
ภาษาฝรั่งเศส ไวยากรณ์	50		ข. วิชาเลือก (เลือก 1 วิชา) กลศาสตร์และไฮโครสตาติกส์	60	
แปล	50				
แต่ง	50		ชีววิทยา	60	
ภาษาจีน	60				
แปล	60				
แต่ง	90				
		1,000			1,000

จะเห็นว่า การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรใหม่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อ "ให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้น" นั้น นับตั้งแต่การจัดรายวิชาและอัตรการเรียน มีลักษณะที่ผิดไปจากหลักสูตรสมัยก่อนสงครามอย่างเห็นได้ชัด ในระดับชั้นประถมศึกษา การจัดวิชารวม "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ยกเลิกไปและกลับมาใช้ชื่อวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ตามแบบเก่า และให้อัตราเวลาเรียนน้อยลง เหลือเพียง 2 ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ในขณะที่วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมซึ่งเคยจัดเป็นวิชาคู่กัน ใช้เวลาเรียนเพียงสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ในครั้งนี้จัดแยกให้ศีลธรรมเป็นวิชาแรก เวลาเรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และหน้าที่พลเมืองอีกสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง ส่วนภาษาไทยได้อัตราเวลาเรียนมากที่สุด ถึง 11 ชั่วโมงใน 2 ปีแรก และ 9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ใน 2 ปีหลัง เพราะ "หลักสูตรนี้ถือเกณฑ์ว่า เด็กที่แรกเข้ารับการเรียน ไม่มีพื้นความรู้ทางหนังสือมาก่อน และมีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปีบริบูรณ์ กับกำหนดความมุ่งหมายของหลักสูตรให้เด็กที่เริ่มเรียนในชั้นประถมปีที่ 1 อ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว และให้เด็กที่เรียนในชั้นประถมปีที่ 2, 3 และ 4 ได้เรียนวิชาสมแก่อัถภาพ"¹ ส่วนในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษา

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491, หน้า 1.

ตอนต้นและตอนปลาย การจักรายวิชาเหมือนชั้นประถมศึกษา แต่เพิ่มวิชาภาษาต่างประเทศตั้งแต่ในชั้นมัธยมปีที่ 1 อัตราเวลาเรียนวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จึงลดลงจาก 3 เหลือ 2 ชั่วโมง และได้เพิ่มเป็น 3 ชั่วโมงตามเดิมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเพราะภาษาไทยเรียนลดลง 1 ชั่วโมง ในหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษา จะเห็นได้ว่า วิธีจัดหลักสูตรเปลี่ยนไปจากเดิมมาก โดยในครั้งนี้ได้นำเอาวิชาต่าง ๆ หลายวิชามาจัดเป็นหมวดหมู่อย่างกว้าง ๆ เป็นหลักสูตรแบบหมวดวิชา (Broad-field curriculum) ถึง 5 หมวดด้วยกัน เป็นต้นว่า นำเอาวิชาศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์มารวมเป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่าหมวดสังคมศึกษา (The social studies) เป็นครั้งแรก และเริ่มการจัดวิชาเฉพาะแผนกเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือกที่มีความแตกต่างกันระหว่างแผนกอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์อีกด้วย

ในด้านการจัดเนื้อหาของหลักสูตรในครั้ง นี้ ก็ได้มีการกำหนดวิชา รายการที่ท่องสอน และความมุ่งหมายของวิชาซึ่งเน้นเฉพาะด้านความรู้ ความจริง (Facts) เป็นส่วนใหญ่ไว้ด้วย วิชาประวัติศาสตร์จะมีเนื้อหาแตกต่างไปจากหลักสูตร พ.ศ. 2480 มากพอสมควรทีเดียว โดยเฉพาะหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา นับว่าเป็นหลักสูตรที่สูงกว่าเดิมและมีเนื้อหาโดยพิสดารเมื่อเทียบกับอัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้

ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา¹ วิชาที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เช่น หน้าที่พลเมือง เนื้อหาที่จัดไว้มุ่งให้ผู้เรียนรู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียนต่อครอบครัวต่อประชาคม ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับที่วิชาภูมิศาสตร์ นอกจากให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ทั่วไปแล้ว ก็เน้นในเรื่องภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทยในเรื่องทรัพยากร การทำมาหากิน การคมนาคม และภูมิศาสตร์ของประเทศใกล้เคียง อันได้แก่ จีน ญี่ปุ่น อินโดจีน มลายา พม่า

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491, หน้า 6-7,

และอินเดีย ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นนี้ เป็นประวัติศาสตร์ไทยคล้ายคลึงกับของเดิม คือมุ่งให้รู้เรื่อง "รู้จักบ้านเมืองไทยว่าเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดความรักบ้านเกิดเมืองนอนและทะนุบำรุงให้เจริญถาวร" เนื้อหาจึงเป็นประวัติศาสตร์อย่างย่อของชนชาติไทย การตั้งภูมิลำเนา อาณาจักรสมัยสุโขทัย อโยธยา ชนบุรี และกรุงเทพฯ กับ "ให้รู้ประวัติคนสำคัญของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี และใคร่รู้ลักษณะของคุณของท่านเหล่านั้น" ที่เพิ่มขึ้นมาได้แก่ การให้รู้เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับจีน อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส โดยสังเขป" ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นประเทศมหาอำนาจในคาบสมุทรโลกเสรีภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งสิ้น

ในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น¹ การจัดเนื้อหาทางสังคมศึกษา แบ่งเป็นหัวข้อ ๆ เช่น ในวิชาศีลธรรม ประกอบด้วยเนื้อหาเรื่องพุทธศาสนากับธรรม-จริยา วิชาหน้าที่พลเมืองมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ครอบครัว ประชาคม ประเทศชาติ พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญเหมือนในชั้นประถมศึกษา และให้เรียนรู้ลักษณะการปกครองประเทศในเรื่องการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และเทศบาลโดยสังเขป วิชาภูมิศาสตร์ก็แบ่งเป็นหัวข้อ ภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์พรรณนาเกี่ยวกับจังหวัดอันเป็นที่ตั้งโรงเรียน ภูมิศาสตร์ภูมิภาค อันได้แก่ ภูมิศาสตร์ประเทศไทยโดยละเอียด ภูมิศาสตร์ประเทศใกล้เคียง เช่น จีน ญี่ปุ่น อินโดจีน พม่า มลายา อินเดีย ปากีสถาน ดังกา ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย โดยให้เน้นเรื่องการทำมาหากิน สินค้า และการคมนาคมติดต่อกับประเทศไทย รวมทั้งภูมิศาสตร์เศรษฐกิจหรือพาณิชยกรรม คล้ายคลึงกันกับหลักสูตรของชั้นมัธยมต้น พ.ศ. 2480 ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ในชั้นนี้ เหมือนกันกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาในชั้นประถมศึกษา แต่ละเอียดมากขึ้นในส่วนของประวัติศาสตร์แห่งชาติหรือประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งเริ่มตั้งแต่ดินแดนเดิมของไทยลงมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กับประวัติคนไทยที่สำคัญที่ให้รู้จักมากกว่าในชั้นประถมศึกษา เนื้อหาที่มีใ้มีอยู่ในระดับชั้นนี้มาก่อนและเพิ่งจะเพิ่มเข้ามาเป็นครั้งแรก ได้แก่ ประวัติศาสตร์ต่างประเทศ อันได้แก่ เรื่องราว

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2493, หน้า 4-5, 15-18.

ของชาติใกล้เคียง และชาติมหาอำนาจที่มีการติดต่อกับประเทศไทยโดยสังเขป รวมทั้งประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับชาติใกล้เคียง และชาติมหาอำนาจ

ในหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย¹ วิชาที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด คือ หน้าที่พลเมือง มีการจัดเนื้อหากว้างออกไปมาก นอกจากจะมุ่งให้ผู้เรียนรู้หน้าที่เกี่ยวกับสังคม อันได้แก่ หน้าที่ต่อครอบครัว เพื่อนบ้าน หมู่คณะ ประชาคม ประเทศชาติและรัฐธรรมนูญ เหมือนชั้นก่อนหน้านี้อแล้ว ผู้เรียนยังต้องมีความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย สุขบัญญัติ การปฏิบัติตนและการครองตนในวัยรุ่น การประกอบอาชีพ การส่งเสริมอาชีพของคนไทย กิจกรรมของธนาคารออมสินและการสหกรณ์โดยย่อ การศึกษา องค์ประกอบ 3 ประการของการศึกษา การศึกษาวิชาชีพ การฝึกฝนตนเอง การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ กฎหมายที่พบบ้าน แม่เรือนครัว ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง การทะนุบำรุงและการช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความรู้เกี่ยวกับองค์การสหประชาชาติ และองค์การสาขาโดยย่อ เพื่อให้ "รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นพลเมืองดี" และ "ในฐานะที่เป็นประชากรของโลก"

ส่วนวิชาประวัติศาสตร์ หลักสูตรนี้มุ่งหมายให้ผู้เรียน "รู้จักบ้านเมืองไทยว่าเป็นมาอย่างไร" กับมุ่ง "ให้รู้เรื่องราวของมนุษย์และรู้ความมนุษย์ได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงการดำรงชีวิตให้ดีขึ้นตลอดมา" และ "ให้รู้ประวัติคนสำคัญของโลกเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี และได้รู้ถึงบุญคุณของท่านเหล่านั้น" การจัดเนื้อหาจึงแบ่งออกเป็นประวัติศาสตร์ไทยส่วนหนึ่งและ "ประวัติศาสตร์ทั่วไป" อีกส่วนหนึ่ง ประวัติศาสตร์ไทยเนื้อหาจัดแบบเรียงลำดับตามเวลาเหมือนในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นคือเริ่มตั้งแต่ดินเดิมของไทย การอพยพ การตั้งภูมิลำเนา อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โดยในแต่ละสมัยให้เน้นเรื่องการปกครองและวัฒนธรรมกับเหตุการณ์สำคัญในสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เพิ่มความสัมพันธ์กับต่างประเทศด้วยสำหรับประวัติศาสตร์ทั่วไป

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2493 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 6-7, 24-29.

เป็น "แผนการศึกษาแห่งชาติ" โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2504 เป็นต้นไป

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้¹ ได้จัดระเบียบการศึกษาของโรงเรียนเป็น 2 สาย คือ สายสามัญศึกษา และสายวิสามัญศึกษาหรือสายอาชีพ ในสายสามัญศึกษา จัดเป็นระบบ 4 : 3 : 3 : 2 คือมีการอนุบาลศึกษาสำหรับเตรียมตัวเด็กให้เข้าเรียน ในชั้นประถมศึกษาซึ่งมี 7 ปี แบ่งเป็นประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี และชั้นมัธยมศึกษาอีก 5 ปี แบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี และเมื่อศึกษาจบช่วงสุดท้ายของแต่ละประโยคก็สามารถแยกไปเรียนต่อในสายอาชีพอีก 1-3 ปี ได้ตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคลได้ ดังนั้น ชั้นประถมศึกษาตอนปลายก็เท่ากับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในแผนเดิม และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายใหม่ก็เท่ากับชั้นเตรียมอุดมศึกษาเดิมนั่นเอง

สาระสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ นอกจากต้องการให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่เอกภาพแล้วยังตั้งเป้าหมายให้กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุ 15 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างน้อย มิใช่ย่างเข้าปีที่ 15 เหมือนแต่ก่อน และในการจัดการศึกษาทั้งองค์ 4 ประการคือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษานั้น มุ่งหมายให้ "สนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศ" ด้วย จึงนับเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะเชื่อมการศึกษาเข้ากับเป้าหมายทางเศรษฐกิจของประเทศ เกี่ยวกับการจัดการศึกษายังคง แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้เพิ่มเติมข้อความขึ้นมากกว่าฉบับก่อนว่า "รัฐพึงขยายการศึกษาบังคับให้สูงขึ้นเป็นระยะตามกำลังทางเศรษฐกิจ เพื่อให้มาตรฐานความรู้เบื้องต้นของพลเมืองสูงขึ้น" ในข้อนี้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล กล่าวว่า "นี่เป็นครั้งแรกที่แนะนำตรง ๆ ให้ขยายการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งที่จริงก็ทำอยู่แล้ว แต่ยังมีได้เคยระบุเป็นลายลักษณ์อักษร การที่ระบุไว้ในแผนการ-

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, แผนการศึกษาแห่งชาติ, เอกสารการศึกษา ฉบับที่ 6, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กองเผยแพร่การศึกษา, สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2504), หน้า 1-11.

ศึกษาชาติการวนี้ก็มีความสำคัญมาก"¹ แต่คนทั่วไปเข้าใจกันว่าเมื่อกำหนดให้มีประถม
ศึกษาเป็น 7 ปี การศึกษาภาคบังคับซึ่งแต่เดิมถึงชั้นประถมปีที่ 4 ก็คงจะขยายไปถึง
ชั้นประถมปีที่ 7 ด้วย ในเรื่องนี้หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ในฐานะตัวแทน
ของกระทรวงศึกษาธิการได้ชี้แจงว่า "แต่ที่จริงนั้น แผนการศึกษาแห่งชาติมิได้กล่าว
ว่าให้มีการศึกษาภาคบังคับจนจบประถมศึกษา เป็นแต่กล่าวว่ารัฐควรขยายการศึกษา
บังคับให้สูงขึ้นซึ่งอาจเกินประถมศึกษา หรือจบหรือไม่จบประถมศึกษาก็ได้ ส่วน
กระทรวงศึกษาธิการในขณะนี้ มีโครงการจะค่อย ๆ ขยายไปเรื่อย ๆ ตามกำลังเงิน
ที่ได้รับมา"² ซึ่งก็ปรากฏว่าจาก พ.ศ. 2506-2516 รัฐสามารถขยายการศึกษา
ภาคบังคับ 7 ปี ได้เพียง 1,622 ตำบล คิดเป็นร้อยละ 29.82 ของตำบลทั่วประเทศ
เท่านั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นปัญหาในเรื่องกำลังเงินแล้ว ยังปรากฏว่า ในบางตำบลมี
เด็กที่ต้องการเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาตอนปลายน้อยเกินกว่าที่จะจัดได้อย่างประหยัด
และมีประสิทธิภาพอีกด้วย³

โดยเหตุที่ได้มีการปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ ดังนั้น "เพื่ออนุรักษ์
ให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ" กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้หลักสูตร
ใหม่ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในปลายเดือนตุลาคมและปลายเดือนพฤศจิกายน
พ.ศ. 2503 ตามลำดับ โดยให้เริ่มใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2504 เป็นต้นไป ในชั้น
ประถมศึกษาตอนต้นเริ่มเฉพาะชั้นประถมปีที่ 1 และ 2 ก่อน ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย
เริ่มใช้เฉพาะชั้นประถมปีที่ 5 ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เฉพาะชั้นปีที่ 1 ส่วนชั้นมัธยม-
ศึกษาตอนปลายปีที่ 4 ให้เริ่มต้นใช้ในปีการศึกษา 2505 แล้วทยอยขึ้นไปจนครบทุกชั้น
เต็มตามหลักสูตรพร้อมกันทุกระดับในปีการศึกษา 2506 นอกจากนั้นเพื่อช่วยให้การสอน
ของครูในชั้นประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายสะดวกขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่ง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, แผนการศึกษา
แห่งชาติ, หน้า 55.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

³ พันธุ์ หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช,
2521), หน้า 149.

ให้เจ้าหน้าที่การศึกษาในส่วนภูมิภาคและแต่ละภาคการศึกษาจัดทำประมวลการสอนขึ้น "เพื่อขยายความหลักสูตรออกเป็นรายละเอียดที่เหมาะสมแก่ความต้องการของท้องถิ่น" และให้ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการแต่ละภาคการศึกษา มีอำนาจอนุมัติประมวลการสอนใด ๆ ที่จะใช้ในภาคนั้น ๆ ได้ตามที่เห็นสมควร โรงเรียนที่สังกัดส่วนกลาง ก็ให้กรมเจ้าสังกัดจัดทำประมวลการสอนดังกล่าว และมีอำนาจอนุมัติประมวลการสอนอื่นใดที่จะใช้ในโรงเรียนนั้น ๆ คำสั่งนี้ถือว่าไม่กระทบกระเทือนการใช้หลักสูตรในโรงเรียนปรับปรุงของกระทรวงศึกษาใน พ.ศ. 2502¹ ส่วนในชั้นมัธยมศึกษาชั้น ในภายหลังกรมวิชาการได้จัดพิมพ์หนังสือคู่มือครูสำหรับวิชาต่าง ๆ ขึ้น "เพื่อเป็นการวางแนวทางแก่ครูผู้สอนในวิชาและเรื่องดังกล่าว" และชี้แจงว่า "คู่มือครูนี้เป็นเพียงข้อเสนอแนะแนวทางในการสอนไม่เป็นข้อบังคับที่จะต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด โรงเรียนหรือครูผู้สอนอาจพิจารณาใช้แนวทางหรือหนังสือคู่มืออื่นที่เห็นว่าดีกว่าได้โดยเสรี"² นับว่าเป็นการกระจายความรับผิดชอบในเรื่องการจัดและควบคุมคุณภาพของการศึกษา ไปสู่ส่วนภูมิภาคและโรงเรียนตลอดจนครูผู้สอนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 (ธนบุรี : โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา, 2503), หน้า 3; กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503, พิมพ์ครั้งที่ 11 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า ก-ข.

² กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, คู่มือครูประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย วิชาสังคมศึกษาศึกษา หน้าที่พลเมืองเรื่องสังคมไทย ภาค 1 (พระนคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, 2509), หน้าพิเศษ.

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับหลักสูตร พ.ศ. 2503¹ อีกประการหนึ่งคือการกำหนดโครงสร้างของหลักสูตรทุกระดับจะประกอบด้วยความมุ่งหมายของหลักสูตรในระดับนั้น ๆ การกำหนดวัยเรียน เวลาเรียน อัตราเวลาเรียน ความมุ่งหมายของแต่ละหมวดวิชา คำชี้แจงโดยสังเขปเกี่ยวกับการจัดเนื้อหาวิชาและวิธีการที่ควรใช้ในการสอน และรายการที่ต้องสอนในแต่ละระดับชั้น โดยเฉพาะในเรื่องความมุ่งหมายของหลักสูตรและของแต่ละหมวดวิชา จะมีรายละเอียดเขียนไว้เป็นพิเศษมากกว่าทุกหลักสูตรที่ผ่านมา และเห็นได้ชัดเจนว่า ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวความคิดของสหรัฐอเมริกาเป็นต้นว่า ความมุ่งหมายของหลักสูตรในชั้นประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายซึ่งเขียนไว้เหมือนกัน จะเห็นว่าดลกเลียน "จุดประสงค์ของการศึกษาในสังคมประชาธิปไตยอเมริกัน" ("The Purposes of Education in American Democracy") ซึ่งคณะกรรมการจัดทำนโยบายทางการศึกษา (The Education Policies Commission) ของสมาคมการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา (The National Education Association) ได้กำหนดไว้ใน ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2481) มาเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาไทยทั้ง 4 ประการอันได้แก่จุดมุ่งหมายว่าด้วยความเจริญแห่งตน (Self realization) มนุษยสัมพันธ์ (Human relations) ความสามารถในการครองชีพและการเศรษฐกิจ (Economic efficiency) และความรับผิดชอบหน้าที่พลเมือง (Civic responsibilities)² เพียงแต่เปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายย่อยอันเป็นรายละเอียดของ 3 ประการหลังอีกเล็กน้อยให้เข้ากับความตองการ

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 ; กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ; กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ. 1-2-3) พุทธศักราช 2503, พิมพ์ครั้งที่ 16 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. 4-5-6) พุทธศักราช 2503 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505).

² พันธุ์ หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย, หน้า 57-59.

ของหลักสูตรและสภาพสังคมไทยเท่านั้น เช่น ในข้อ "ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว และรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม" หรือ "ให้มีความเคยชินและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ" หรือ "ให้ส่งเสริมการค้าของคนไทย และให้รู้ว่าการผลิตและการใช้ของไทย เป็นการช่วยเศรษฐกิจของชาติ" เป็นต้น ส่วนความมุ่งหมายของหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย สรุปไว้สั้น ๆ เพียง 4 ข้อ คือ มุ่งให้การศึกษาทั่วไปอันเหมาะสมแก่วัยและสภาพสังคม ให้ได้สำรวจความถนัดความสามารถของแต่ละบุคคล ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ สามารถมีส่วนช่วยส่งเสริมสาธารณสุขชุมชนได้ เป็นพลเมืองดี สามารถอยู่และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ หรือมี พื้นฐานความรู้อันจำเป็นในการฝึกงานหรือศึกษาต่อไปได้

ในการจัดเนื้อหาวิชาของหลักสูตร พ.ศ. 2503 ใช้วิธีการจัดเป็นหมวดวิชาทั้งหมด เนื้อหาของวิชาที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจะจัดรวมกันเป็นหมวดสังคมศึกษาเหมือนกันทุกระดับเป็นครั้งแรกในชั้นประโยคประถมศึกษาตอนต้น สังคมศึกษามีอัตราเวลาเรียน สัปดาห์ละ 6 ชั่วโมงซึ่งนับว่ามากที่สุดรองจากหมวดภาษาไทย จากจำนวนเวลาเรียนทั้งหมด 25 ชั่วโมงและมีเนื้อหาที่ต้องเรียน 6 หมวดวิชา ในชั้นประโยคประถมศึกษาตอนปลาย สังคมศึกษา มีอัตราเวลาเรียนลดลงเหลือสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง จากเวลาเรียนทั้งหมด 30 ชั่วโมง และมีเนื้อหาวิชาที่ต้องเรียน 8 หมวดวิชา ในชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ สังคมศึกษา มีอัตราเวลาเรียนสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมงจากเวลาทั้งหมด 30 ชั่วโมงและมีเนื้อหาวิชาที่ต้องเรียนทั้งหมด 9 หมวดวิชา ในชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย สายสามัญที่แบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะหรืออักษรศาสตร์ในหลักสูตรเก่า และแผนกทั่วไป ซึ่งเพิ่มเติมเข้ามาใหม่อีกครั้งหนึ่ง สังคมศึกษาในระดับชั้นนี้ จัดไว้เป็น 2 วิชา คือ สังคมศึกษา ก. เป็นวิชาบังคับรวมของทั้ง 3 แผนก มีอัตราเวลาเรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง กับวิชาสังคมศึกษา ข. เป็นวิชาบังคับเฉพาะแผนกศิลปะ และเป็นวิชาเลือกเฉพาะแผนกทั่วไป มีอัตราเวลาเรียนสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง จากเวลาเรียนทั้งสิ้น 30 ชั่วโมง

น่าสังเกตว่า ความมุ่งหมายโดยทั่วไปของการเรียนการสอนสังคมศึกษาในหลักสูตร พ.ศ. 2503 นั้น กำหนดไว้เหมือนกันทุกระดับ เพียงแต่ในชั้นประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายเขียนแยกไว้ 8 ข้อ และในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายรวมเหลือเพียง 6 ข้อ คือ

1. ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม
2. ให้มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นมาในอดีตทางสังคมทางวัฒนธรรมและสภาพปัจจุบันทางการเมือง ซึ่งชนแต่ละชาติได้สร้างสมกันมาตามประวัติศาสตร์ของชาตินั้น ๆ
3. ให้เข้าใจซาบซึ้งในคุณค่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรม และปฏิบัติตามด้วยความจริงใจ
4. ให้มีความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการผลิต การบริโภค และการสงวนทรัพยากรของสังคม
5. ให้รู้จักเคารพสิทธิและความคิดเห็นของผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล ตลอดจนสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบซึ่งพลเมืองแต่ละคนพึงมีต่อประเทศชาติของตนและสังคมประชาธิปไตย
6. ให้รู้จักเหตุผล เข้าใจหลักการและระเบียบวิธีในการแก้ปัญหาและรู้จักประเมินผล

แม้ว่าจะเป็นความมุ่งหมายโดยทั่วไปของหมวดวิชาที่เขียนไว้กว้างและเป็นกลาง ๆ ให้ใช้ได้ทุกระดับการศึกษา โดยมีได้มีลักษณะเฉพาะตามชั้น วุฒิภาวะและประสบการณ์ของผู้เรียนในแต่ละระดับ แต่ก็พอจะกล่าวได้ว่า เนื้อหาของวิชา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของสังคมศึกษานั้นเอง และเห็นได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาจากการจัดอัตราเวลาเรียนและรายการที่ต้องสอนในแต่ละระดับ

ในการพิจารณาคำแนะนำการจัดเนื้อหาของสังคมศึกษาในระดับชั้นต่าง ๆ จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนี้ คือ ในหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้น จัดเนื้อหาแบ่งเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่ประถมปีที่ 1-4 โดยนำเอาหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2501 ซึ่งจัดทำขึ้นใช้ในโรงเรียนปับชุงของกรมสามัญศึกษามาก่อนแล้ว และประกาศให้ใช้ครบทั้ง 4 ชั้น ใน พ.ศ. 2502 นั้น มาใช้ในหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2503

ด้วยการจัดเนื้อหำจึงเป็นแบบผสมผสนเนื้อหำของหลาย ๆ วิชา (Integration)
 ตังกลวมาแดวขำงทน สวนในชันประธมศึกษำทอนปลาย การจัดวิชำสังคมศึกษำเป็น
 การนำเอาวิชำแดะหำรื่องตำง ๆ มำรวมกันอยำงหลวม ๆ (Broad-field curri-
 culum) ได้แกวิชำศีลชรรม ซึ่งกำหนครำยการสอนรวมวៃทังประโยค โดย
 ให้ทำงรองเรียนแดะครุผู้สอนหยบยกขึ้นมาสอนในชันตำง ๆ ตำมควำมแหมำะสมกับ
 เหตุกำรณ์แดะผลทำงการปรกิบัติเป็นสำคัญหำว่ขอหนึง ๆ จึงอำจสอนขำกันหลวย ๆ
 ครังแดะในชันตำง ๆ ได้วิชำอื่นที่หลือคือหำนำที่พลเมือง ภูมิศำสทร์ประวิศำสทร์
 ประวิศำคุคลสำคัญสถำนที่แดะวัตุคสำคัญของชำคิ ขำวแดะเหตุกำรณ์ ได้จักแบง
 เนื้อหำวៃเป็นชัน ๆ ไปตังแต้ประธมปีที่ 5-7 โกยมิได้กำหนคอัทรำเวลำเรียนของแต
 ละวิชำวៃให้ มาถึงชันประโยคมัชยมศึกษำทอนตน การจัดวิชำสังคมศึกษำเป็นการ
 รวมรำยการสอน 4 วิชาวៃควยกันอยำงหลวม ๆ เชนเดียวกันคือหำนำที่พลเมือง ซึ่ง
 กำหนค "หำว่ขอที่จะคองสอนแดะอบรม" รวม ๆ กันทลอค 3 ปี กับวิชำศีลชรรม
 ภูมิศำสทร์ แดะประวิศำสทร์ จักแบงเนื้อหำเป็นชัน ๆ ไปตังแต้ชันมัชยมปีที่ 1-3
 แดะกำหนคอัทรำเวลำเรียนหำนำที่พลเมืองแดะศีลชรรมวៃรวมกันสัปคำหละ 1 ชัวมอง
 วิชาภูมิศำสทร์แดะประวิศำสทร์รวมกันสัปคำหละ 3 ชัวมอง ในชันประโยคมัชยม-
 ศึกษำทอนปลาย การจัดแกเป็นวิชาสังคมศึกษำ ก. เวลำเรียนสัปคำหละ 3 ชัวมอง
 ประกอบควำยเนื้อหำ 3 วิชา คือหำนำที่พลเมืองแดะศีลชรรม ภูมิศำสทร์ ประวิศำสทร์
 กับวิชาสังคมศึกษำ ข. เวลำเรียนสัปคำหละ 2 ชัวมอง ประกอบควำยวิชาภูมิศำสทร์
 แดะประวิศำสทร์

มาถึงจุคนี้ จะเห็นได้ชัดจะนวา ในหลักสูตรการศึกษำ พ.ศ. 2503 แม
 วำจะได้มีการรวมวิชำหลวย ๆ วิชาหรืออยำงนอย 2-4 วิชาเำควยกันเป็นสังคม-
 ศึกษำในทุกะดับชัน แตยิงเป็นหลักสูตรระดับสูงขึ้นเทำไค วิชาภูมิศำสทร์ประวิศำสทร์
 จะปรำกฏเป็นแกนหลักของสังคมศึกษำมำกขึ้นเทำนัน

เมื่อเพิจำรณำแจพำะเนื้อหำของประวิศำสทร์ในทุกหลักสูตรจะเห็นวำ
 ประวิศำสทร์ทำยเป็นเนื้อหำที่จักวៃให้เรียนทุกะดับแดะทุกแยนก แต้ประวิศำสทร์
 สำกลหรือประวิศำสทร์ทำยไปจะเริมมือยู่ประปรำยในชันประโยคศึกษำทอนปลายแดะ
 ทลอคทุกชันตังแต้ระดับมัชยมศึกษำทอนตนจนมำกที่สุกในชันมัชยมศึกษำทอนปลาย ดังนีคือ

ก. ประวัติศาสตร์ไทย

- ประณมปีที่ 2 - ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับประวัติของโรงเรียนและชุมชน
- ประณมปีที่ 3 - ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทย เช่น พระจุลจอมเกล้าฯ พระเจ้ากรุงธนบุรี พระนเรศวร พระศรีสุริโยทัย พอชนรามคำแหง
- ประณมปีที่ 4 - ประวัติศาสตร์ของชาติไทยโดยย่อ "ใ้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยต่าง ๆ สืบมาจนถึงสมัยปัจจุบันอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้เด็กมีความภาคภูมิใจในผลงานของบรรพบุรุษจนเกิดความคิดที่จะรักษาและเสริมสร้างผลงานนั้น"
- ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทย เช่น พระพุทธยอดฟ้า พระนารายณ์ พระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าอู่ทอง พระเจ้าเม็งราย พอชนศรีอินทราทิตย์
- ประณมปีที่ 5 - ประวัติชนชาติไทยโดยสังเขป ตั้งแต่ถิ่นเดิมของชนชาติไทยทางตอนใต้ของประเทศจีน การอพยพตั้งถิ่นฐานของคนไทย ชนชาติเดิมในสุวรรณภูมิและประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย ตั้งแต่ตั้งราชธานี เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพอชนรามคำแหง การรวมอำนาจการปกครองกับกรุงศรีอยุธยา
- ประวัติบุคคลสำคัญของไทย เช่น พอชนศรีอินทราทิตย์ พอชนรามคำแหง พันท้ายนรสิงห์ พระยาพิชัยดาบหัก พระพุทธเลิศหล้า ท้าวสุรนารี และประวัติบุคคลสำคัญอื่น ๆ เช่น เล็กเวียด เจนเนอร์ หลุย ปาสเตอร์
- สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ ไคแก ศิลาจารึกพอชนรามคำแหง พระแท่นมัจฉาภิเษก พระปฐมเจดีย์ พระพุทธชินราช พระบรมธาตุไชยา พระธาตุพนม ฯลฯ
- ประณมปีที่ 6 - ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่การตั้งราชธานี การรวมอำนาจการปกครองกับกรุงสุโขทัย การปรับปรุงบ้านเมืองด้านการปกครอง ความสัมพันธ์กับประเทศกัมพูชา ลาว พม่า จีน ญี่ปุ่น โปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา การเสียกรุงครั้งที่ 1 และการกู้สรีภาพ เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระนารายณ์จนถึงการเสียกรุงครั้งที่ 2
- ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทย เช่น พระเจ้าอู่ทอง พระสุริโยทัย พระนเรศวร พระนารายณ์ พระยาโกษาธิบดี (ปาน) ศรีปราชญ์ ชาวบ้านบางระจัน และประวัติบุคคลสำคัญอื่น ๆ คือ กักกิลิเอลโม มาร์โคนี ออร์วิล และวิลเบอร์ ไรท์
- สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ ไคแก คอนเจดีย์ พระมณฑปเบียง พระแสงดาบคาบคาบ วัดพนัญเชิง พระพุทธบาท หอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ฯลฯ
- ประณมปีที่ 7 - ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์กับประเทศลาว พม่า กัมพูชา เวียดนาม ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในรัชกาลที่ 5 และเหตุการณ์สำคัญในรัชกาลนี้ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5-7

- ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทย เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรี พระพุทธยอดฟ้า ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทร ฯลฯ และบุคคลอื่น ๆ คือ ฟลอเรนซ์ ในคิง เกลด ซอมัส เอ เอคิสัน

- สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ ได้แก่ พระแก้วมรกต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คอยสุเทพ ฯลฯ

ม.ศ. 1 - ประวัติศาสตร์สมัยอาณาจักรน่านเจ้า สมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา เน้นการตั้งราชธานี การปกครองและวัฒนธรรมสมัยนั้น ๆ

ม.ศ. 2 - ความเจริญของไทยสมัยอยุธยาทางนิศาสตร์ ศิลปะวรรณคดี และศาสนา เหตุการณ์สำคัญในสมัยพระนเรศวรมหาราชและพระนารายณ์มหาราช เหตุการณ์ตอนปลาย สมัยกรุงศรีอยุธยา

ม.ศ. 3 - เหตุการณ์สำคัญสมัยกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

- ความเจริญในด้านต่าง ๆ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ม.ศ. 4-5 - สังคมศึกษา ก. - ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี กรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบัน ในหัวข้อ การปกครองและเศรษฐกิจ การศาสนา วัฒนธรรมและศิลปกรรม ความสัมพันธ์กับต่างประเทศที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย

ข. ประวัติศาสตร์สากลหรือทั่วไป

ม.ศ. 1 - ประวัติศาสตร์สังเขปของชาติใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์กับไทย คือ มอญ พม่า ญวน เขมร ลาว และมลายู

ม.ศ. 2 - ประวัติศาสตร์สังเขปของประเทศจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย เริ่มตั้งแต่การติดต่อกับชาวยุโรปราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 หรือกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

ม.ศ. 3 - สงครามโลกครั้งที่ 1 และเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 1

ม.ศ. 4-5 สังคมศึกษา ก. - ความหมายของประวัติศาสตร์ มนุษย์และการจัดจำแนกชาติ-พันธุ์ การปฏิวัติทางอุตสาหกรรม การก้าวหน้าทางวิทยาการ นับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในรูปประโยชน์อันเกิดจากผลงานของบุคคลสำคัญของโลกที่เป็นนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ สงครามโลกครั้งที่สอง องค์การสหประชาชาติ

สังคมศึกษา ข. - อารยธรรมยุคแรกของชาติต่าง ๆ โดยสังเขป ได้แก่ อีจีปต์ ภูมิภาคอินเดีย อัสซีเรีย เมดิเตอร์เรเนียน จีนและอินเดีย กรีกและโรมัน วิทยาศาสตร์ พุทธ คริสต์ และอิสลาม การสำรวจทางทะเล และการพบดินแดนใหม่ ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 การแสวงหาอาณานิคม การตั้งถิ่นฐานในออสเตรเลียและ ความเจริญจนถึงปัจจุบัน การปฏิวัติครั้งใหญ่ในฝรั่งเศสและผลของการปฏิวัติ ประวัติศาสตร์อเมริกาจนถึงสงครามกลางเมือง โดยสังเขป (การสอนหัวข้อเหล่านี้ให้สอดคล้องระหว่างหัวข้อมนุษยและการจำแนกชาติพันธุ์กับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในสังคมศึกษา ก.)

จะเห็นว่า การจัดเนื้อหาในระดับประถมศึกษามีความหลากหลายตั้งแต่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติบุคคลสำคัญ สถานที่และวัตถุสำคัญ (ซึ่งเป็นเนื้อหาที่บางคนกล่าวว่าไม่ควรถือเป็นเนื้อหาของประวัติศาสตร์เพราะมุ่งให้สอนแต่เพียงให้รู้วาทืออะไร อยู่ที่ไหน สำคัญอย่างไร) และประวัติศาสตร์ชาติไทย ตั้งแต่แรกเริ่มตั้งอาณาจักรจนถึงปัจจุบันโดยสังเขป ต่อมาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ก็ตัดเนื้อหาเหลือเฉพาะประวัติศาสตร์ชาติไทยเรียงตามลำดับเวลาตั้งแต่แรกตั้งอาณาจักรจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่นเดียวกับในชั้นประถมศึกษา แต่เลือกเรียนรายละเอียดเฉพาะเหตุการณ์บางตอนหรือเฉพาะบางเรื่องเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่า การจัดเนื้อหาของหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับชั้นประโยคเดียวกันของเรานิยมจัดเป็นแบบเรียงตามลำดับเวลาและเหตุการณ์ แต่ถ้ามองดูทั้งระดับประโยคประถมและมัธยมรวมกันแล้ว จะเป็นแบบวงกลมเล็กและวงกลมใหญ่ซ้อนกันอยู่ ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งตัดตอนเนื้อหาเฉพาะช่วงกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ให้เรียนรายละเอียดเฉพาะหัวข้อที่กำหนดให้ แล้วเรียงเหตุการณ์ตามลำดับเวลาเช่นกัน

หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ทั่วไปในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นยึดหลักขยายประสบการณ์ของผู้เรียนจากเรื่องราวหรือเหตุการณ์ใกล้ตัวก่อน แล้วค่อยขยายไกลตัวออกไป จึงเริ่มที่ประวัติความเป็นมาของชาติเพื่อนบ้าน แล้วจึงไปถึงประวัติของชาติใหญ่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในเอเชียและในซีกโลกตะวันตก แต่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะมุ่งให้มีความรู้ความเข้าใจในอารยธรรมของมนุษย์ที่ค่อยเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ และเน้นทางอารยธรรมตะวันตกมาเป็นพิเศษ ซึ่งคงเป็นเพราะถือว่าเป็นรากฐานความเจริญของชาติมหาอำนาจตะวันตกในทุกวันนี้ และมีผลกระทบถึงประเทศไทยในช่วงสมัยต่อมาด้วย ผู้ที่ได้เรียนวิชาสังคมศึกษา ก. และ ข. จะมีโอกาสได้ความรู้ความเข้าใจที่ต่อเนื่องกันมากกว่าผู้ที่เรียนแต่สังคมศึกษา ก. เพียงวิชาเดียว เพราะความต่อเนื่องจากช่วงสมัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์กับการปฏิวัติอุตสาหกรรมจะขาดหายไปเป็นช่วงยาวมาก จะทำให้เกิดความรู้สึกได้ง่ายว่าเอาเรื่องมนุษย์และการจัดจำแนกชาติพันธุ์มาให้เรียนทำไมกัน อย่างไรก็ตามเมื่อเทียบกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2493 และหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2491 กับ พ.ศ. 2498 แล้ว เนื้อหาลดน้อยลงไปกว่าเดิมมาก

หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ ประธานคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ. 2503 ของกระทรวงศึกษาธิการ และนายจรูญ วงศ์สายัณห์ เลขาธิการของคณะกรรมการนี้ได้กล่าวไว้ว่า "ในบรรดาวิชาต่าง ๆ ที่ได้นำมาสอนในการสามัญศึกษาของเรานั้น วิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีปัญหามากที่สุด ใค้ผลน้อยที่สุด และเป็นวิชาที่ต้องการการปรับปรุงมากที่สุดและอาจกล่าวได้ว่า เป็นวิชาที่ปรับปรุงไค้ยากที่สุดด้วย" เพราะเหตุว่า

เมื่อพิจารณาประวัติความเป็นมาของหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่ต้นมา จะเห็นว่า ในชั้นเคื่มนั้นไม่มีอยู่ในหลักสูตร เป็นวิชาตามแบบแผนเลย เมื่อเวลาผ่านไป เราเริ่มเห็นความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับได้เพิ่มเติมแขนงวิชาต่าง ๆ ที่คิดว่าจะเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้คนผสมความมุ่งหมาย วิชาและรายการสอนก็ได้ออกพูนขึ้นตามลำดับ จนมีแขนงย่อยมากมาย แต่ละแขนงก็มีรายละเอียดมากมายขึ้นตามลำดับ จนทำให้เป็นที่เห็นไค้ชัดว่า จะต้องการการทองจำเป็นอย่างมาก จึงทำให้เด็กนักเรียนมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรไค้หมด แต่การที่ทองจำไค้นั้นก็ยังไม่เป็นหลักประกันอันเพียงพอว่า เด็กไค้มีความรู้ความเข้าใจ และมีทัศนคติต่อสังคมตามแนวที่หลักสูตรปรารถนา ยิ่งมาในเมืองเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นเท่าไค้ ความจำเป็นที่จะทองอบรมสั่งสอนสังคมศึกษาให้เด็กสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมที่กำ้ตั้งเปลี่ยนแปลงไปนั้น ก็ยังมีความจำเป็นมากขึ้น สภาพของสังคมและระบบคุณค่าต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปจากเคื่ม ปัญหาสำคัญในเรื่องวิชาสังคมศึกษาจึงอยู่ที่ว่า จะปรับปรุงหลักสูตรอย่างไรต่อไป ที่จะมิใช่เป็นเพียงการเพิ่มพูนความรู้อันอาจสาขายอกมวไค้ในเวลาที่มีการสอบ แต่จะต้องเป็นการอบรมกลมเกลียวให้เยาวชนเติบโตขึ้นมา เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นงานที่ยากยิ่งกวากการฝึกฝนให้เด็กมีทักษะในเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ¹

และประวัติศาสตร์ก็เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรสังคมศึกษานั้น

¹ หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ และจรูญ วงศ์สายัณห์, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 167.